

Les Bruxellois et la perception de l'environnement

Analyse de l'impact du profil des répondants et des caractéristiques du tissu urbain sur la perception que les bruxellois ont de leur environnement

Rapport final

Patrick Deboosere
Didier Willaert
(VUB - Interface Demography)

Benjamin Wayens
Pierre Kummert
(ULB – Institut de Gestion de l'Environnement
et d'Aménagement du Territoire)

novembre 2009

LES BRUXELLOIS ET LA PERCEPTION DE L'ENVIRONNEMENT

Analyse de l'impact des profils socio-économiques et des caractéristiques du tissu urbain sur la perception que les bruxellois ont de leur environnement

SOMMAIRE

INLEIDING: IS HET GOED LEVEN IN MIJN WIJK?	3
DE ALGEMENE SOCIO-ECONOMISCHE ENQUÊTE 2001: HET OORDEEL VAN DE BEWONERS OP FIJNMAZIG	
GEOGRAFISCH NIVEAU	3
VALIDITEIT EN BETROUWBAARHEID	4
1. S'ASSURER DE LA VALIDITE ET DE LA FIABILITE DES APPRECIATIONS RELATIVES A L'ENVIRONNEMENT A L'ECHELLE DES QUARTIERS	5
1.1. DE WET VAN DE GROTE GETALLEN	5
1.1.1. Voorbeelden van tevredenheidsindex voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	5
1.1.2. Des indices synthétiques adaptés à une approche spatialisée	7
1.2. KENMERKEN VAN DE RESPONDENTEN ONDERZOEKEN	7
1.2.1. Geslacht	7
1.2.2. Leeftijd	8
1.2.3. Nationaliteit van oorsprong	10
1.2.4. Onderwijsniveau	11
1.2.5. Gezinstype	11
1.3. COMPARER LES APPRECIATIONS AUX CARACTERISTIQUES DU QUARTIER	12
1.3.1. Mesurer les corrélations à l'échelle des quartiers	12
1.3.2. Analyse van de invloed van specifieke kenmerken	14
2. ANALYSE SYTEMATIKES DES INDICES SYNTHETIQUES DE SATISFACTION PAR COMMUNES ET QUARTIERS	15
2.1. TEVREDENHEIDSINDEX PER GEMEENTE	15
2.2. ASPECT ESTHÉTIQUE DES CONSTRUCTIONS	17
2.3. LA PROPRETE	19
2.3. LA PROPRETE	20
2.4. LA QUALITE DE L'AIR	23
2.5. LA TRANQUILLITE	26
2.6. LES TROTTOIRS	29
2.7. LES PISTES CYCLABLES	32
2.8. LES ROUTES	35
2.9. LA PRESENCE D'ESPACES VERTS	38
2.10. L'OFFRE DE TRANSPORTS PUBLICS	40
2.10. L'OFFRE DE TRANSPORTS PUBLICS	41
2.11. LES FACILITES COMMERCIALES	43
SYNTHÈSE ET CONCLUSIONS	47

INLEIDING: IS HET GOED LEVEN IN MIJN WIJK?

DE ALGEMENE SOCIO-ECONOMISCHE ENQUÊTE 2001: HET OORDEEL VAN DE BEWONERS OP FIJNMAZIG GEOGRAFISCH NIVEAU

In de volkstelling van 2001, officieel “algemene socio-economische enquête 2001” (SEE 2001) genoemd, werden een aantal vragen opgenomen over de directe woonomgeving (vragen 17 en 18 van het woningtelformulier). Deze vragen gaven de mogelijkheid aan de respondenten om hun mening te formuleren over hun directe leefomgeving en geven voor het eerst de mogelijkheid om op fijnmazig geografisch niveau (de woonwijk) het oordeel van de bewoners weer te geven.

Figure 1: Enquête Socio-Economique 2001, extrait du formulaire "logement" – DGSIE

17. Comment jugez-vous l'environnement immédiat de votre logement ?			
	très agréable	satisfaisant	peu agréable
l'aspect esthétique des constructions	☐	☐	☐
la propreté	☐	☐	☐
la qualité de l'air (pollution atmosphérique)	☐	☐	☐
la tranquillité (bruit, pollution sonore)	☐	☐	☐

18. Comment jugez-vous les facilités (équipement) offertes dans votre quartier?			
	très bien équipé	normalement équipé	mal équipé
les trottoirs	☐	☐	☐
les pistes cyclables	☐	☐	☐
les routes	☐	☐	☐
la présence d'espaces verts	☐	☐	☐
l'offre de transports publics	☐	☐	☐
les facilités commerciales	☐	☐	☐
les services de santé (médecin, infirmière, etc.)	☐	☐	☐
les services administratifs	☐	☐	☐
les professions libérales excepté celles relatives à la santé	☐	☐	☐
les services sociaux et scolaires	☐	☐	☐
les crèches et gardiennes	☐	☐	☐
les possibilités culturelles et récréatives	☐	☐	☐

Vraag 17 luidde als volgt: “Wat vindt u van de directe omgeving rond uw woning?” en omvatte 4 onderdelen waarop 3 antwoordmogelijkheden waren voorzien (erg aangenaam, bevredigend, weinig aangenaam):

- wq17a: Het uitzicht van de gebouwen
- wq17b: De netheid
- wq17c: De kwaliteit van de lucht (luchtvervuiling)
- wq17d: De rust (lawaaï of geluidshinder).

Vraag 18 luidde “Wat vindt u van de faciliteiten (voorzieningen) die in de buurt worden aangeboden?”. Opnieuw werden 3 antwoordmogelijkheden aangeboden (heel goed voorzien, normaal voorzien, slecht voorzien) maar nu voor dan 12 onderdelen:

- wq18a: De voetpaden
- wq18b: De fietspaden
- wq18c: De straten
- wq18d: Het groen
- wq18e: Het aanbod van openbaar vervoer
- wq18f: Het winkelaanbod
- wq18g: De gezondheidsdienst (arts, verpleegster, enz.)
- wq18h: De administratieve voorzieningen
- wq18j: De vrije beroepen behalve deze betreffende de gezondheid

- wq18k: De sociale voorzieningen en schoolvoorzieningen
- wq18l: De kribben en onthaalmoeders
- wq18m: Het cultuur- en recreatieaanbod

Elk huishouden kreeg slechts één enkel woningtelformulier toegestuurd. De antwoorden op deze vragen werden dus ingevuld door één lid van het huishouden, al dan niet in samenspraak met de andere leden van het huishouden. Voor de verdere verwerking van deze gegevens zal er dus slechts rekening gehouden worden met één antwoord per huishouden. Kleine huishoudens (alleenstaanden) hebben op die manier natuurlijk veel meer gewicht dan grote huishoudens. Toch lijkt dat de enige correcte benadering. Bijkomend komt nog dat we eigenlijk niet weten wie het huishoudensformulier heeft ingevuld. We zullen ervan uitgaan dat dit de referentiepersoon is, maar het is niet uitgesloten dat het in veel gevallen om een ander lid van het huishouden gaat.

Het gevolg hiervan is dat de controles die we uitvoeren aan een aantal beperkingen zijn onderworpen. Referentiepersonen hebben de neiging iets homogener te zijn dan de bevolking in het algemeen (meer mannen, eerder middelbare leeftijd, beschikken over een eigen inkomen) en de mening van hiervan afwijkende groepen is dus sterk ondervertegenwoordigd. Toch is perfect mogelijk om binnen die beperking een aantal testen door te voeren, en in elk geval de testen die mogelijk verantwoordelijk zijn voor systematische afwijkingen in het antwoordpatroon.

Uiteraard is het evalueren van de woonomgeving aan de hand van de ervaring van de wijkbewoners relevant. Voor beleidsmakers is het de ultieme test voor het lokaal beleid: hoe voelen mensen hun eigen woonomgeving aan? Ongeacht mogelijke afwijkende objectieve metingen is de manier waarop mensen hun eigen wijk beleven veelzeggend en cruciaal voor het opstellen van een lokale beleidsagenda. Alleen al daarom zijn de vragen die in de SEE 2001 werden gesteld het waard om onderzocht te worden.

Natuurlijk geeft een subjectieve mening ook aanleiding tot een aantal problemen. Meninge kunnen nogal eens wijzigen, kunnen modegevoelig zijn, onderhevig aan een tijdelijke belangstelling, afhankelijk zijn van de persoonskenmerken van diegene die een mening geeft. Kortom een “mening” over de woonomgeving lijkt geen echt betrouwbare graadmeter, zelfs al moet je er als beleidsmaker aandacht aan besteden. De eerste onderzoeksvraag in dit rapport is daarom precies de mogelijkheid om met subjectieve vragen meetinstrumenten op te zetten die betrouwbaar zijn.

De belangrijkste kenmerken waaraan een meetinstrument moet voldoen zijn “betrouwbaarheid” en “validiteit” (Bryman, 2004). Soms worden daar nog “sensitiviteit”, “selectiviteit” en “interpreteerbaarheid” aan toegevoegd.

VALIDITEIT EN BETROUWBAARHEID

Validiteit slaat in essentie op de vraag of wat men meet wel degelijk weergeeft wat men wil meten. Bijvoorbeeld de vraag of de totaalscore op een reeks vragen een goede indicator is om IQ te meten. In dit opzicht kan de validiteit van de vraag naar luchtvervuiling in de bovenstaande vragenreeks in vraag gesteld worden. In welke mate is het antwoord op die vraag ingegeven door een slechte kwaliteit van de lucht, dan wel door visuele hints die doen vermoeden dat de luchtkwaliteit ondermaats is. Het vermoeden kan dus bestaan dat het antwoord op die vraag eerder zal ingegeven worden door bijvoorbeeld de aanwezigheid van een rokende schoorsteen van een verbrandingsoven. Op de validiteit van de verschillende vragen zal verder in het rapport nog worden ingegaan. Ook de andere kenmerken zullen verder in het verslag aan bod komen.

Het past evenwel om vooraf in te gaan op de problematiek van de “betrouwbaarheid” van subjectieve vragen. Wat bedoelen we precies met “betrouwbaarheid”? Mogen we op basis van het antwoord op de vraag naar de rust in de wijk een indicator opstellen van rust en kunnen we die indicator gebruiken om rust te meten? “Meten” wil hier zeggen een maat opstellen waarmee we de rust van een wijk of van een gemeente vergelijken in de tijd of in de ruimte. Een betrouwbare maat zou ons moeten toelaten om woongebieden te klasseren in functie van meer of minder rust. Gegeven gelijkblijvende omstandigheden zou een nieuwe meting eenzelfde resultaat moeten opleveren. Wanneer we woongebieden klasseren bij een eerste meting zou een tweede meting eenzelfde klassering moeten opleveren.

1. S'ASSURER DE LA VALIDITE ET DE LA FIABILITE DES APPRECIATIONS RELATIVES A L'ENVIRONNEMENT A L'ECHELLE DES QUARTIERS

S'assurer de la validité (que traduit l'appréciation des habitants ?) et de la fiabilité (quelle est la stabilité des appréciations en fonction des répondants ?) des données relatives à l'environnement du quartier telle que collectée par l'enquête Socio-économique 2001 sera l'objet principal de la première partie de ce rapport. A cette fin, plusieurs démarches méthodologiques sont envisageables:

- La première s'appuie sur la loi des grands nombres pour construire des indices synthétiques par quartier, essentiellement pour réduire les aléas et s'assurer ainsi de la fiabilité des réponses.
- La seconde consiste à examiner l'effet du profil des répondants sur les appréciations. Il s'agit là à nouveau de tester la fiabilité de manière directe. Mais indirectement, cela permet aussi de tester la validité, en s'assurant que les variations observées sont bien le reflet d'un environnement changeant et non pas d'une population à la composition différente.
- La troisième consiste à confronter les appréciations des habitants aux caractéristiques de l'environnement. Il s'agit la non seulement de tester de manière indirecte la validité des réponses mais aussi de s'enquérir de leur sensibilité, de leur sélectivité et de leur interprétabilité.

Présentées dans la première partie de ce rapport, ces différentes méthodes seront mises en œuvre dans la seconde partie du document, analysant systématiquement les indicateurs à l'échelle des quartiers.

1.1. DE WET VAN DE GROTE GETALLEN

Het eerste antwoord op de vraag "betrouwbaarheid" wordt gegeven door de wet van de grote getallen. Een mening kan wispelturig zijn en tussen personen kunnen persoonskenmerken zeer verschillende antwoorden opleveren, maar éénmaal men een voldoende groot aantal personen ondervraagt, zal de gemiddelde score een voldoende betrouwbare maatstaf opleveren. Quetelet wees reeds op dit fenomeen met betrekking tot meer objectieve gegevens (lengte, gewicht,..) en sprak in dit opzicht van "l'homme moyen". Voor Quetelet was het mogelijk om uitspraken te doen over bevolkingsgroepen op basis van gemiddelden en vandaag is heel wat wetenschappelijk onderzoek op dit principe gebaseerd. Het gegeven dat een gemiddelde grote variantie kan verbergen is een belangrijk bijkomende aspect, maar verandert weinig aan de essentie. Bij het opvragen van de subjectieve inschatting van de woonomgeving zetten we een stap verder en gaan er gewoon van uit dat ook gemiddelden van een subjectieve inschatting van de omgeving, eenmaal er voldoende mensen zijn ondervraagd, een aantal kenmerken van stabiliteit en betrouwbaarheid bezitten. De vraag hoeveel mensen je minimaal moet ondervragen is moeilijker te beantwoorden. Vast staat alleen dat naarmate meer mensen worden bevraagd de indicator steeds stabiel wordt. Het interessante aan een exhaustieve bevraging van de bevolking is dat we reeds op een zeer kleine schaal met grote aantallen te maken hebben. Zelfs op het niveau van een buurt (statistische sector) of een straat kunnen op die manier zinvolle gemiddelde scores worden berekend.

Om de wet van de grote getallen concreet te gebruiken probeert men de verzamelde informatie zo geconcentreerd mogelijk weer te geven, en bijvoorbeeld een algemene tevredenheidsindex op te bouwen die alle informatie liefst in één enkele score concentreert. Een dergelijke score kan bijvoorbeeld interessant zijn voor wie een wijk wenst te selecteren om er te gaan wonen. Ze kan in negatieve zin interessant zijn omdat een lage totaalscore de aandacht van de overheid kan trekken om in die wijken extra middelen te besteden.

1.1.1. Voorbeelden van tevredenheidsindex voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het verdere rapport worden de resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in een bredere geografische context geschetst. Beperken we ons tot de inwoners van het Brussels Gewest dan levert dit volgende antwoordpatronen op. Per vraag kunnen de drie antwoordcategorieën samengevat worden in een tevredenheidsindex. Een score boven de 100 geeft aan dat meer respondenten dit aspect positief beoordelen dan negatief. Een score onder de 100 duidt op het omgekeerde. Van de 16 vragen in het totaal blijken er 10 positief te scoren (kinderopvang heeft een nipt positieve score van 101). Zes items scoren voor het geheel van het gewest negatief. Uitschieter bij de negatieve beoordelingen vormt de beschikbaarheid van fietspaden met een score van 36. Het gebrek aan rust (de lawaaihinder) vormt de tweede belangrijkste klacht voor het geheel van het gewest (81). Het openbaar vervoer (139), het winkelaanbod (132) en de gezondheidsvoorzieningen (129) krijgen de hoogste waarderingscijfers.

Naast de tevredenheidsindex geven we in tabel 1 ook de verdeling van de antwoordpercentages. Daaruit blijkt dat de tevredenheidsindex relatief goed het algemeen antwoordpatroon weergeeft voor wat balans van de negatieve en positieve beoordelingen betreft. Wat niet in de index wordt opgenomen is de proportie inwoners die de voorzieningen als bevredigend of normaal aanziet. De verdeling van die middengroep volgt niet noodzakelijk dezelfde volgorde als het verschil tussen positieve en negatieve beoordelingen. Een hoge score voor de middengroep kan zowel duiden op een aanvaardbaar geachte situatie, op een gebrek aan informatie of op een relatieve onverschilligheid voor het item in kwestie. Verder in dit verslag zullen we dus ook, waar nodig, aandacht besteden aan de proportie personen die zich in die middengroep situeert. Voor het gewest in zijn geheel komt de grootste middengroep voor bij de beoordeling van de vrije beroepen (71%), een item met een licht positieve tevredenheidsindex (103). Wellicht situeren velen zich in de middengroep omdat het niet duidelijk is wat met deze vraag bedoeld wordt of omdat het hen niet echt beroert. De tweede grootste proportie in de middengroep (68%) vinden we bij de beoordeling van de straten, een item dat voor het geheel van het gewest licht negatief wordt beoordeeld (98). Op de derde plaats (67%) komt de beoordeling van sociale voorzieningen en scholen (tevredenheidsindex = 116).

Tabel 1: Antwoorden van de private huishoudens op vragen wq17 en wq18, Brussels Gewest, 1/10/2001 – ADSEI, SEE 2001

	% weinig aangenaam / slecht voorzien	% bevredigend / normaal voorzien	% erg aangenaam / heel goed voorzien	Tevreden.- index
wq17a uitzicht	13	60	27	115
wq17b netheid	21	56	24	103
wq17c lucht	30	57	13	84
wq17d rust	35	48	17	81
wq18a voetpaden	23	61	17	94
wq18b fietspaden	70	23	6	36
wq18c straten	17	68	15	98
wq18d groen	25	41	34	109
wq18e openb. vervoer	8	45	47	139
wq18f winkelaanbod	12	43	44	132
wq18g gezondheid	7	57	36	129
wq18h administratief	16	62	22	106
wq18j vrije beroep.	13	71	16	103
wq18k sociale voorz.	8	67	24	116
wq18l kribben	16	66	18	101
wq18m cultuur	24	57	19	95

1.1.2. Des indices synthétiques adaptés à une approche spatialisée

L'approche géographique rend nécessaire la constitution d'indices synthétiques. Il est en effet peu confortable de multiplier les cartes pour chaque thème. Cependant, une première analyse exploratoire, à l'échelle des secteurs statistiques, de la corrélation entre les proportions des différentes modalités de réponses aux questions (très agréable/bien équipé, satisfaisant/normalement équipé; peu agréable/mal équipé) montre que la variabilité spatiale ne se résume pas systématiquement à une opposition entre appréciations très positives et très négatives. Dès lors, l'indicateur décrivant au mieux la variation spatiale des appréciations relatives à un thème n'est pas forcément l'indicateur synthétique de satisfaction basé sur la différence des pourcentages d'appréciations très positives et très négatives. Dès lors, le meilleur indicateur, géographiquement parlant, a été retenu pour chaque thématique. Il s'agit de:

- Du pourcentage de ménages portant l'appréciation très agréable/très bien équipé pour les questions relatives à l'aspect esthétique des constructions, à la propreté ou à l'équipement en commerces.
- Du pourcentage de ménages portant l'appréciation très agréable/très bien équipé ou satisfaisant/normalement équipé pour les questions relatives aux trottoirs, aux pistes cyclables et aux routes.
- De l'indice synthétique de satisfaction, qui correspond au solde des réponses positives (très agréable/bien équipé) et négatives (peu agréable/mal équipé) rééchélonné de manière à ce que la valeur 100 signifie qu'il y a autant de ménages satisfaits que de ménages insatisfaits. Cet indice a été retenu pour les questions relatives à la qualité de l'air, à la tranquillité, à la présence d'espaces verts et l'offre de transports publics.

La distinction entre ces trois indicateurs est fondée sur la répartition géographique des avis "neutres" (satisfaisant/normalement équipé) qui sont surreprésentés dans les espaces plutôt négativement perçus dans le premier cas, dans les espaces plutôt positivement perçus dans le second cas ou témoignent d'une logique indépendante dans le troisième cas.

1.2. KENMERKEN VAN DE RESPONDENTEN ONDERZOEKEN

Het tweede antwoord op de vraag "betrouwbaarheid" is enigszins anders. Indien de wet van de grote getallen tot stabiele gemiddelden leidt, stelt zich toch de vraag of die gemiddelden niet beïnvloed worden door de kenmerken van de respondenten. Met andere woorden: kan een specifieke samenstelling van de bevolking geen aanleiding geven tot een systematische afwijking in het antwoord. In dat geval zou het antwoord op een vraag moeten gecorrigeerd worden voor de samenstelling van de bevolking om vergelijkbare indicatoren op te leveren. Veronderstel bijvoorbeeld dat ouderen de neiging hebben om alles positiever te beoordelen dan jongeren. In dat geval zou een wijk met een oudere bevolking een veel positiever eindscore opleveren dan een wijk met een jonge bevolking, zelfs indien het in alle andere opzichten om volstrekt vergelijkbare wijken zou gaan.

Een totaal andere benadering zal dus alle vragen zoveel mogelijk afzonderlijk benaderen en voor elke vraag de betrouwbaarheid, validiteit, sensitiviteit, selectiviteit en interpreteerbaarheid toetsen. In dit rapport gaan we eerst analytisch te werk en zullen we alle vragen afzonderlijk in detail onderzoeken. Pas op het einde zullen we overgaan tot een synthese en een poging om een aantal globale indicatoren voor te stellen.

Om te onderzoeken in welke mate een individueel kenmerk invloed heeft op de beoordeling van de omgeving moeten we kunnen een onderscheid maken in welke mate het antwoord op een vraag afhangt van de kenmerken van de omgeving dan wel van de kenmerken van de persoon. Dit is niet eenvoudig, maar we kunnen twee oplossingsstrategieën gebruiken. De eerste bestaat erin om na te gaan in welke mate verschillende groepen eenzelfde wijk of woonbuurt gelijk beoordelen. Dit passen we toe bij mannen en vrouwen door de correlatie te berekenen in de antwoordpatronen per statistische sector.

1.2.1. Geslacht

Zowel in de positieve als negatieve antwoordcategorieën is de correlatie bijzonder hoog (tabel 2). Alleen voor de middengroep en voor de non-respons zijn er correlaties onder de 0,9. Een nadere analyse leert dat de minder goede correlaties stelselmatig worden veroorzaakt door een klein aantal wijken met zeer lage bevolkingscijfers waar de kans op afwijkende gemiddelden natuurlijk toeneemt. De hoge correlatiecijfers kunnen een systematisch hogere of lagere score naar geslacht verbergen. Om alle twijfel daarover uit te sluiten zullen we het onderscheid naar geslacht behouden in een verdere analyse naar leeftijd.

Tabel 2: Correlaties tussen mannen en vrouwen (referentiepersonen van private huishoudens) – ADSEI, SEE 2001

	% weinig aangenaam / slecht voorzien	% bevredigend / normaal voorzien	% erg aangenaam / heel goed voorzien	Non-respons
wq17a uitzicht	0,986	0,957	0,974	0,932
wq17b netheid	0,983	0,919	0,981	0,927
wq17c lucht	0,987	0,918	0,984	0,930
wq17d rust	0,975	0,928	0,977	0,933
wq18a voetpaden	0,936	0,930	0,961	0,927
wq18b fietspaden	0,957	0,962	0,982	0,872
wq18c straten	0,930	0,934	0,977	0,929
wq18d groen	0,995	0,963	0,995	0,938
wq18e openb. vervoer	0,974	0,943	0,956	0,925
wq18f winkelaanbod	0,972	0,923	0,977	0,925
wq18g gezondheid	0,932	0,828	0,954	0,921
wq18h administratief	0,972	0,868	0,977	0,915
wq18j vrije beroep.	0,920	0,894	0,949	0,867
wq18k sociale voorz.	0,948	0,874	0,947	0,897
wq18l kribben	0,933	0,803	0,936	0,866
wq18m cultuur	0,983	0,938	0,974	0,905

1.2.2. Leeftijd

Op het eerste zicht lijkt leeftijd een belangrijk effect te hebben in het antwoordpatroon op bepaalde vragen. Wanneer we de scores naar leeftijd berekenen valt het op dat sommige vragen een duidelijk patroon naar leeftijd vertonen. Het optreden van een leeftijdsspecifiek antwoordpatroon zou echter het gevolg kunnen zijn van het feit dat de bevolking naar leeftijd zelf samenhangt met een aantal eigenschappen van de buurten. Zo leven er verhoudingsgewijs meer oudere personen in de buitenste gordel van het gewest en zijn de gemeenten van de tweede kroon doorgaans groener, rustiger en rijker dan het centrum en de gemeenten van de eerste kroon.

Om het leeftijdseffect weer te geven werden drie leeftijdsgroepen geselecteerd, afzonderlijk voor mannen en vrouwen. Voor elke antwoordmogelijkheid werden de percentages antwoorden per wijk en per leeftijdsgroep berekend. Vervolgens werden de wijken geordend op basis van de percentages bij de veertigers. Ter illustratie worden telkens de antwoorden van de twintigers en zestigers in dezelfde grafiek opgenomen terwijl de wijken geordend blijven volgens de rangschikking van de veertigers. Om de grote schommelingen weg te werken wordt gewerkt met een glijdend gemiddelde van de vijf aangrenzende wijken. Het resultaat geeft weer in welke mate het algemeen antwoordpatroon voor een andere leeftijdsgroep samenvalt dan wel afwijkt van het patroon van de veertigers.

Telkens geven we per item achtereenvolgens de positieve antwoorden, de proporties antwoorden bij de middengroep en tenslotte de negatieve antwoorden. De linkerfiguur geeft de antwoorden van de mannen, de rechterfiguur deze van de vrouwen. De rode curve is de referentiecure. Ze is gebaseerd op de antwoorden van de veertigers en is gerangschikt van laag naar hoog. De blauwe curve staat voor de proportie twintigers in dezelfde wijk, de groene curve voor de proportie zestigers. Indien de drie curven perfect op elkaar liggen is er geen sprake van een afwijkend antwoordpatroon in functie van de leeftijd. De curven liggen natuurlijk nooit perfect op elkaar omdat we te maken hebben met kleine groepen personen waar gemiddelden hogere kansen hebben om lichtjes van elkaar af te wijken. Vandaar dat de groene en blauwe curve, zelfs na het toepassen van een glijdend gemiddelde van 5 aangrenzende wijken, rond de waarde van de rode curve schommelen. Het is slechts in de mate dat er niet langer sprake is van een schommeling, maar van een afwijking naar onder of naar boven, dat we kunnen spreken van een systematische afwijking.

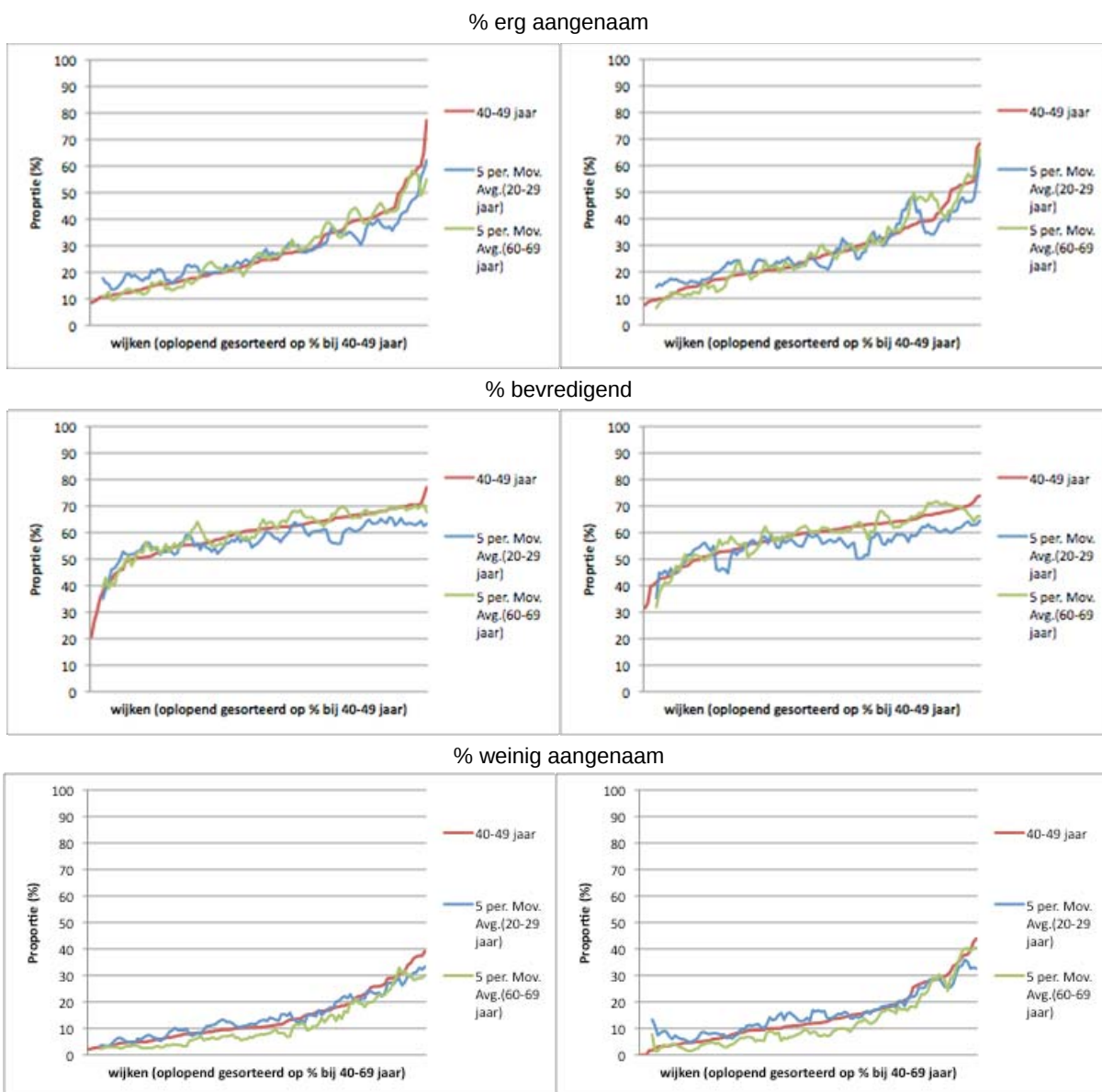
Wat het uitzicht van de gebouwen (vraag wq17a) betreft is er zowel bij mannen als bij vrouwen een afwijkende beoordeling door de jongste leeftijdsgroep, terwijl zestigers globaal genomen hetzelfde patroon volgen als de veertigers. Jongeren hebben voor deze vraag een minder uitgesproken positief of

negatief oordeel dan de andere leeftijdsgroepen. In wijken die een laag percentage personen hebben die het uitzicht van de gebouwen als erg aangenaam beoordelen spreken iets meer jongeren zich positief uit; in wijken met een hoog percentage veertigers en zestigers die het uitzicht van de gebouwen als erg aangenaam duiden, ligt dit bij de jongeren lager. Ook bij de percentages voor weinig aangenaam zien we een temperend effect van de jongeren. Bij de middengroep die het uitzicht van de gebouwen als bevredigend bestempelt merken we dan weer dat naarmate de proportie bij veertigers (en zestigers) stijgt, ook de afwijking met de jongeren toeneemt. Vanaf het midden van de verdeling en voor ongeveer de helft van de wijken zien we dat de proportie jongeren die het uitzicht van de gebouwen als “bevredigend” bestempelt vrij bij de 60% blijft aanleunen. Bij de tweede vraag over netheid daarentegen zien we dat jongeren veel explicieter de wijk als erg aangenaam of onaangenaam bestempelen, maar bij de middengroep hetzelfde afwijkend patroon vertonen als voor vraag wq17a.

Figuur 2: Voorbeeld: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel bevredigend en aandeel weinig aangenaam, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

vrouwen

In de volgende bladzijden wordt een overzicht gegeven van alle antwoordpatronen voor de drie leeftijdsgroepen. Deze voorstellingswijze is in feite niets anders dan een soort standaardisatie. Door de percentages antwoorden te klasseren in oplopende volgorde voor de veertigers en vervolgens de andere leeftijdsgroepen hiermee te vergelijken neutraliseren we in feite het effect van de wijk op het antwoord.

Deze figuren gaan echter nog een stap verder dan een gewone standaardisatieprocedure. We neutraliseren niet alleen het effect van de wijk waardoor we kunnen oordelen in welke mate men afhankelijk van de leeftijd zijn wijk stelselmatig beter/slechter beoordeelt. De grafieken laten ook toe in een oogopslag te beoordelen of die afwijking op haar beurt varieert in functie van de kenmerken van de wijk. Een afwijkende mening naar leeftijd kan inderdaad toenemen/afnemen in functie van een betere/slechtere beoordeling van de wijk.

Tenslotte vertellen de figuren nog een bijkomend verhaal door de intensiteit en de vorm van de curve. De informatie over hoge of lage percentages wordt hier aangevuld door informatie over de variantie tussen de wijken. Een platte curve wijst op weinig diversiteit tussen de wijken onderling. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de voetpaden en voor veel vragen is dit ook het geval voor de beoordeling "bevredigend". Een steil oplopende curve (zoals bijvoorbeeld bij het groene karakter van de buurt) wijst daarentegen op grote onderlinge en duidelijk afgebakende verschillen. In de mate dat de curve voor groen zeer geleidelijk stijgt is er ook een duidelijke gradiënt. In een aantal andere gevallen zien we dat de uiteinden van de curve een sterk afwijkende trend kunnen vertonen. Dit is bijvoorbeeld voor het openbaar vervoer en de voetpaden het geval. Hoewel het openbaar vervoer in het Brussels Gewest goed scoort, blijken een aantal wijken slecht te worden beoordeeld. Curven met een dergelijk profiel zijn uitermate interessant omdat ze de aandacht trekken op wijken die nader onderzoek verdienen en waar er manifest iets aan de toestand moet verholpen worden.

De algemene conclusie die we uit het geheel van de grafieken kunnen trekken is evenwel de grote overeenstemming in beoordeling ongeacht de leeftijd of het geslacht van de respondenten. Zelfs al kunnen we voor een aantal vragen spreken van een stelselmatig afwijkend patroon naar leeftijd, dan gaat het hier maar om een minderheid van de gevallen. Belangrijker nog is dat die afwijking nooit echt groot is en in het algemeen zowel naar intensiteit als naar vorm over de verschillende leeftijden heen gelijklopend is. We kunnen besluiten dat leeftijd voor een beperkt aantal vragen een temperende of intensifiërende invloed uitoefent, maar zelden in die mate dat een afwijkende leeftijdsstructuur een wijk naar een totaal andere categorie zou stuwten. Willen we wijken heel precies gaan plaatsen, dan kan het aangewezen zijn om voor de vragen met de meeste afwijkingen een standaardisatie toe te passen bij het berekenen van een indicator. Voor een algemene evaluatie is dit niet noodzakelijk.

1.2.3. Nationaliteit van oorsprong

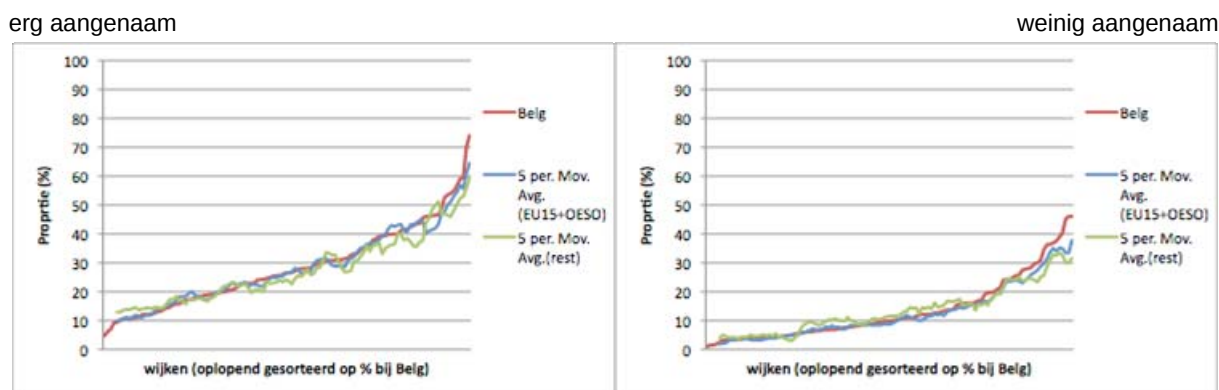
Naast leeftijd kunnen ook andere factoren een invloed uitoefenen bij het beoordelen van de woonomgeving. Nationaliteit van oorsprong is er één van. In de volgende grafieken werd de bevolking opgedeeld in 3 categorieën: Belg, EU15+OESO (VS, Canada, Japan, Australië & Nieuw-Zeeland) en de overige nationaliteiten van oorsprong. We kunnen ervan uitgaan dat mensen een oordeel over hun omgeving ook relateren naar de kennis die ze hebben over andere woonplaatsen. Wie uit een andere land afkomstig is zal al gauw de neiging hebben om zijn nieuwe woonplaats te beoordelen met als maatstaf het land van herkomst. Dit kan het antwoord positief of negatief beïnvloeden.

In volgende figuren wordt geen onderscheid meer gemaakt naar geslacht. Dit is overbodig gezien verschillen naar geslacht verwaarloosbaar zijn. De Belgen zijn hier de referentiegroep. De wijken worden geordend volgens de proportie inwoners van Belgische afkomst die zich positief/neutraal/negatief uitspreken over een bepaald kenmerk.

Het valt op hoe vooral personen die niet afkomstig zijn uit het welvarend deel van de wereld vaak stelselmatig positiever oordelen over hun wijk dan beide andere nationaliteitsgroepen. De afwijking tussen de EU15 en de Belgen is doorgaans onbestaande of minimaal. Dit doet ons besluiten dat de beoordeling van de wijken (en wellicht ook van de gemeenten) gedeeltelijk door de bevolkingssamenstelling naar nationaliteit zal worden beïnvloed. Gezien de concentratie aan inwoners uit de rest van de wereld in wijken met een lage score voor bijvoorbeeld netheid en rust betekent dit dat het verschil tussen wijken onderling waarschijnlijk nog groter is. Opnieuw is echter de boodschap dat in het algemeen de beoordeling opvallend gelijklopend is. Ongeacht de nationaliteit van herkomst heeft wie in een centrumwijk woont evenveel last van het ontbreken van groen, en is wie in de groene gemeenten woont even positief. Het lijkt moeilijk om bij de berekening van een indicator rekening te houden met de samenstelling naar nationaliteit in de wijk. Een detailanalyse toont immers dat er geen echte patronen naar nationaliteit bestaan en dat afwijkingen voor de diverse vragen nogal eens door elkaar kunnen lopen. Gezien het grote parallelisme in intensiteit en patronen zullen indicatoren de essentie steeds goed weergeven. Belangrijk is wel dat we voor een aantal specifieke vragen er mee rekening moeten

houden dat de indicator vooral de negatieve aspecten in de minst aangename wijken nog onderschat. Dit moet wellicht in de commentaar voor die specifieke gevallen in de verf worden gezet.

Figuur 3: Voorbeeld: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

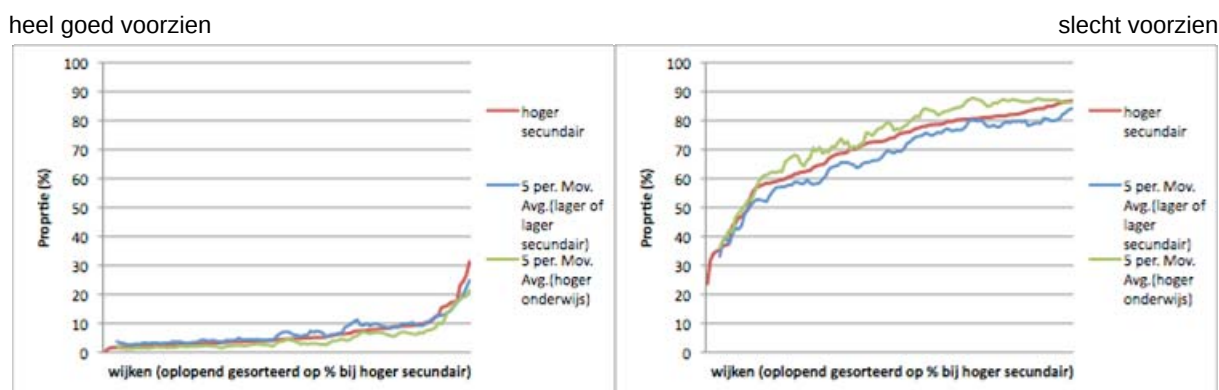

1.2.4. Onderwijsniveau

Naast nationaliteit van herkomst is ook onderwijs een factor die invloed zou kunnen uitoefenen op de manier waarop de omgeving beoordeeld wordt. Voor de volgende figuren hanteren we een indeling in 3 categorieën: (1) geen, lager of lager middelbaar onderwijs, (2) hoger middelbaar onderwijs, en (3) hoger onderwijs.

Het principe van de figuren blijft hetzelfde. Hoger secundair onderwijs werd hier als referentiegroep genomen. De grootste afwijking naar onderwijsniveau komt voor bij de negatieve beoordeling van de fietspaden. Hier is sprake van een echte gradiënt met een belangrijke afwijking. Hoe hoger geschoold, hoe negatiever de beoordeling over de beschikbare fietspaden. Voor alle andere criteria valt het daarentegen op hoe klein de invloed is van het onderwijsniveau op de beoordeling van de woonomgeving.

Figuur 4: Voorbeeld: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

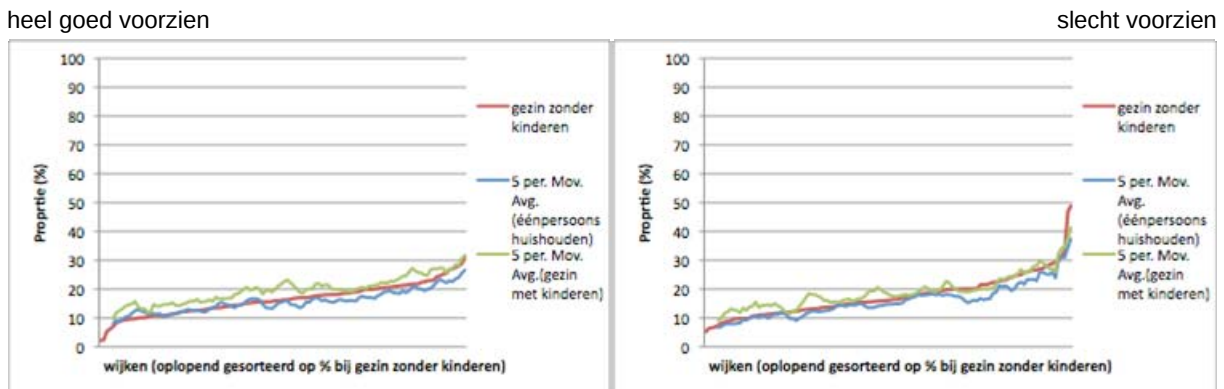
1.2.5. Gezinstype

Voor het gezinstype is de analyse beperkt tot 3 categorieën: (1) éénpersoonshuishoudens (alleenstaanden), (2) gezinnen (koppels) zonder kinderen; (3) gezinnen met kind(eren) (inclusief éénoudergezinnen). Gezinnen zonder kinderen vormen hier de referentiegroep. Opnieuw valt de grote eensgezindheid op over de beoordeling van de wijk.

Het gezinstype heeft het grootste effect op de beoordeling van de aanwezigheid van sociale voorzieningen en scholen. Gezinnen met kinderen blijken hier over het algemeen een positiever oordeel uit te spreken en veel lager te scoren voor de gemiddelde tevredenheid. Eenzelfde patroon vinden we terug bij de beoordeling van de kinderopvang. Wie kinderen heeft zal meer aandacht hebben voor deze thema's en vaker een uitgesproken oordeel hebben. Voor deze beide vragen is het oordeel hier eerder positief en in elk geval positiever dan bij wie geen kinderen heeft.

Ook de vraag naar de aanwezigheid van gezondheidsdiensten toont een kleine afwijking. Het zijn vooral de alleenstaanden die zich minder positief uitspreken. Misschien is hier gedeeltelijk sprake van een leeftijdseffect (een hoger aantal oudere alleenstaanden), maar ook na controle voor leeftijd blijft er sprake van een effect van gezinstype. Ogenscheinlijk zijn alleenstaanden minder tevreden over de beschikbaarheid of aanwezigheid van gezondheidsdiensten in hun buurt. Het is onduidelijk wat de oorzaak hiervan is.

Figuur 5: Voorbeeld: kinderopvang: heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

1.3. COMPARER LES APPRECIATIONS AUX CARACTERISTIQUES DU QUARTIER

La question de la validité, c'est-à-dire de ce que recouvre réellement l'appréciation des habitants, n'est que partiellement traitée par les deux démarches précédentes. On peut certes s'assurer du fait que la composition de la population influe peu les réponses et dès lors faire légitimement l'hypothèse que c'est donc l'environnement du quartier qui détermine ces dernières. Cependant, il demeure difficile des deux premières démarches de ce faire une idée précise des éléments pris en compte par les répondants pour établir leur jugement.

1.3.1. Mesurer les corrélations à l'échelle des quartiers

En l'absence d'une quelconque possibilité d'investigation complémentaire auprès des répondants sur ce qui a forgé leur opinion, c'est de manière indirecte que nous devons examiner la question de la validité. Une analyse détaillée des cartes par secteurs statistiques, approche qualitative, peut essayer de déceler les facteurs de la variation géographique des valeurs. Cette démarche peut être appuyée par une approche plus systématique et quantitative, croisant statistiquement les appréciations issues de l'Enquête socio-économique 2001 et des mesures indépendantes des facteurs de variation potentiels de celles-ci. Evidemment, cette seconde approche n'est pas toujours possible faute de données compatibles et suffisamment désagrégées spatialement.

En fonction des données disponibles, des corrélations entre les indices synthétiques et des indicateurs indépendants établis également à l'échelle des secteurs statistiques ont pu être calculées. La plupart de ces indicateurs ont été conçus dans le cadre du Monitoring des Quartiers ou établis en agrégeant par secteur statistiques des données fournies par Bruxelles Environnement. Les corrélations entre les indices de satisfaction touchant directement à l'environnement des quartiers et ces indicateurs "indépendants" sont repris globalement dans le tableau ci-dessous mais seront commentées thématique par thématique dans le cadre de la partie 2 de ce rapport

Table 3: Corrélations (coefficient de Pearson) entre indices synthétiques de satisfaction et variables descriptives de l'environnement des quartiers, par secteur statistique. Analyse pondérée par le nombre de formulaires exploitables – calculs IGEAT d'après DGSIE, IBSA et IBGE

		indice synthétique de satisfaction (indice optimisé pour la différenciation spatiale)									
indicateur indépendant		aspect esthétique	propreté	qualité de l'air	tranquillité	trottoirs	pistes cyclables	routes	espaces verts	transports publics	commerce
appréciations de habitants	aspect esthétique des constructions	1,00	0,91	0,82	0,82	0,22	0,36	0,44	0,76	-0,19	0,03
	propreté	0,91	1,00	0,87	0,80	0,27	0,48	0,46	0,76	-0,18	0,01
	qualité de l'air (pollution atmosphérique)	0,82	0,87	1,00	0,92	0,25	0,45	0,44	0,84	-0,23	-0,06
	tranquillité (pollution sonore)	0,82	0,80	0,92	1,00	0,20	0,33	0,43	0,77	-0,22	-0,03
	trottoirs	0,22	0,27	0,25	0,20	1,00	0,37	0,75	0,39	0,21	0,18
	pistes cyclables	0,36	0,48	0,45	0,33	0,37	1,00	0,48	0,54	0,08	0,05
	routes	0,44	0,46	0,44	0,43	0,75	0,48	1,00	0,57	0,23	0,24
	présence d'espaces verts	0,76	0,76	0,84	0,77	0,39	0,54	0,57	1,00	-0,07	-0,03
	offre de transports publics	-0,19	-0,18	-0,23	-0,22	0,21	0,08	0,23	-0,07	1,00	0,44
	facilités commerciales	0,03	0,01	-0,06	-0,03	0,18	0,05	0,24	-0,03	0,44	1,00
morphologie urbaine et typologie du bâti	densité de population	-0,55	-0,52	-0,50	-0,49	-0,04	-0,29	-0,19	-0,45	0,15	0,06
	gabarit du bâti (nombre moyen de niveaux)	0,01	0,05	0,01	0,01	0,13	0,17	0,16	0,14	0,08	0,13
	part des bâtiments de 5 niveaux et plus	0,10	0,13	0,07	0,04	0,17	0,22	0,21	0,21	0,07	0,12
	part bâtie des ilots	-0,63	-0,70	-0,76	-0,66	-0,19	-0,51	-0,35	-0,76	0,27	0,13
	part des surfaces artificialisées	-0,63	-0,72	-0,78	-0,67	-0,16	-0,50	-0,29	-0,74	0,31	0,18
	part de logements en appartement	-0,24	-0,27	-0,35	-0,32	0,16	-0,03	0,16	-0,15	0,29	0,20
	part de logements en maison unifamiliale	0,25	0,29	0,37	0,34	-0,15	0,04	-0,14	0,17	-0,29	-0,19
	part de logements en non-mitoyen	0,56	0,58	0,59	0,51	-0,11	0,21	0,00	0,38	-0,38	-0,17
	part de logements en logement social	-0,10	-0,11	0,10	-0,04	-0,05	0,17	-0,09	0,11	-0,10	-0,21
	part de la population avec jardin privé	0,52	0,55	0,62	0,60	0,03	0,18	0,13	0,46	-0,29	-0,15
âge et état du logement	part des logements construits avant 1961	-0,34	-0,47	-0,42	-0,30	-0,27	-0,47	-0,35	-0,49	0,13	0,02
	indice synthétique d'état intérieur	0,51	0,65	0,54	0,48	0,28	0,40	0,36	0,53	-0,18	-0,03
	indice synthétique d'état extérieur	0,52	0,49	0,45	0,49	0,39	0,28	0,54	0,54	0,12	0,16
	indice synthétique présomption d'humidité	-0,62	-0,65	-0,58	-0,59	-0,39	-0,37	-0,54	-0,62	0,00	-0,11
espace public	part de la voirie en zone 30	-0,01	0,04	0,09	0,03	0,03	0,12	-0,05	0,04	0,11	-0,01
	part de la voirie non affectée à l'automobile	0,20	0,21	0,28	0,24	0,17	0,24	0,19	0,29	-0,03	0,09
	espaces verts (potentiel gravitaire)	0,24	0,24	0,34	0,29	0,03	0,32	0,14	0,39	-0,08	-0,10
nuisances	degré de saturation de la voirie par le trafic	-0,21	-0,24	-0,31	-0,27	-0,19	-0,09	-0,17	-0,31	0,15	0,05
	taux d'occupation du parking (nuit)	0,27	0,30	0,41	0,39	0,04	0,12	0,10	0,32	-0,29	-0,19
	taux d'occupation du parking (jour)	-0,40	-0,50	-0,57	-0,45	-0,07	-0,29	-0,12	-0,48	0,34	0,22
	niveau moyen de bruit (multi exposition-Ln)	-0,33	-0,18	-0,30	-0,45	0,05	0,18	-0,20	-0,20	0,12	-0,12
	niveau moyen de bruit (multi exposition-Lden)	-0,18	-0,05	-0,19	-0,37	0,06	0,25	-0,11	-0,03	0,17	-0,12
	niveau moyen de bruit (SNCB-Lden)	-0,36	-0,29	-0,27	-0,34	-0,28	-0,20	-0,48	-0,33	-0,09	-0,32
	niveau moyen de bruit (route-Lden)	-0,26	-0,29	-0,38	-0,42	-0,10	-0,06	-0,16	-0,26	0,24	0,12
	part des surface plancher non-résidentielles	-0,40	-0,42	-0,53	-0,49	-0,25	-0,23	-0,36	-0,53	0,14	-0,01
équipements	taux d'équipement en commerce de proximité	-0,26	-0,30	-0,40	-0,36	0,01	-0,18	-0,07	-0,36	0,31	0,33
	part de commerce supralocal dans l'offre	-0,40	-0,47	-0,54	-0,47	-0,11	-0,32	-0,20	-0,47	0,25	0,23

1.3.2. Analyse van de invloed van specifieke kenmerken

Om te weten in welke mate het antwoord op deze vragen beïnvloed wordt door de kenmerken van de respondenten hebben we in voorgaande hoofdstukken een standaardisatie doorgevoerd die toelaat de belangrijkste bevolkingsgroepen onderling te vergelijken. Daarop aansluitend kan een andere benadering hier ook instructief zijn. In de volgende analyse is het niet de bedoeling om doorheen een standaardisatie bevolkingsgroepen onderling te vergelijken in hun beoordeling van eenzelfde fenomeen in eenzelfde wijk. Hier gaan we integendeel uit van de redenering dat bepaalde woonaspecten in een wijk een belangrijker effect moeten uitoefenen bij doelgroepen waarvoor dit woonaspect een grote waarde heeft. De bijkomende testen gaan dus eigenlijk de sensitiviteit na van een vraag waarvan we kunnen verwachten dat subgroepen die op een geheel eigen manier gaan invullen.

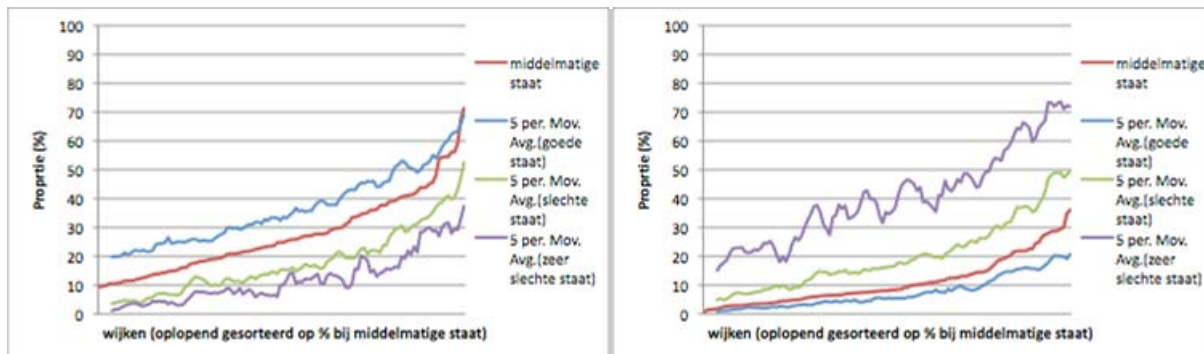
De subgroepen werden hier gedefinieerd in functie van de specifieke vraag. Bijvoorbeeld zou het kunnen dat wie over dubbele beglazing beschikt in zijn woning minder last heeft van lawaai en zich dus binnen dezelfde wijk positiever uitsprekt dan wie geen dubbele beglazing heeft. Dit blijkt geen enkel effect te hebben. De ervaring van rust is dus waarschijnlijk maar zeer gedeeltelijk bepaald door de geluidshinder binnenshuis.

De beoordeling over het uitzicht van de gebouwen blijkt daarentegen wel heel sterk te worden beïnvloed door de staat waarin de eigen woning zich bevindt. Ongeacht de wijk blijkt er tussen respondenten een zeer sterke gradiënt te bestaan in functie van de staat van de eigen woning. Hier kan natuurlijk een buurteffect meespelen op een lager niveau. Ook binnen goede wijken kunnen huizen in slechte staat eerder in dezelfde straat liggen die in het algemeen een slechter voorkomen heeft. Toch is het effect te opvallend om te negeren. De staat van de eigen woning bepaalt in verregaande mate mede de beoordeling die men maakt over de gebouwen in de woonbuurt. Wie in een woning in slechte staat woont binnen de best geklasseerde buurten zal zich vaker negatief uitspreken over het uitzicht van de gebouwen in de buurt dan wie in een woning in goede staat woont in de slechtst geklasseerde buurten.

Figuur 6: Voorbeeld: het uitzicht van de gebouwen vs. staat van de woning: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar staat van de woning - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

weinig aangenaam

2. ANALYSE SYTEMATIQUES DES INDICES SYNTHETIQUES DE SATISFACTION PAR COMMUNES ET QUARTIERS

2.1. TEVREDENHEIDSINDEX PER GEMEENTE

Splitsen we de tevredenheidsindex op per gemeente dan geeft ons dat onderstaande cijfers (tabel 4). Sommeren we alle gemeentelijke scores dan levert ons dat een index op van totale tevredenheid. De gemeente die hier het hoogste scoort is Sint-Pieters-Woluwe (126). Helemaal onderaan bevindt zich Sint-Joost-ten-Noode (91), onmiddellijk gevolgd door Sint-Jans-Molenbeek (92), Schaarbeek (92) en Vorst (94). Deze totale tevredenheidsindex is het resultaat van positieve en negatieve scores voor de afzonderlijke vragen. Minstens twee bedenkingen komen hierbij naar voor. Niet alle items kunnen als evenwaardig beschouwd worden. Sommige omgevingsaspecten zijn belangrijker of worden als belangrijker aanzien door de bewoners dan andere. Ideaal zou dus nog een wegingsfactor moeten worden toegevoegd.

Een tweede bedenking slaat op de moeilijkheid om sommige aspecten met elkaar te verzoenen. Bewoners maken soms een trade-off tussen groen en sociale of culturele voorzieningen of tussen winkelaanbod en rust. De ideale woonplaats zal alle positieve scores combineren, maar meestal zal men aanvaarden dat men een woonplaats kiest in functie van factoren die men als de belangrijkste ervaart.

Wanneer we tabel 4 in detail bekijken dan lijken de relatieve scores een beeld te geven voor de inschatting die de inwoners van de gemeente maken voor de verschillende bevraagde aspecten. Sommige van die scores lijken vreemd (bijvoorbeeld de lage tevredenheid in de gemeente Brussel over het cultuur- en recreatieaanbod), andere dan weer voor de hand liggend (index 158 voor groen in Sint-Pieters-Woluwe). Voor een beter begrip is een gedetailleerde geografische studie aangewezen. Het laatste deel van deze analyse zal daar dan ook uitvoerig aandacht aan besteden. De logica van bepaalde antwoordpatronen vraagt voor de meeste vragen een benadering op een veel lager niveau dan op het gemeentelijk niveau.

Tabel 4: Tevredenheidsindex per gemeente van het Brussels Gewest - ADSEI, SEE 2001

Gemeente	17a uitzicht	17b netheid	17c lucht	17d rust	18a voetpaden	18b fietspaden	18c straten	18d groen
Anderlecht	106	96	80	76	86	39	90	105
Oudergem	129	125	103	102	85	46	104	136
St.-Agatha-Berchem	121	117	97	94	109	26	103	109
Brussel	107	92	72	73	90	35	94	96
Etterbeek	111	94	78	81	92	43	102	93
Evere	116	113	85	73	114	56	111	125
Vorst	113	94	79	80	82	21	91	110
Ganshoren	123	120	93	89	111	29	109	137
Elsene	114	95	76	81	85	23	93	91
Jette	120	114	95	90	109	43	112	139
Koekelberg	108	103	76	72	111	30	102	101
St-Jans-Molenbeek	102	90	75	70	86	24	90	90
Sint-Gillis	101	83	65	66	106	22	98	71
Sint-Joost-ten-Node	83	72	57	53	88	24	90	66
Schaarbeek	105	86	68	68	88	33	89	87
Ukkel	133	120	101	98	95	27	96	131
Watermaal-Bosvoorde	144	137	131	125	81	48	96	169
St.-L.-Woluwe	131	130	101	93	109	56	114	141
St.-P.-Woluwe	147	146	122	111	114	67	122	158

Gemeente	18e op. vervoer	18f winkel	18g gezond.	18h admin.	18j vrije beroep.	18k soc.voor.	18l kribben	18m cultuur
Anderlecht	137	139	129	101	97	111	100	79
Oudergem	149	143	130	117	108	125	110	114
St.-A.-Berchem	141	134	131	118	107	118	104	106
Brussel	141	120	125	96	100	115	103	91
Etterbeek	146	148	135	116	109	120	104	97
Evere	137	131	124	119	101	118	104	102
Vorst	131	119	121	96	96	106	95	74
Ganshoren	128	140	137	122	111	124	112	110
Elsene	140	145	132	99	108	113	100	100
Jette	148	133	142	115	108	123	106	105
Koekelberg	141	108	119	113	97	112	94	84
St-Jans-Molenbeek	138	125	120	94	94	105	92	73
Sint-Gillis	143	139	128	116	107	114	99	101
Sint-Joost-t.-Node	141	139	127	117	102	114	96	88
Schaarbeek	136	124	121	94	97	108	91	76
Ukkel	121	135	132	103	109	119	102	102
Watermaal-Bosv.	131	117	126	118	106	125	101	125
St.-L.-Woluwe	155	148	142	126	114	129	115	119
St.-P.-Woluwe	140	134	138	120	114	133	118	130

2.2. ASPECT ESTHÉTIQUE DES CONSTRUCTIONS

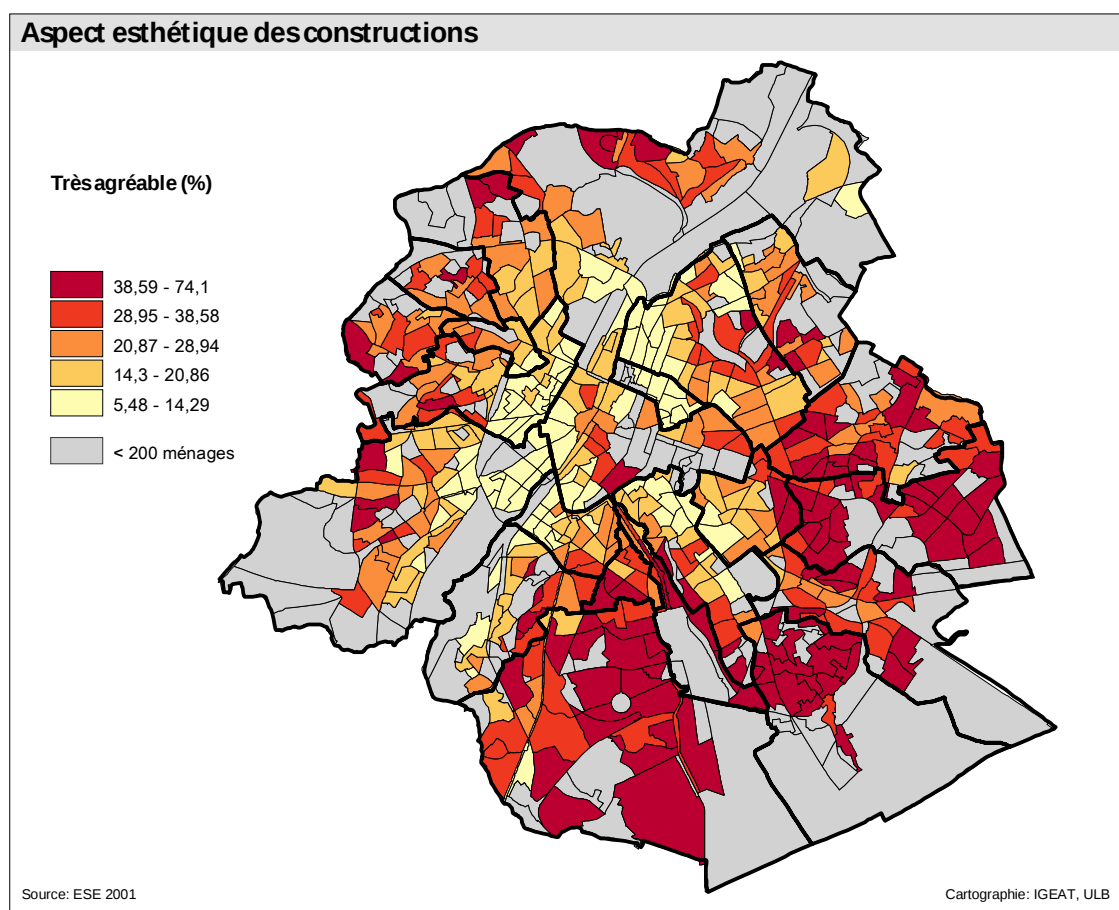
La proportion de ménages jugeant l'aspect esthétique des constructions "très agréable" est relativement élevée (27% en moyenne).

La géographie de cet indicateur dessine une opposition entre les appréciations très positives du quart sud-est de la seconde couronne (de Woluwé à Uccle) ou le Nord-Ouest (parties les plus périphériques de Berchem, Ganshoren et Jette), l'extrême ouest d'Anderlecht et la zone située au nord du parc de Laeken, d'une part, et le reste de la Région bruxelloise, d'autre part. Les parties les plus densément et anciennement urbanisées concentrent les appréciations négatives, en ce compris les versants de la vallée de la Senne à Anderlecht et Forest. Dans le pentagone, les alentours de la Grand-Place, de la place Royale ou de l'Eglise Sainte-Catherine sont nettement valorisés, probablement en raison de leur concentration en bâtiments historiques de prestige. En seconde couronne, les espaces où les appréciations sont moins favorables sont souvent des concentrations de logements sociaux de type fonctionnaliste (Peterbos à Anderlecht, villas de Ganshoren, Cité Moderne à Laeken ...) ou des cités jardin plus ou moins dégradées (Cité Moderne, Kapelleveld, La Roue –à opposer au Logis/Floréal-, ...). En première couronne, l'aspect esthétique est plus positivement apprécié à l'est (ancien habitat bourgeois) qu'à l'ouest (ancien habitat ouvrier).

La proportion de ménages jugeant l'aspect esthétique des constructions "très agréable" est positivement corrélé à l'échelle du secteur statistique avec la part de logements non-mitoyens, les indices synthétique de bon état intérieur et extérieur ainsi qu'avec la forte présence de jardins privés, indicateurs distinguant la seconde couronne plus récemment urbanisée du cœur ancien de la ville. Le jugement sur la qualité esthétique des constructions est donc en règle générale inversement proportionnel à la densité et l'ancienneté du bâti, comme en témoigne les corrélations négatives avec la part des surfaces artificialisées, la densité de population ou l'indice traduisant la présence probable d'humidité dans les logements, fortement associé aux quartiers anciens.

Si le jugement relatif à l'aspect esthétique des constructions est, à environnement équivalent, très peu influencé par les caractéristiques des répondants, on observe cependant un lien fort entre l'état de leur logement et l'appréciation qu'ils portent sur leur quartier sur ce point.

Carte 1: Aspect esthétique des constructions, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

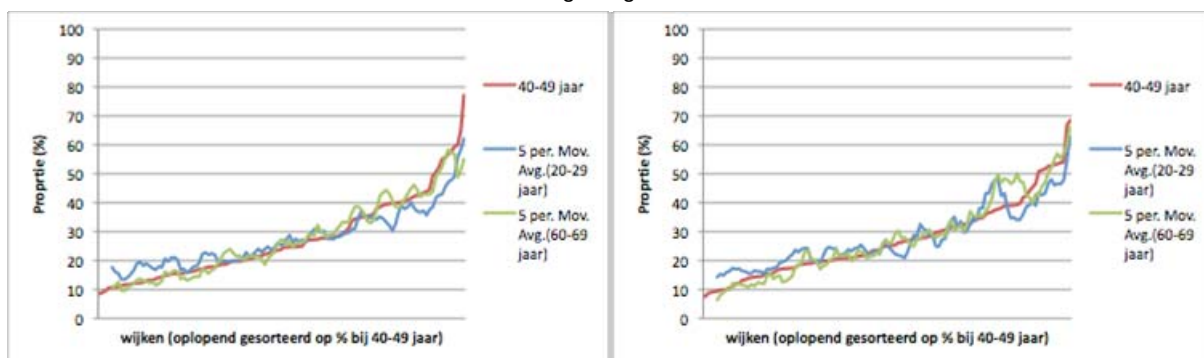

Figuur 7a: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel bevredigend en aandeel weinig aangenaam, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

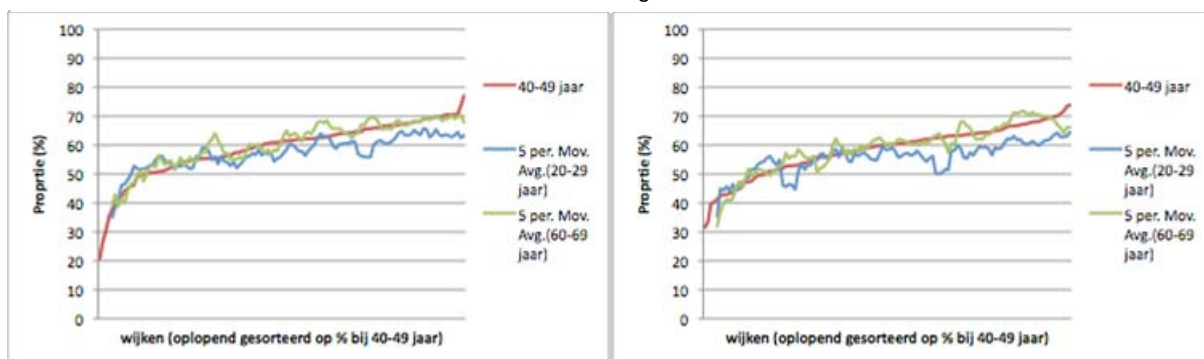
mannen

vrouwen

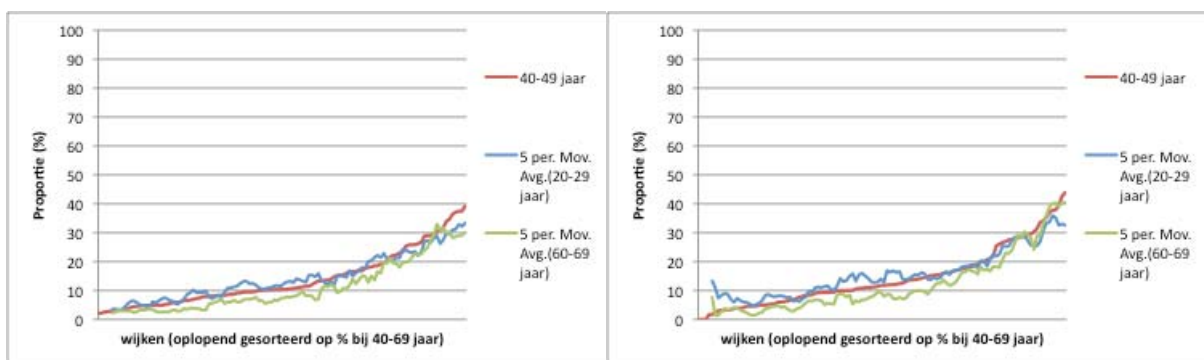
% erg aangenaam

% bevredigend

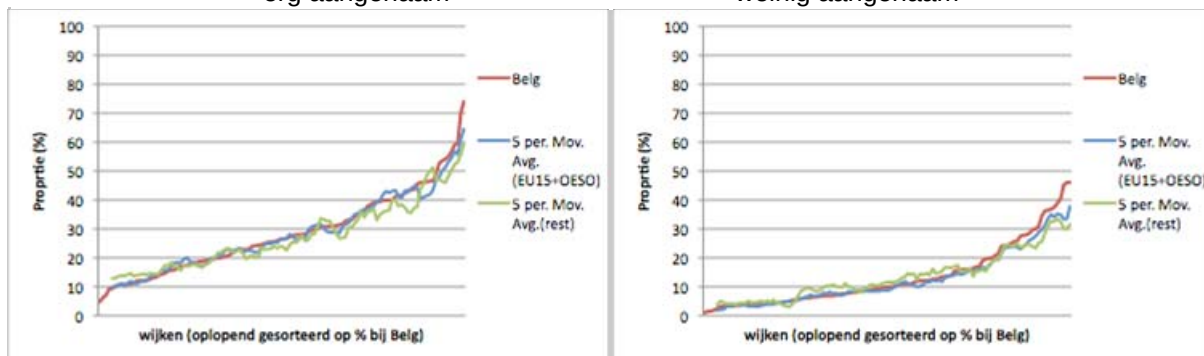
% weinig aangenaam

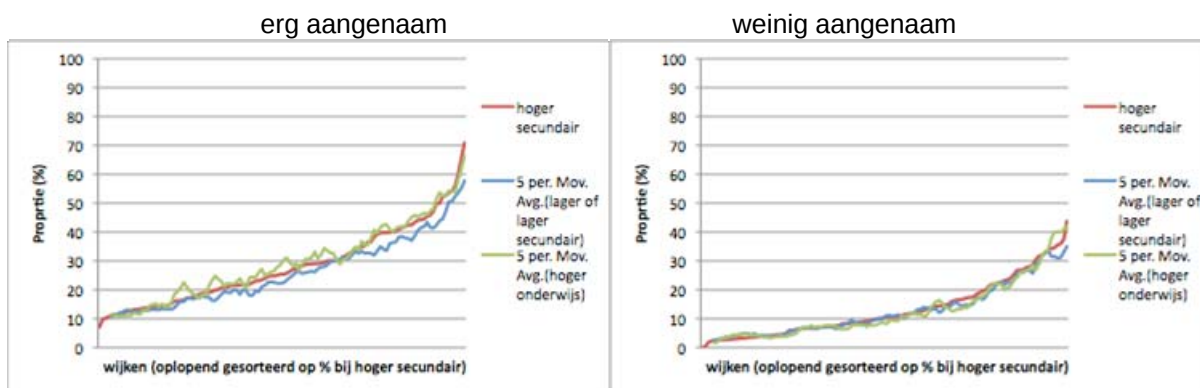
Figuur 7b: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

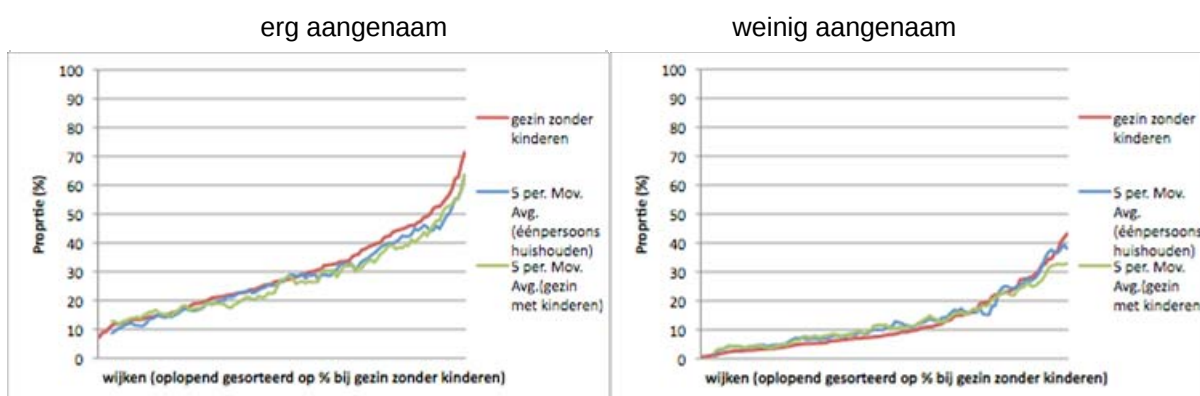
weinig aangenaam

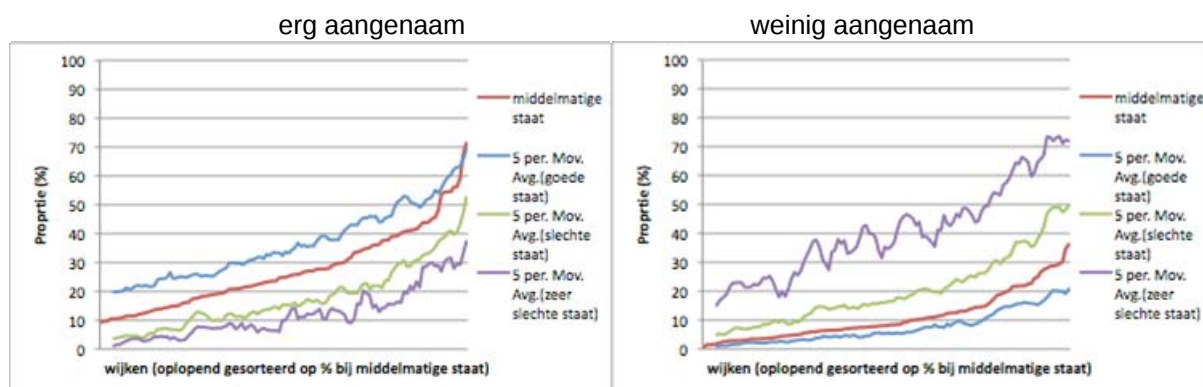
Figuur 7c: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 7d: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

Figuur 7e: het uitzicht van de gebouwen: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar staat van de woning - ADSEI, SEE 2001

2.3. LA PROPRETÉ

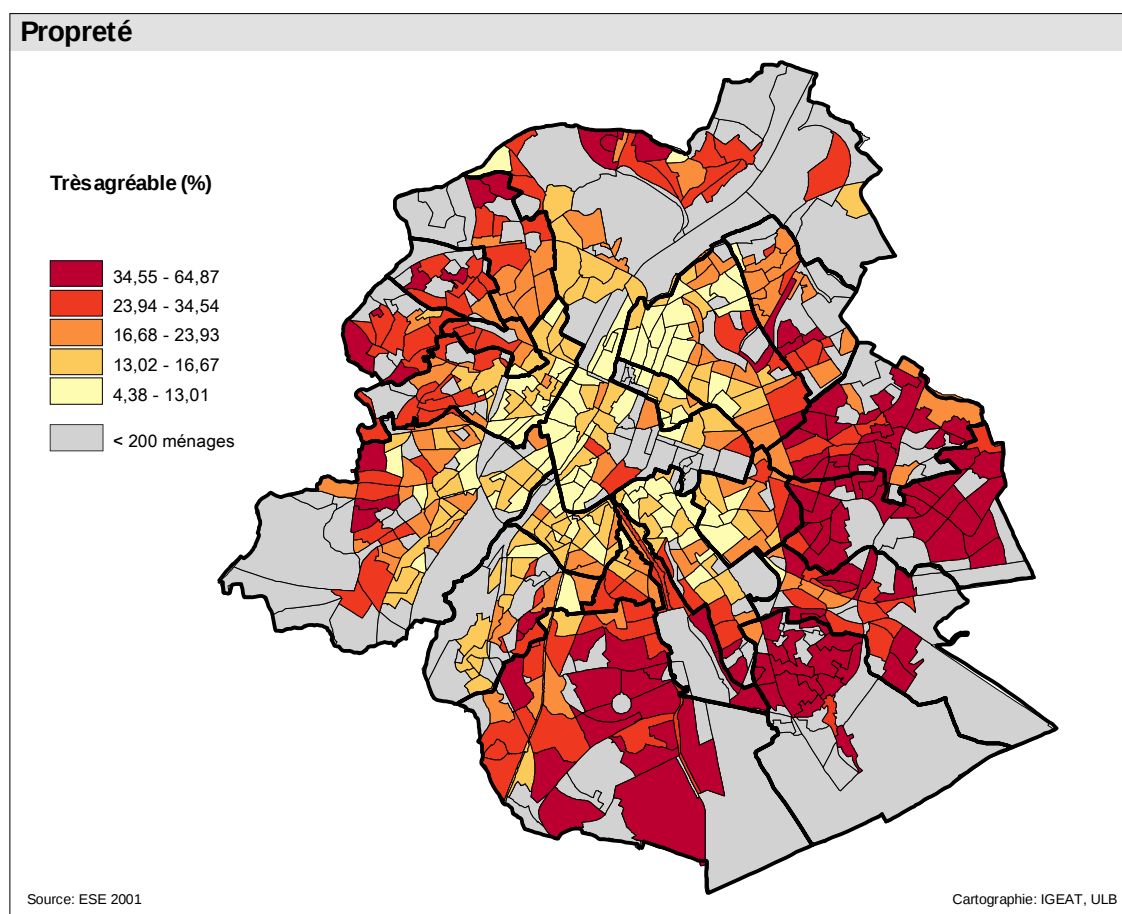
Globalement, l'appréciation de la propreté est favorable : l'indice de satisfaction régional est de 103 contre 81 pour la tranquillité et 84 pour la qualité de l'air. Les appréciations très positives (24% en moyenne) sont assez fréquentes.

Si les quartiers où les impressions positives dominent sont fort nombreux, y compris à l'ouest, la partie centrale de l'agglomération concentre les appréciations défavorables. Mais dans cet espace, le degré d'insatisfaction est moindre que pour l'air ou la tranquillité et des différences internes apparaissent. Le bas d'Anderlecht et de Molenbeek ainsi que l'ouest de Schaerbeek et le haut d'Ixelles sont perçus de manière plus négative que l'essentiel de Saint-Gilles ou la partie centrale du Pentagone. Parfois, des appréciations très différentes de part et d'autre d'une limite communale laissent supposer une différence de traitement, la propreté étant une compétence partiellement municipale. Cependant, tant la carte que la distribution statistique des valeurs souligne la concentration des problèmes dans environ 1/3 des secteurs statistiques bruxellois, avec parfois des écarts intra-communaux très importants.

Tout comme l'appréciation de l'aspect esthétique des constructions, l'appréciation relative à la propreté est positivement corrélée à l'échelle du secteur statistique avec la part de logements non-mitoyens, les indices synthétique de bon état intérieur et extérieur ainsi qu'avec la forte présence de jardins privés, indicateurs distinguant la seconde couronne plus récemment urbanisée du cœur ancien de la ville. La propreté est donc perçue en règle générale comme inversement proportionnelle à la densité et l'ancienneté du bâti, comme en témoigne les corrélations négatives avec la part des surfaces artificialisées, la densité de population, l'indice traduisant la présence probable d'humidité dans les logements, fortement associé aux quartiers anciens ou encore l'intensité du parking aux heures de bureau.

A environnement équivalent, les jeunes et les personnes originaires pays hors OCDE sont généralement un peu moins critiques. Vu la répartition de ces catégories dans la Région, l'écart entre le centre et la seconde couronne est donc légèrement sous-estimé par l'indice synthétique.

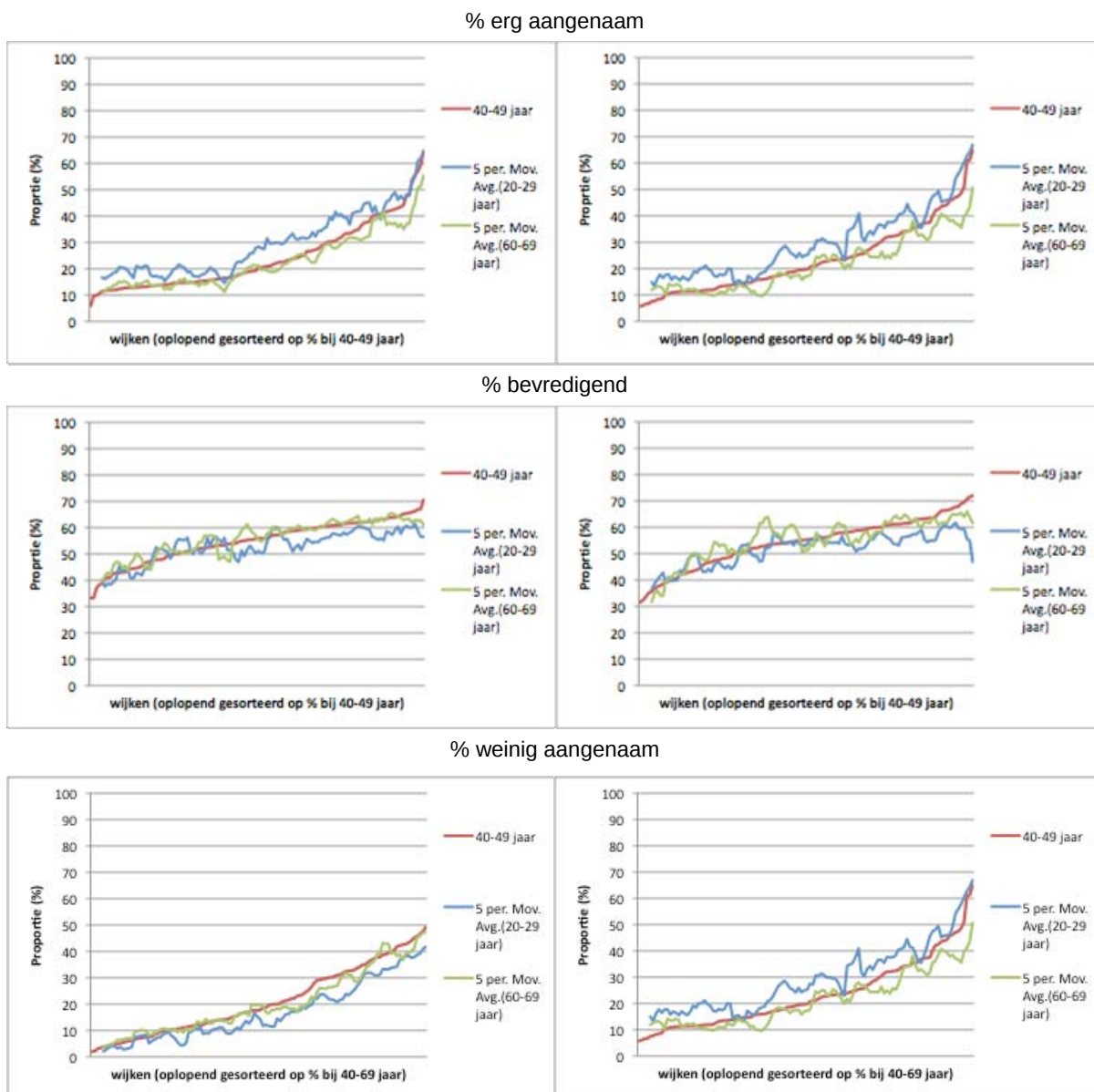
Carte 2: Propreté, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

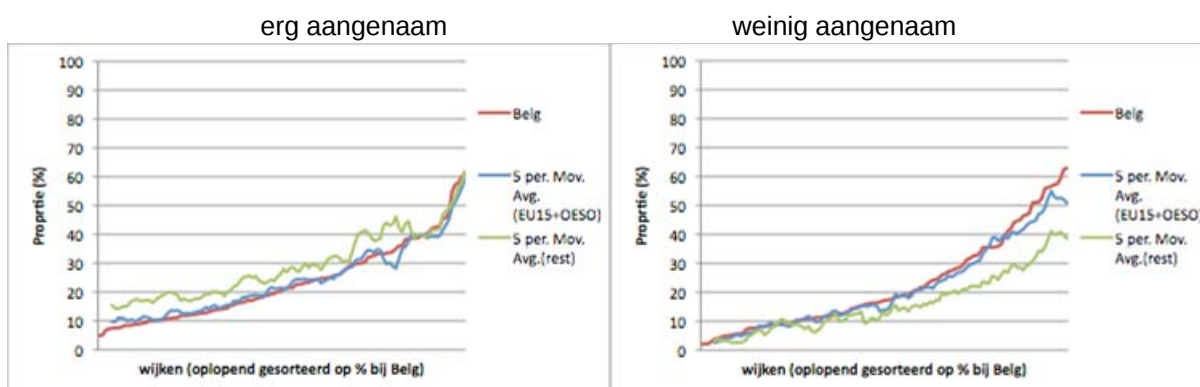
Figuur 8a: de netheid: aandeel erg aangenaam, aandeel bevredigend en aandeel weinig aangenaam, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

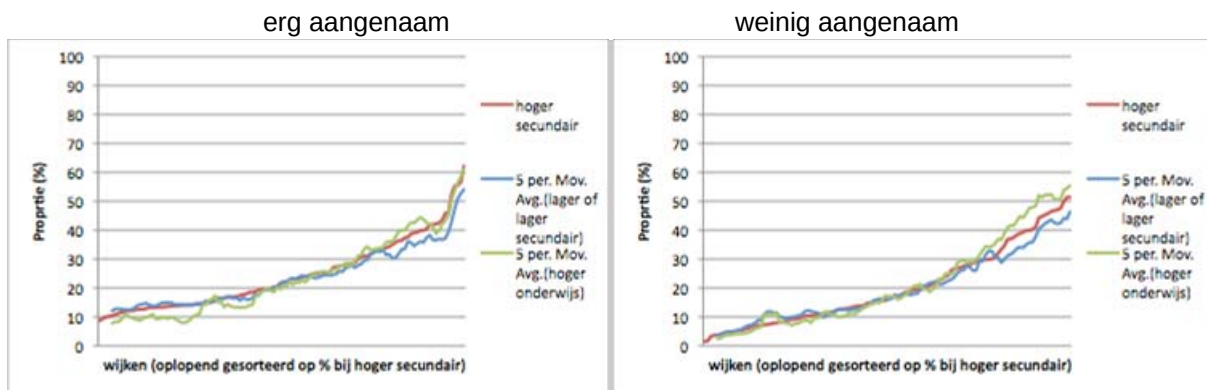
vrouwen

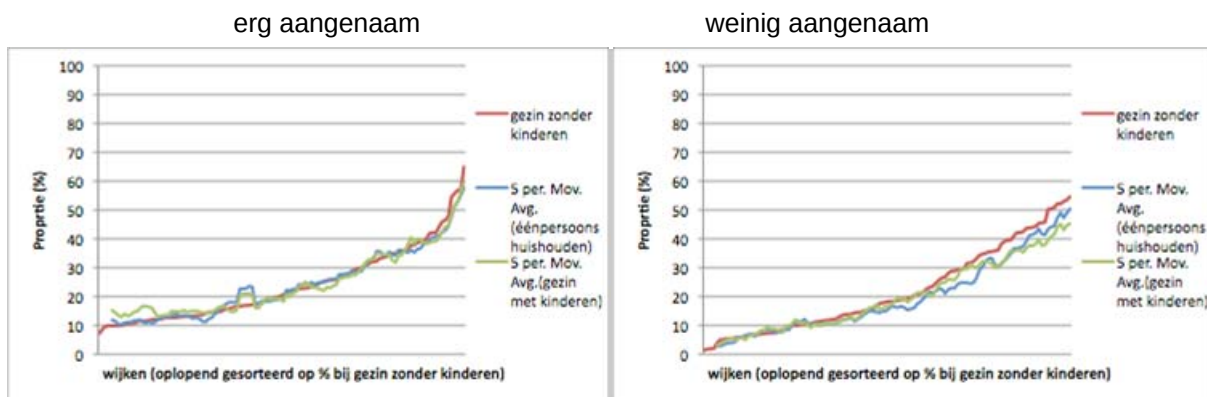
Figuur 8b: de netheid: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

Figuur 8c: de netheid: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 8d: de netheid: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam/slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

2.4. LA QUALITE DE L'AIR

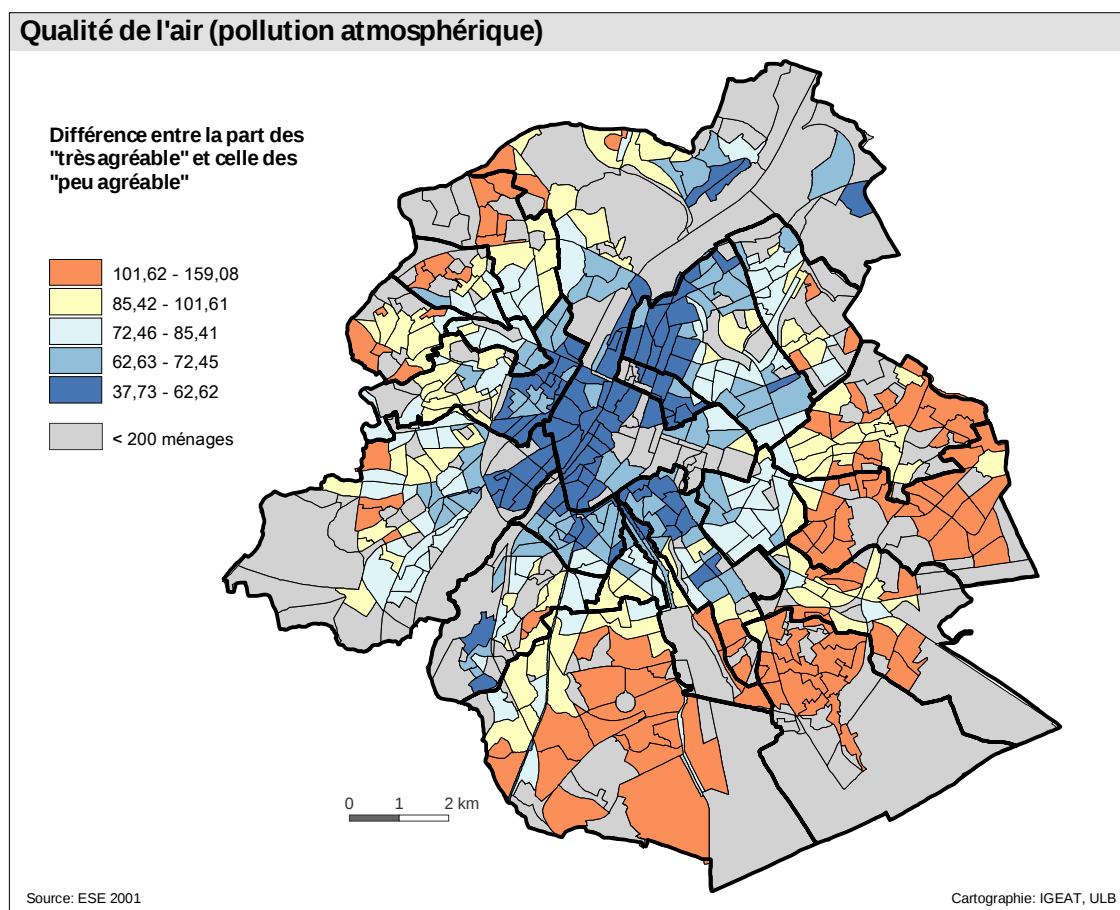
L'appréciation de la qualité de l'air est une des moins favorables. Seulement 13% des ménages émettent un avis très favorable et l'indice de satisfaction s'établit à 84. Il s'agit là de valeurs proches de celles liées à l'appréciation de la tranquillité.

Comme pour de nombreuses thématiques environnementales, la carte de l'indice de satisfaction oppose les appréciations très positives du quart sud-est de la seconde couronne, le Nord-Ouest (parties de Berchem, Ganshoren et Jette) et l'ouest de Molenbeek et Anderlecht, d'une part, et, d'autre part, le reste de la Région bruxelloise. A nouveau, les parties les plus densément et anciennement urbanisées de la Région concentrent les appréciations négatives. Certaines concentrations industrielles visibles (zone industrielle Birmingham-Cureghem, de Haren, dépôts pétroliers du port de Bruxelles, incinérateur, centrale de Ruisbroeck) pourraient expliquer des îlots d'appréciations plus défavorables. De même, l'indicateur souligne parfois, quand le cadre des secteurs statistiques le permet, la proximité de grands axes de circulation (avenue Charles-Quint, chaussée de Ninove, de Waterloo, de Wavre et de Louvain).

La répartition spatiale de l'indice de perception de la qualité de l'air opposant, tout comme celle de l'aspect esthétique et de la propreté, le centre à la partie externe de la Région se traduit par des corrélations positives avec la part de logements non-mitoyens, les indices synthétiques de bon état intérieur et extérieur ainsi qu'avec la forte présence de jardins privés. La qualité de l'air est donc perçue en règle générale comme inversement proportionnelle à la densité et l'ancienneté du bâti, comme en témoigne les corrélations négatives avec la part des surfaces artificialisées, la densité de population, l'indice traduisant la présence probable d'humidité dans les logements, fortement associé aux quartiers anciens, ou encore l'intensité de l'occupation du parking en journée, la présence du commerce supra-local ou la présence des fonctions non-résidentielles en général. La relativement faible corrélation avec le bruit routier, proportionnel au trafic est cependant interpellante.

A environnement équivalent, les jeunes et les personnes originaires pays hors OCDE sont généralement un peu moins critiques. Vu la répartition de ces catégories dans la Région, l'écart entre le centre et la seconde couronne est donc légèrement sous-estimé par l'indice synthétique.

Carte 3: qualité de l'air, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

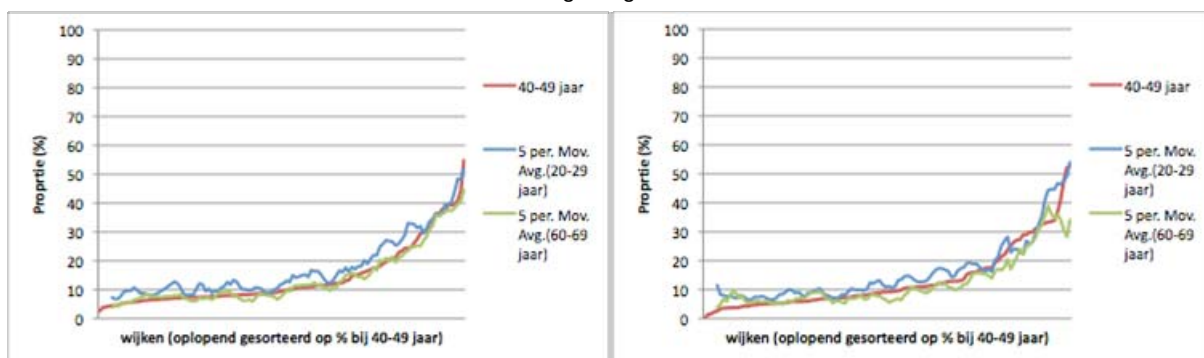

Figuur 9a: de kwaliteit van de lucht: aandeel erg aangenaam, aandeel bevredigend en aandeel weinig aangenaam, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

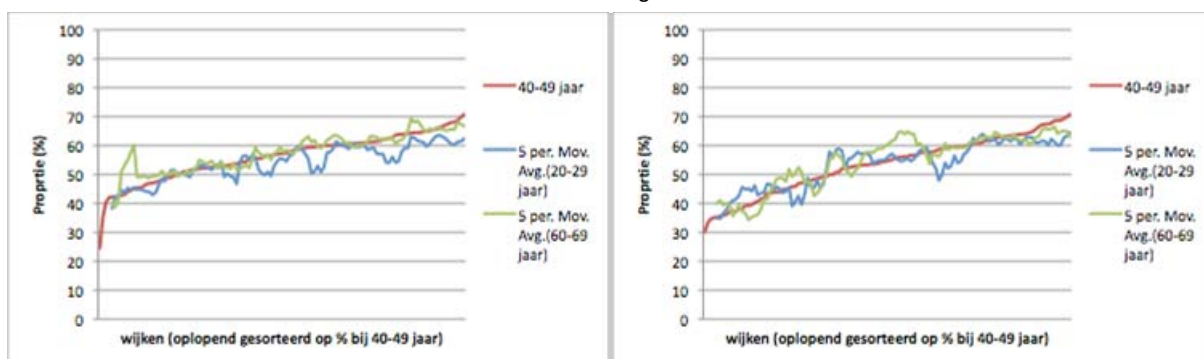
mannen

vrouwen

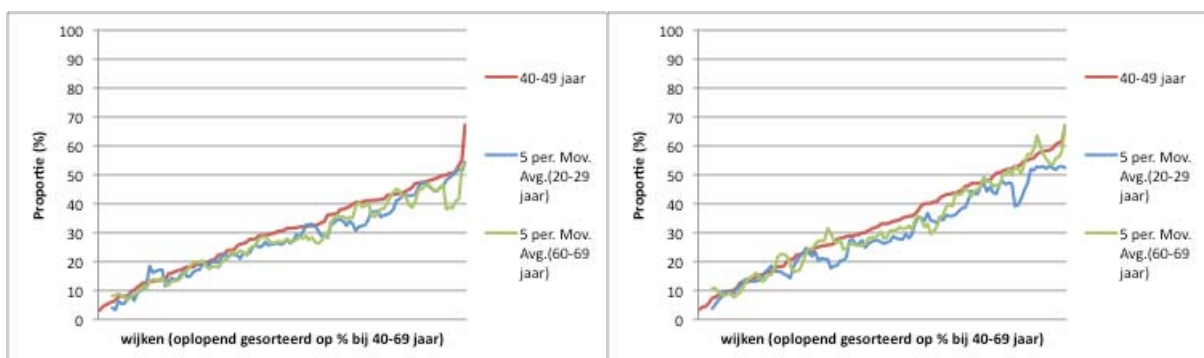
% erg aangenaam

% bevredigend

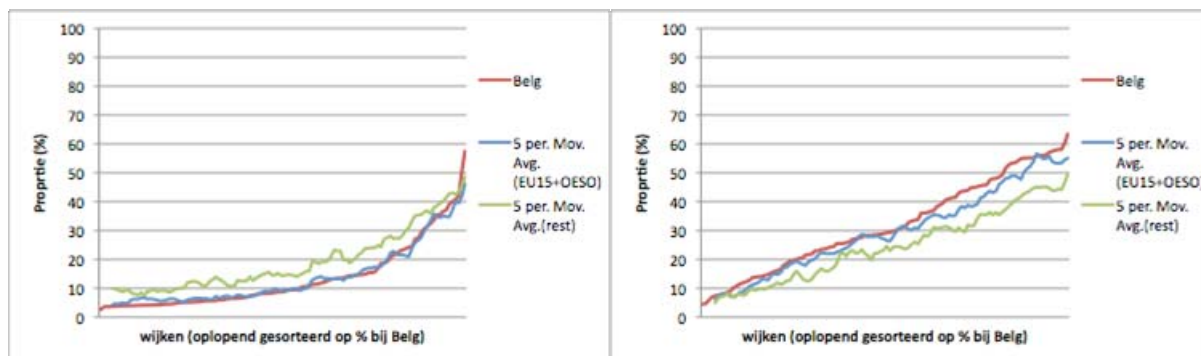
% weinig aangenaam

Figuur 9b: de kwaliteit van de lucht: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

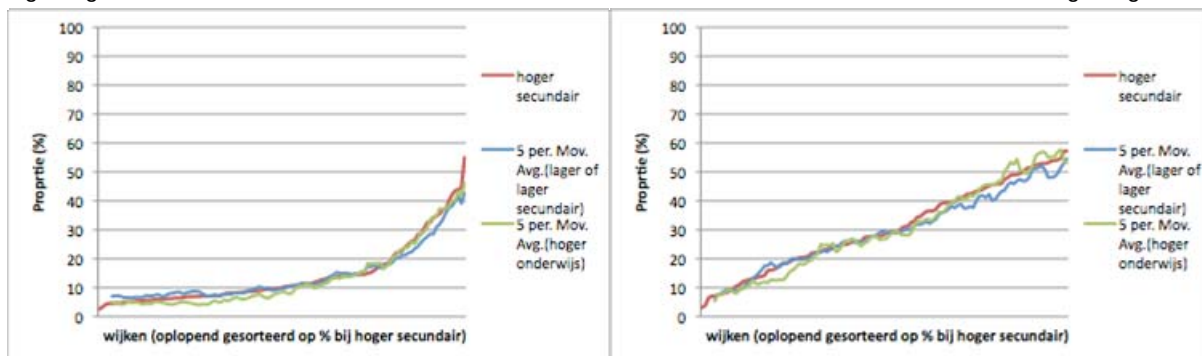
weinig aangenaam

Figuur 9c: de kwaliteit van de lucht: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

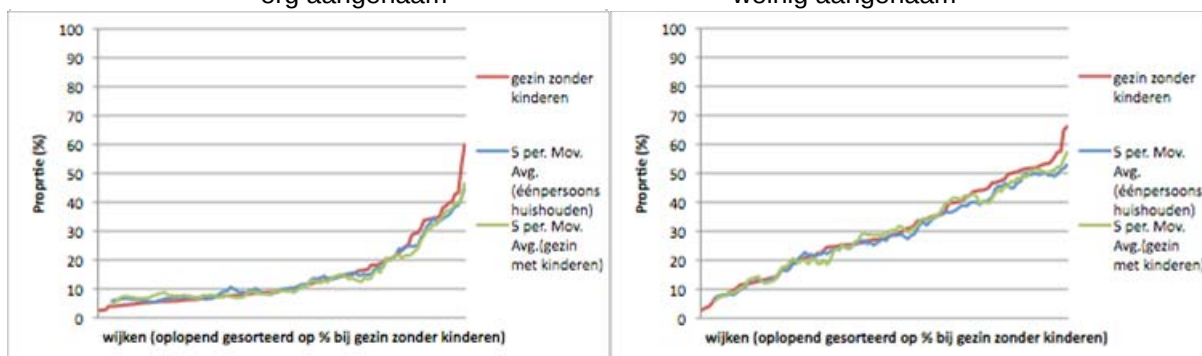
weinig aangenaam

Figuur 9d: de kwaliteit van de lucht: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

weinig aangenaam

2.5. LA TRANQUILLITE

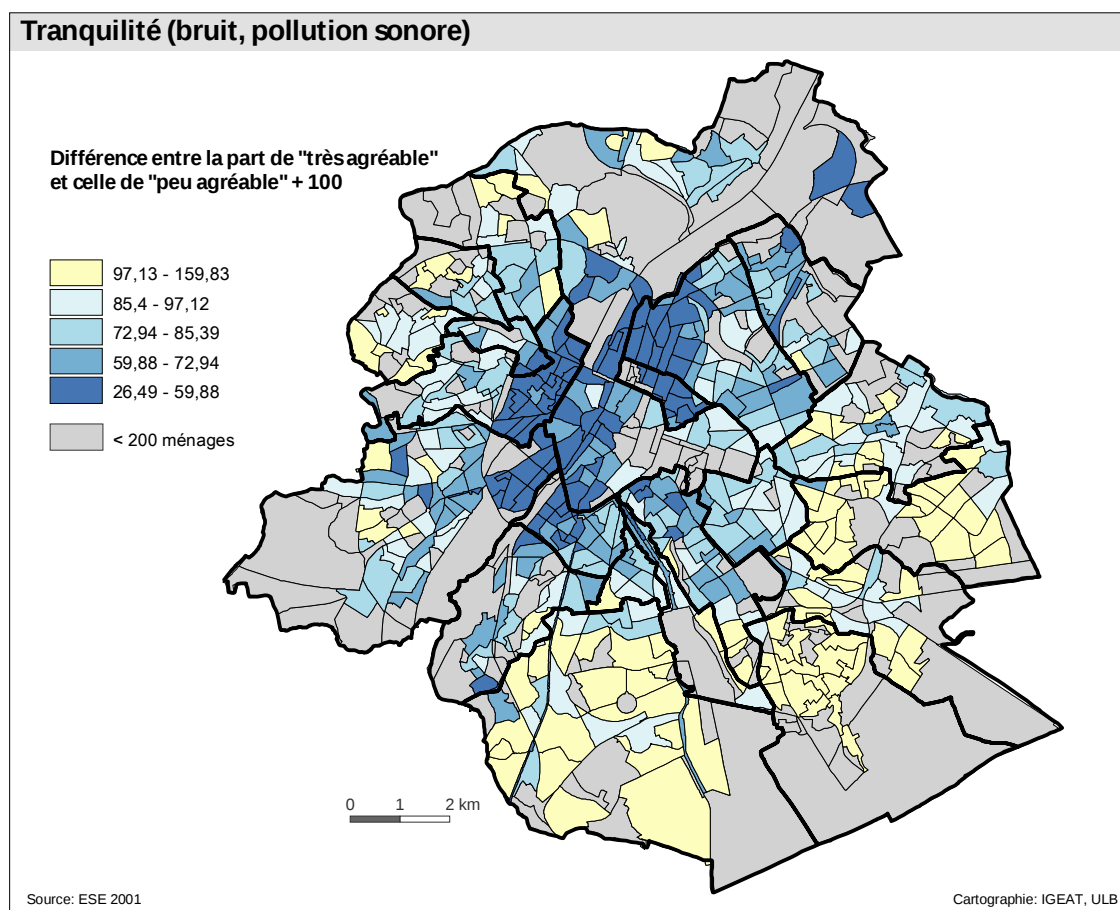
Les réponses portant sur la tranquillité indiquent clairement que cette thématique est critique en Région bruxelloise. Près de 35 % des ménages se plaignent du manque de tranquillité dans le voisinage alors que seulement 17 % sont très satisfaits.

Sur la carte de l'indice de satisfaction (81 en moyenne régionale), les quartiers jugés très agréables sur le plan de la tranquillité sont peu nombreux et concentrés dans le quart sud-est de la Région bruxelloise, à proximité de la forêt de Soignes et dans le sud de Uccle. Les quartiers perçus comme bruyants se concentrent dans la première couronne, surtout à l'ouest, de Saint-Gilles à Schaerbeek et plus largement dans les parties de la ville les plus anciennement et densément urbanisées. Des zones particulièrement peu tranquilles se démarquent : environs de la Grand-Place et grands boulevards centraux, environs de la gare du Midi, quartiers industriels autour de la chaussée de Mons, centre de Molenbeek, quartier Nord, Haren, Schuman, porte de Namur, Cimetière d'Ixelles, ...

Ce bref inventaire met en évidence le fait que l'appréciation de la tranquillité est le résultat non pas d'un seul facteur de bruit mais de plusieurs, s'additionnant éventuellement : bruit routier et proximité d'industries pour les environs de la chaussée de Mons (Cureghem-Birmingham), survol des avions, bruit ferroviaire ou routier et/ou industriel à Haren, tourisme et vie nocturne aux environs de la Grand-Place, très fortes densité résidentielles aux logements peu confortables dans les quartiers les plus anciennement urbanisés, ... L'indice synthétique de tranquillité est d'ailleurs négativement corrélé avec les résultats des différentes modélisations de l'exposition au bruit (à l'exception du bruit SNCB) mais surtout avec la densité du peuplement et la présence des fonctions non résidentielles et des intérieurs d'îlot fortement artificialisés. Les logements en mauvais état, plutôt en appartements sont associés au caractère peu tranquille alors que les quartiers verdoyant et les unifamiliales non-mitoyennes sont associées à la quiétude. L'importance de la fonction commerciale supra locale n'est pas non plus un gage de quiétude à la vue des corrélations à l'échelle des secteurs statistiques.

A environnement équivalent, les jeunes et les personnes originaires pays hors OCDE, voire les familles avec enfants ou les isolés sont généralement un peu moins critiques. Vu la répartition de ces catégories dans la Région, l'écart entre le centre et la seconde couronne est donc légèrement sous-estimé par l'indice synthétique. La présence du double vitrage dans le logement n'a qu'un très faible effet positif.

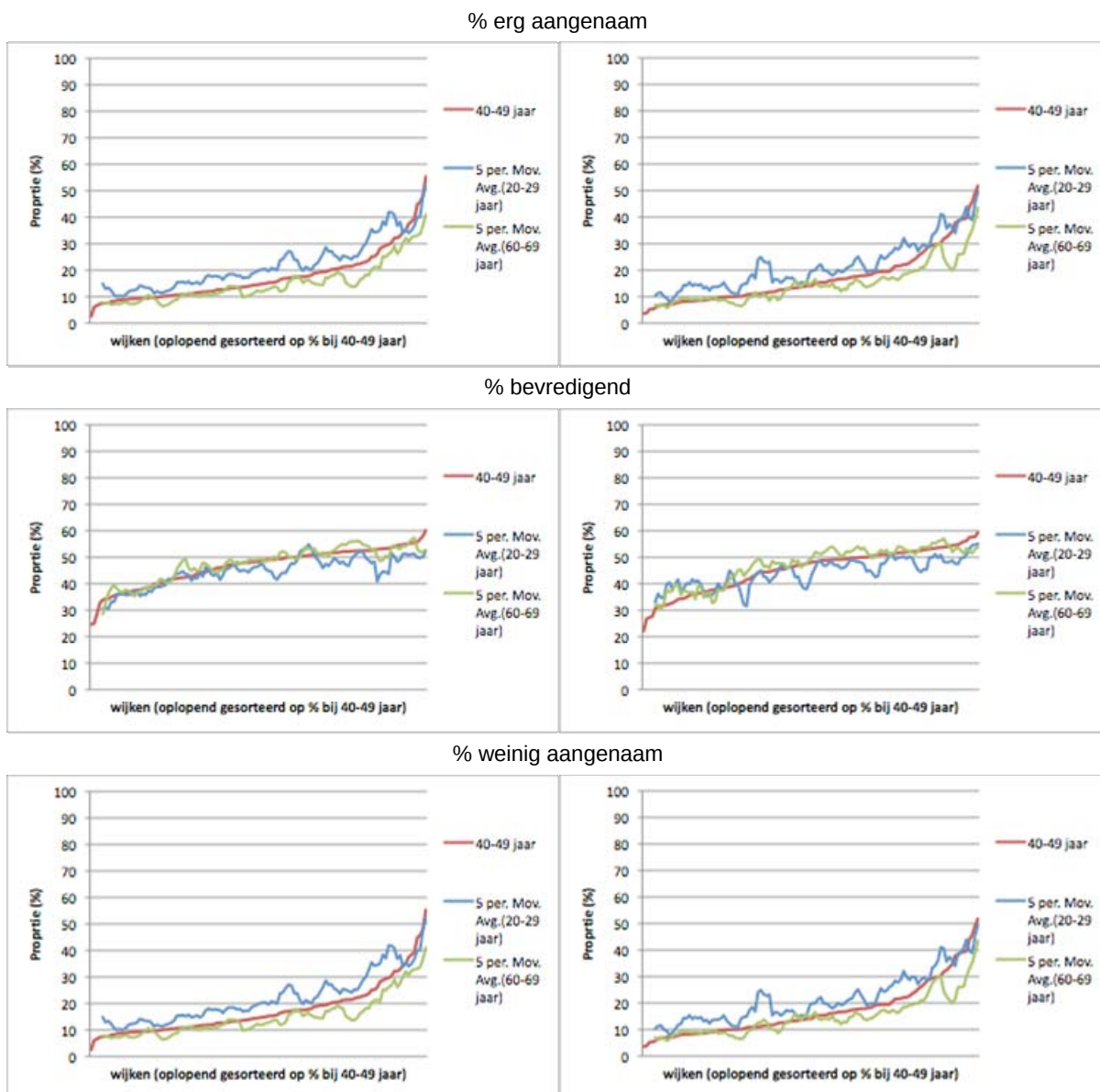
Carte 4: tranquillité, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

Figuur 10a: de rust: aandeel erg aangenaam, aandeel bevredigend en aandeel weinig aangenaam, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

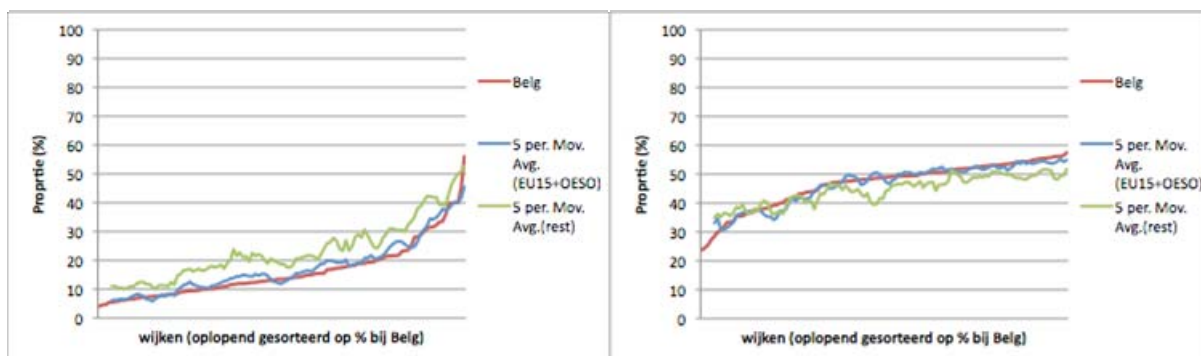
vrouwen

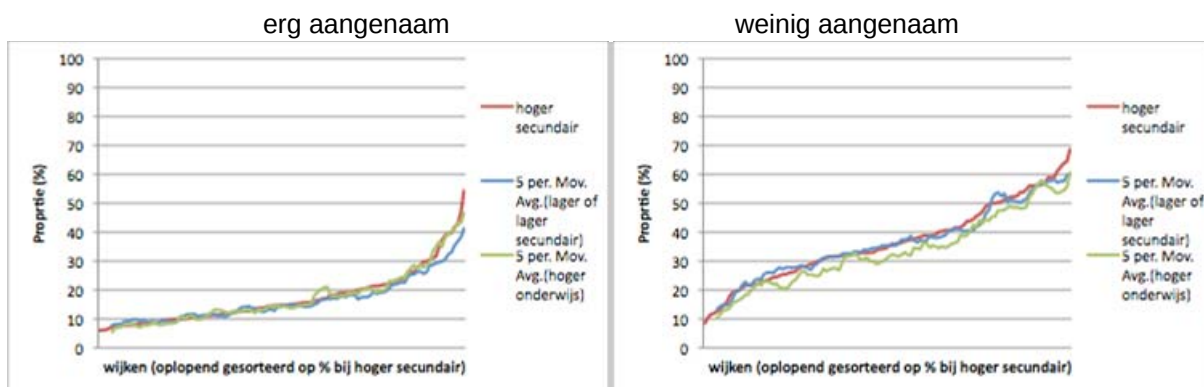
Figuur 10b: de rust: aandeel erg aangenaam, aandeel weinig aangenaam, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

erg aangenaam

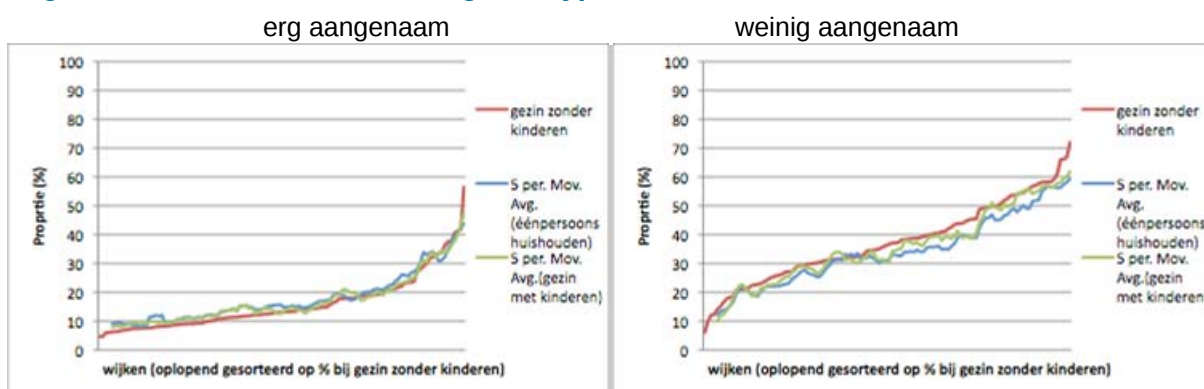
weinig aangenaam

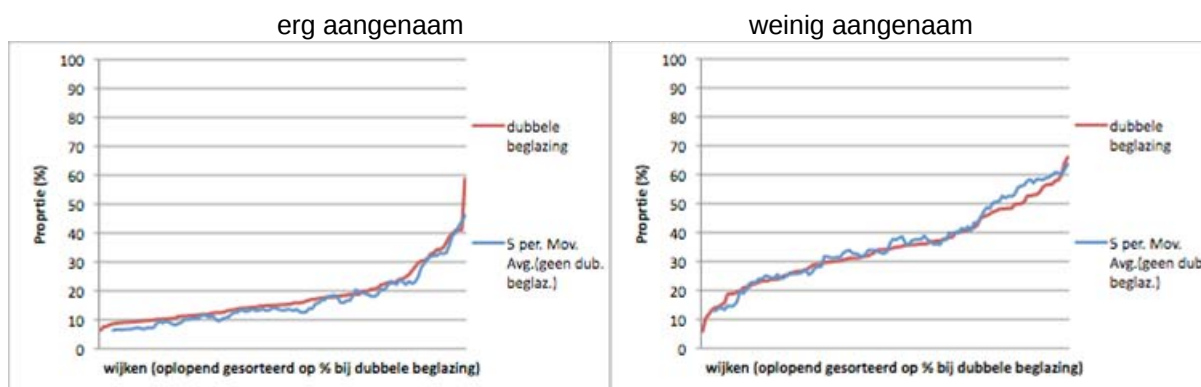
Figuur 10c: de rust: aandeel erg aangenaam/heel goed voorzien, aandeel weinig aangenaam/slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 10d: de rust: aandeel erg aangenaam/heel goed voorzien, aandeel weinig aangenaam/slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

Figuur 10e: de rust: aandeel erg aangenaam/heel goed voorzien, aandeel weinig aangenaam/slecht voorzien, naar aanwezigheid van dubbele beglazing - ADSEI, SEE 2001

2.6. LES TROTTOIRS

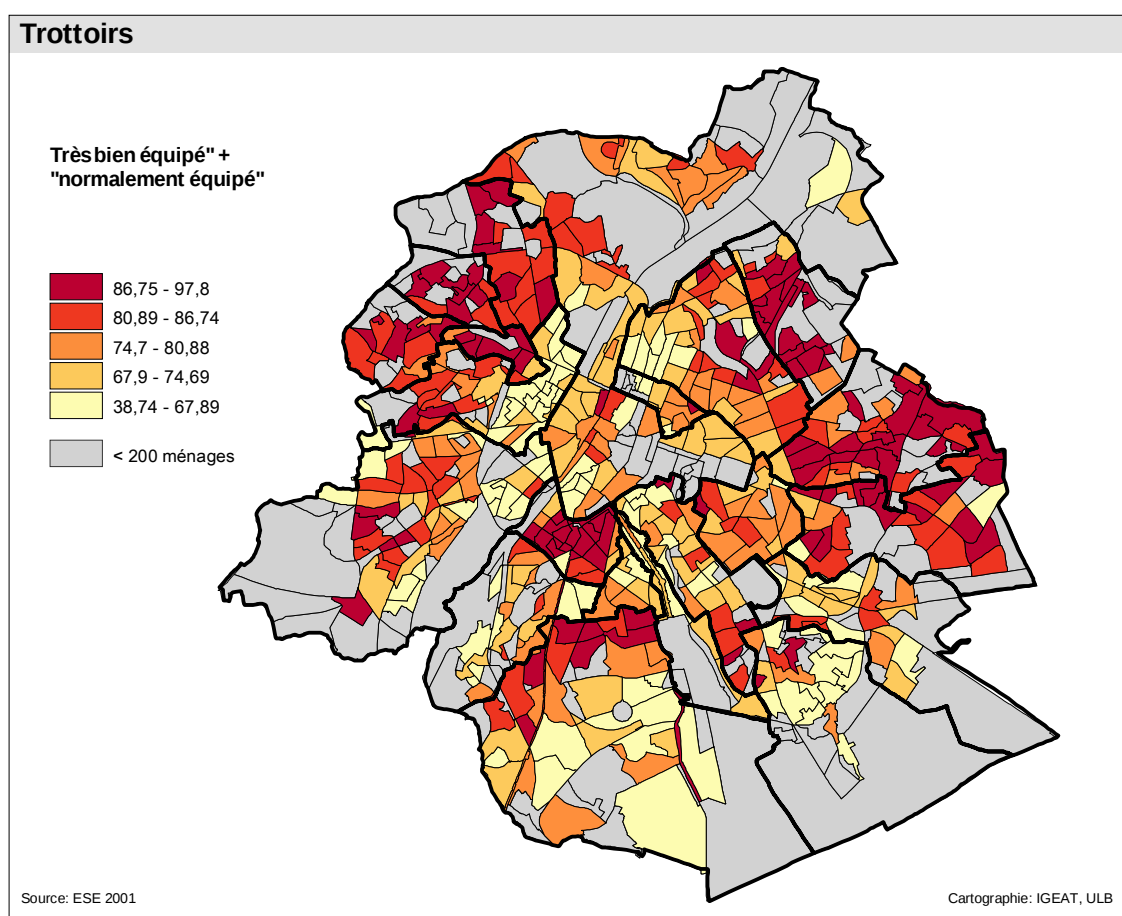
Les facilités en terme de trottoirs ne sont pas l'élément le mieux apprécié à Bruxelles. L'indice de satisfaction est de 94 mais la proportion d'avis neutres (normalement équipé) est importante 61% et plutôt associée aux mêmes espaces considérés comme bien équipés.

La proportion d'avis "neutres" et positifs sur l'équipement en trottoirs peut, dans une grande partie de la Région bruxelloise, s'interpréter en terme de qualité plutôt qu'en terme de présence/absence. Seules quelques zones périphériques en sont dépourvues, comme par exemple au sud d'Uccle ou à l'ouest d'Anderlecht. La carte ne fait pas apparaître les oppositions classiques observées dans de nombreux autres cas. L'opposition entre le centre et la périphérie de la Région bruxelloise est moins nette car elle souffre d'exceptions notables (Ixelles, Watermael, Auderghem mais aussi Saint-Gilles). En fait, certaines limites communales se marquent si nettement que la perception des trottoirs semble surtout refléter les politiques locales d'entretien et de rénovation. Secondairement, les spécificités des quartiers d'habitat non mitoyen, où les trottoirs sont plus étroits et entrecoupés de nombreuses allées de garage, contribuent à augmenter la part des avis négatifs dans toute la ceinture verte de la ville mais pas systématiquement comme en témoignent les contre exemples des deux Woluwé ou de Berchem-Sainte-Agathe.

Cette répartition spatiale plus contrainte par le cadre administratif que par les grandes oppositions paysagères de la ville se traduit par l'absence de corrélations très nettes entre la perception de la qualité des trottoirs et les divers indicateurs décrivant l'environnement des quartiers.

Certaines caractéristiques des répondants influent marginalement sur la perception des trottoirs. A environnement équivalent, les jeunes et les étrangers hors OCDE sont moins critiques, les plus âgés et les personnes en moins bonne santé plus critiques.

Carte 5: les trottoirs, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

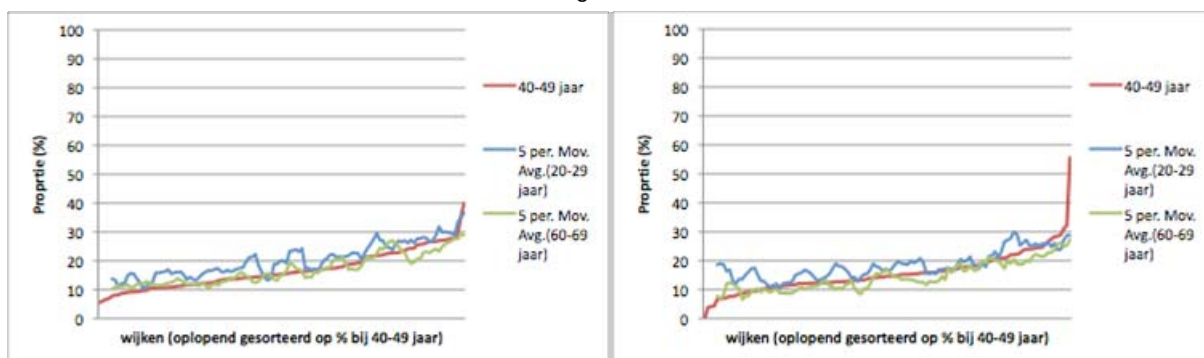

Figuur 11a: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

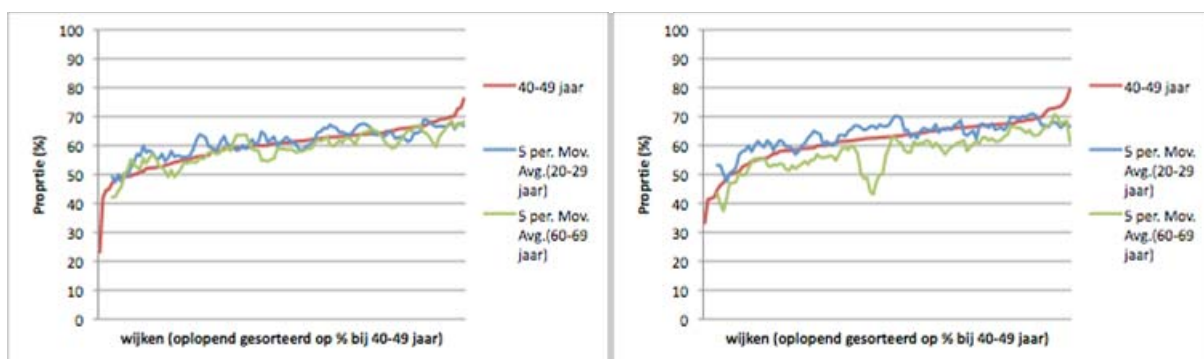
mannen

vrouwen

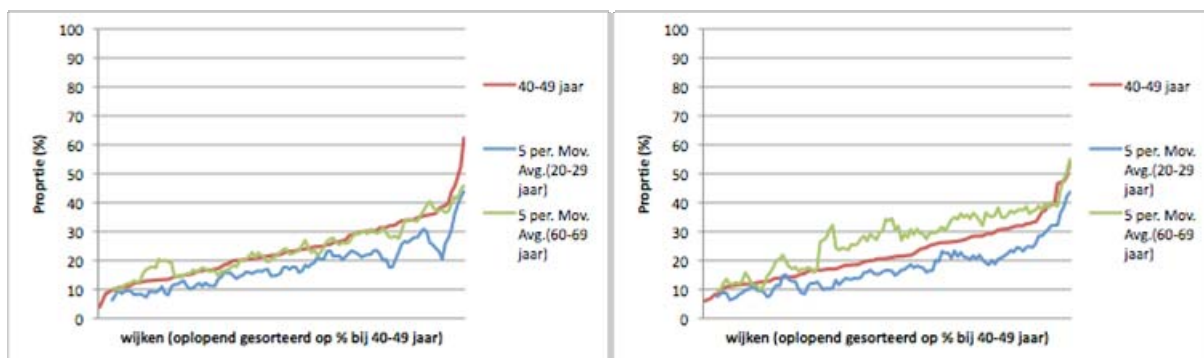
% heel goed voorzien

% normaal voorzien

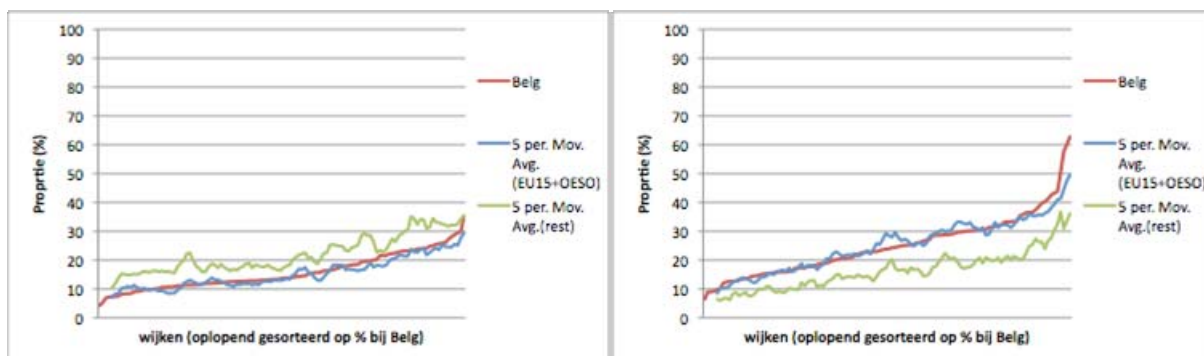
% slecht voorzien

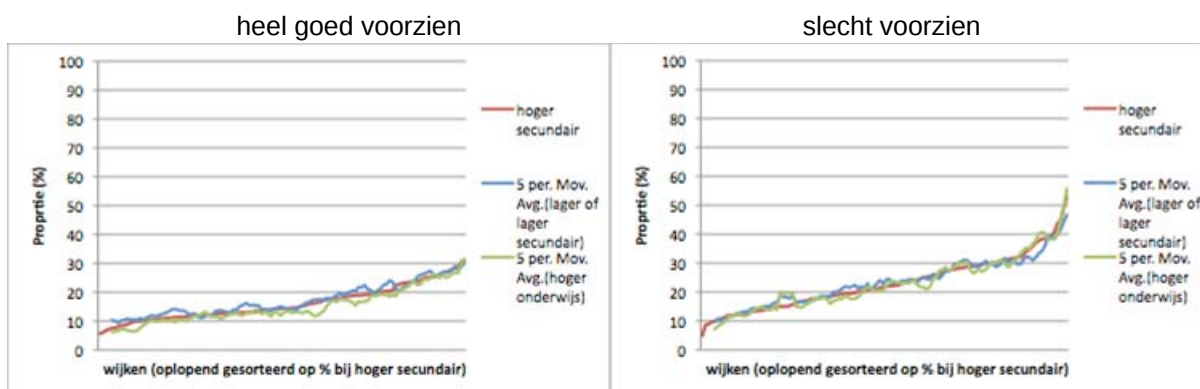
Figuur 11b: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

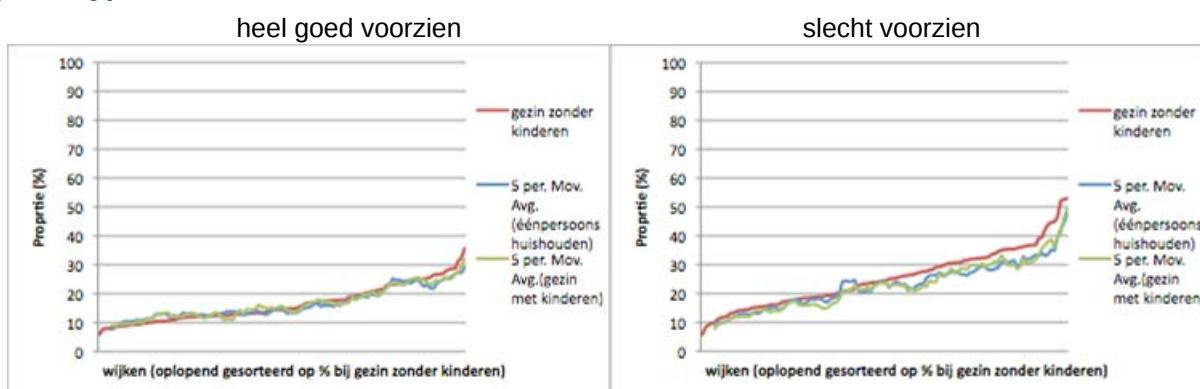
slecht voorzien

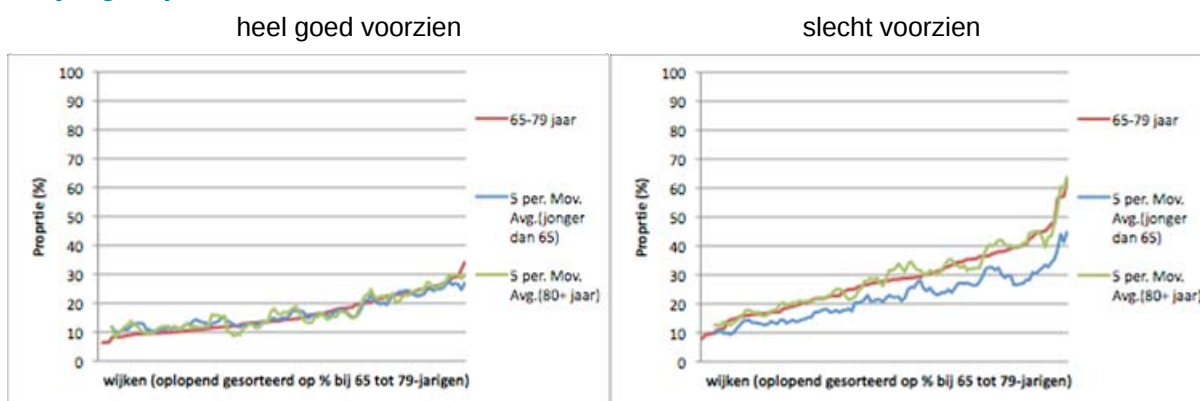
Figuur 11c: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

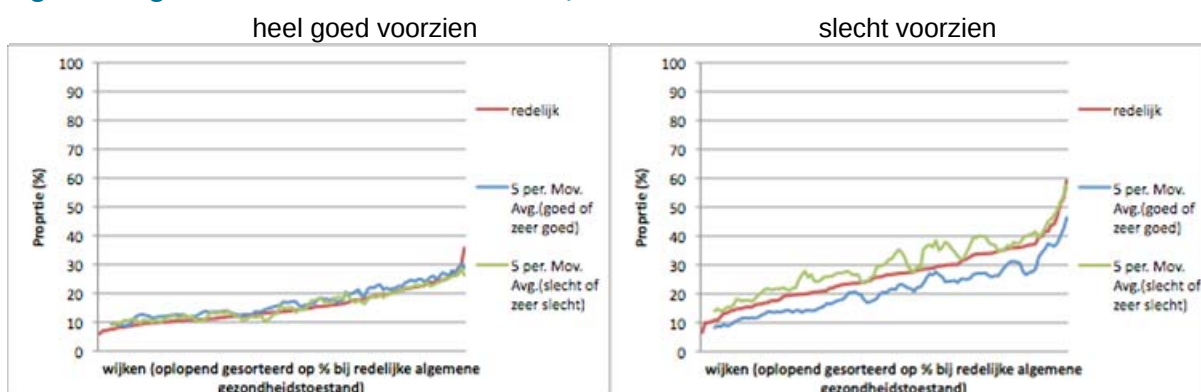
Figuur 11d: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

Figuur 11e: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar leeftijdsgroep - ADSEI, SEE 2001

Figuur 11f: de voetpaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar algemene gezondheidstoestand - ADSEI, SEE 2001

2.7. LES PISTES CYCLABLES

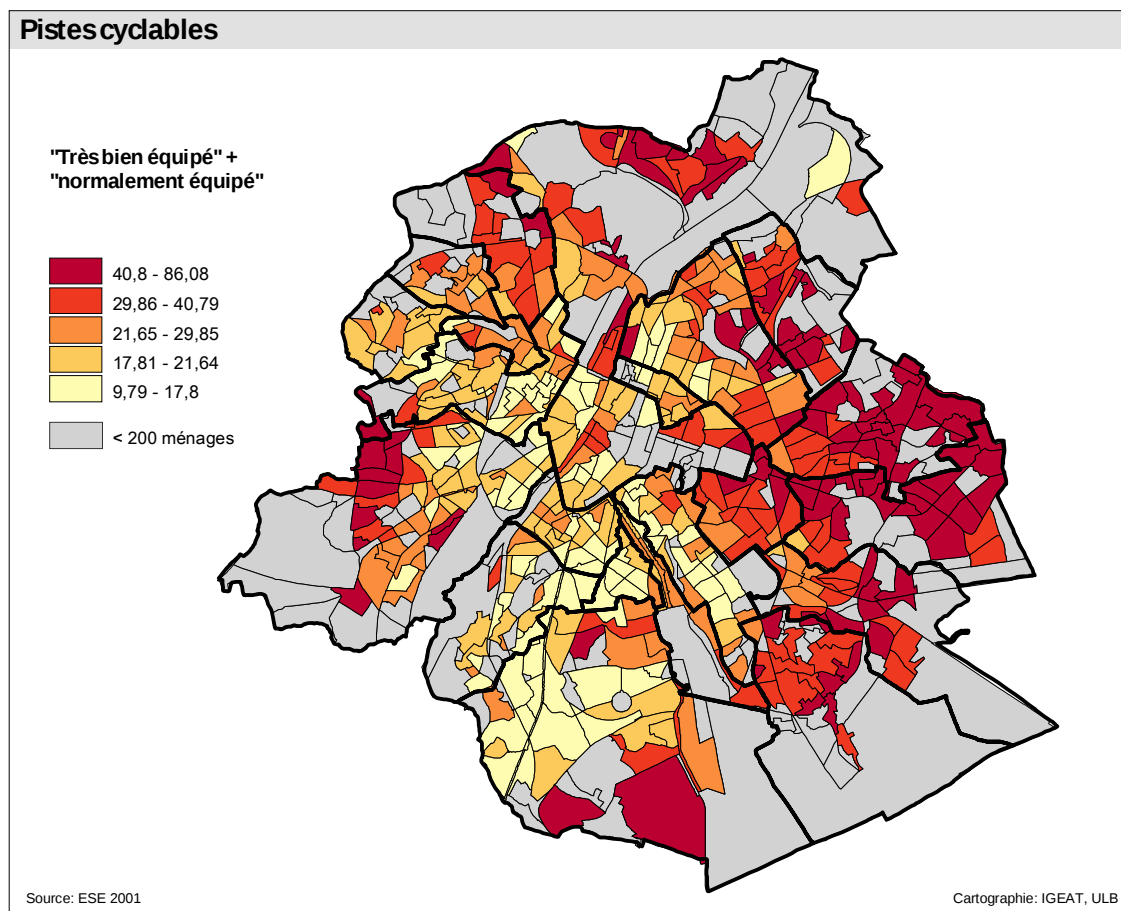
L'appréciation sur l'équipement du quartier en pistes cyclables est la plus défavorable de toutes les thématiques. L'indice de satisfaction est de 36 et 70% des ménages bruxellois jugent leur quartier mal équipé.

La carte de la proportion de ménages jugeant leur quartier comme normalement ou très bien équipé traduit bien le lien qu'il y a entre la densité de l'urbanisation et la présence des pistes cyclables. Mais l'opposition centre périphérie est moins nette que pour d'autres indicateurs, certains quartiers périphériques étant jugés plus négativement (Berchem par exemple) alors que certains espaces centraux sont jugés comme relativement bien équipés (quartier Nord, une partie des berges du canal à Anderlecht, quartier des Squares, Lambermont...). Outre le caractère plus aéré des quartiers de l'est bruxellois et dès lors une place potentielle plus importante pour le vélo sur la voirie (en voie latérale notamment), la carte traduit également l'importance probable aux yeux des répondants des parcours cyclistes inclus dans les parcs publics ou les reliant entre eux. Ce dernier point est très perceptible à l'ouest où les bonnes valeurs d'Anderlecht sont clairement associées aux circulations du "park system" et celles de Jette au parc Baudouin. Enfin les différences perceptibles entre les communes au profil urbanistique et/ou sociologique proche peuvent éventuellement traduire l'effet de politiques communales (Watermael vs Uccle, Jette vs Berchem ?).

Cette répartition spatiale faite de nombreuses spécificités locales plus que de grandes oppositions entre parties de la ville se traduit par l'absence de corrélations très nettes entre la perception de la qualité des trottoirs et les divers indicateurs décrivant l'environnement des quartiers. Les quelques corrélations négatives notables (occupation des îlots, surfaces artificialisées, ancienneté du bâti) traduisent toutefois la faiblesse ou la piètre qualité des infrastructures cyclables dans la partie la plus centrale de la Région.

Certaines caractéristiques des répondants influent marginalement sur la perception des trottoirs. A environnement équivalent, les étrangers hors OCDE sont moins critiques, alors que les mieux formés, les détenteurs de vélo et les cyclistes quotidiens sont plus critiques.

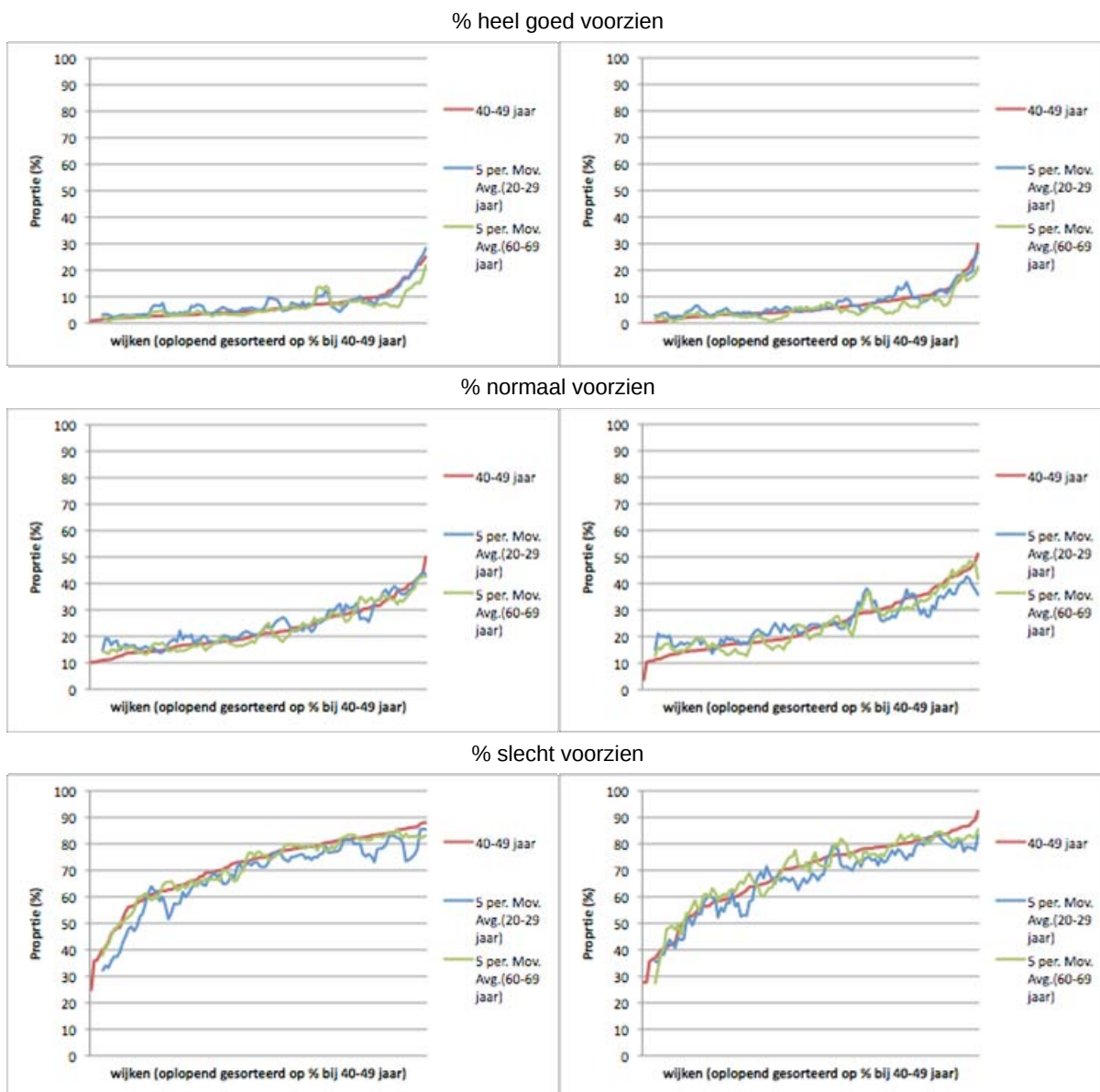
Carte 6: pistes cyclables, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

Figuur 12a: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

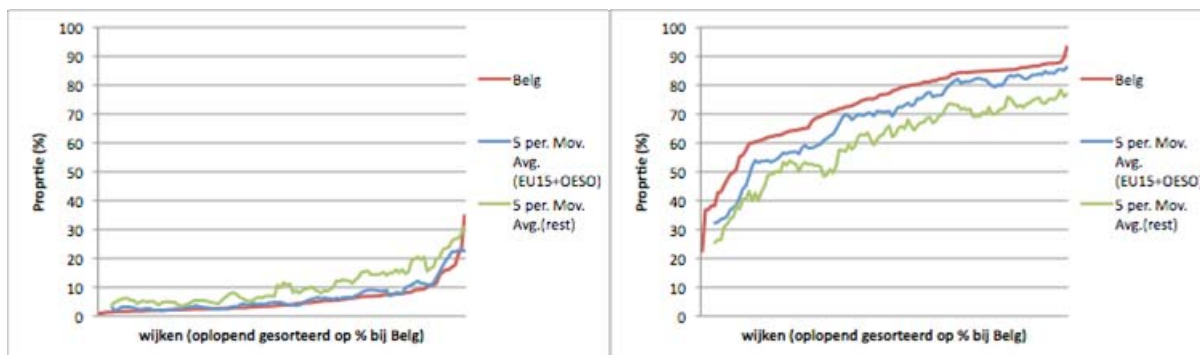
vrouwen

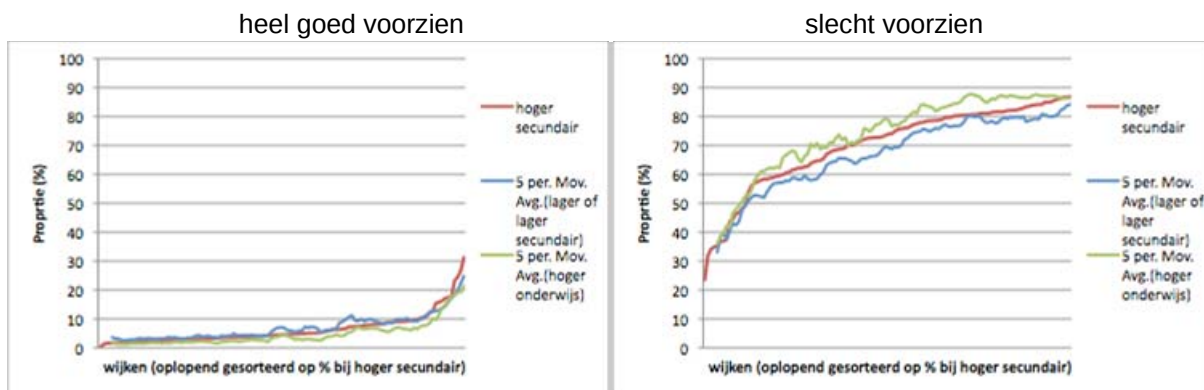
Figuur 12b: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

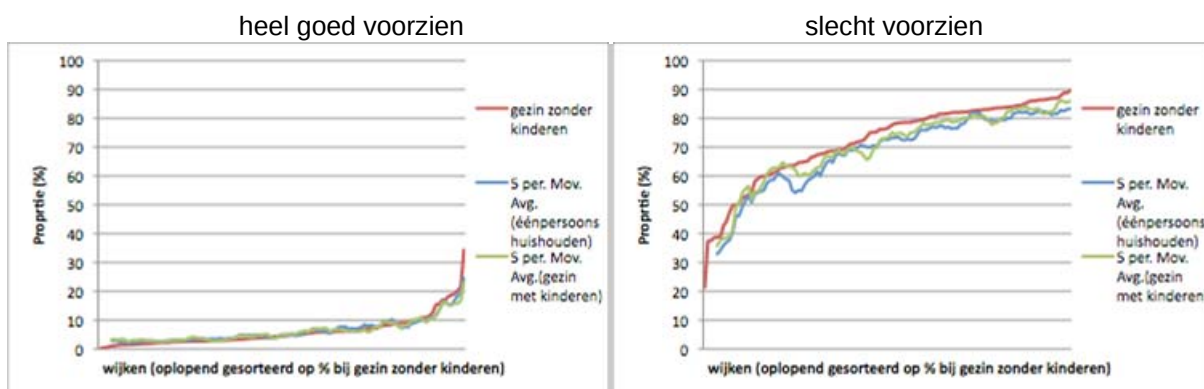
slecht voorzien

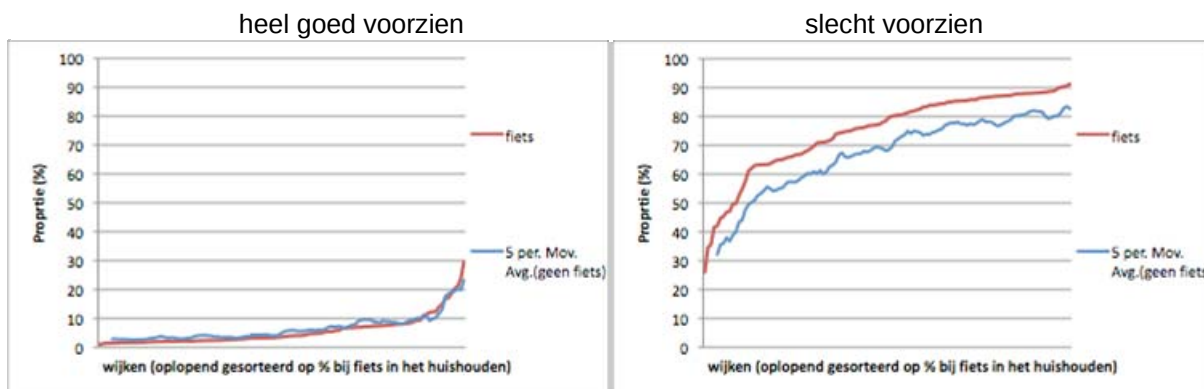
Figuur 12c: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

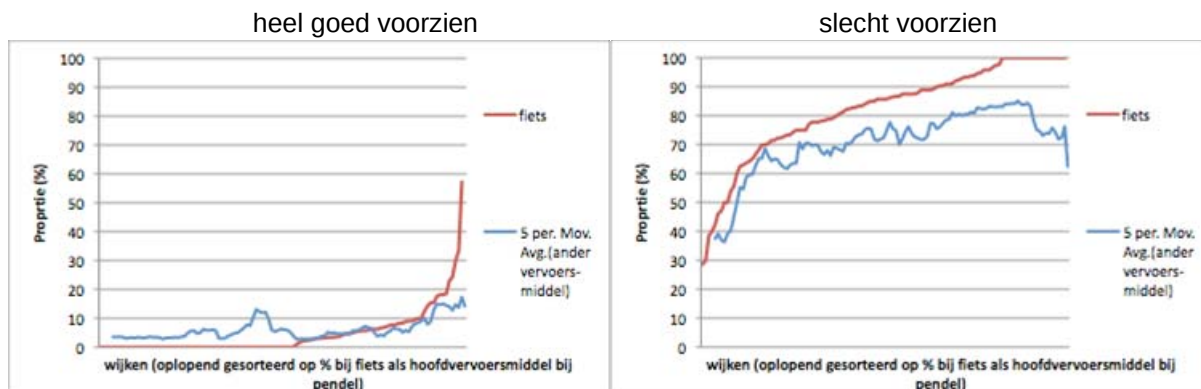
Figuur 12d: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

Figuur 12e: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar aanwezigheid fiets in huishouden - ADSEI, SEE 2001

Figuur 12f: de fietspaden: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar hoofdvervoersmiddel bij pendel - ADSEI, SEE 2001

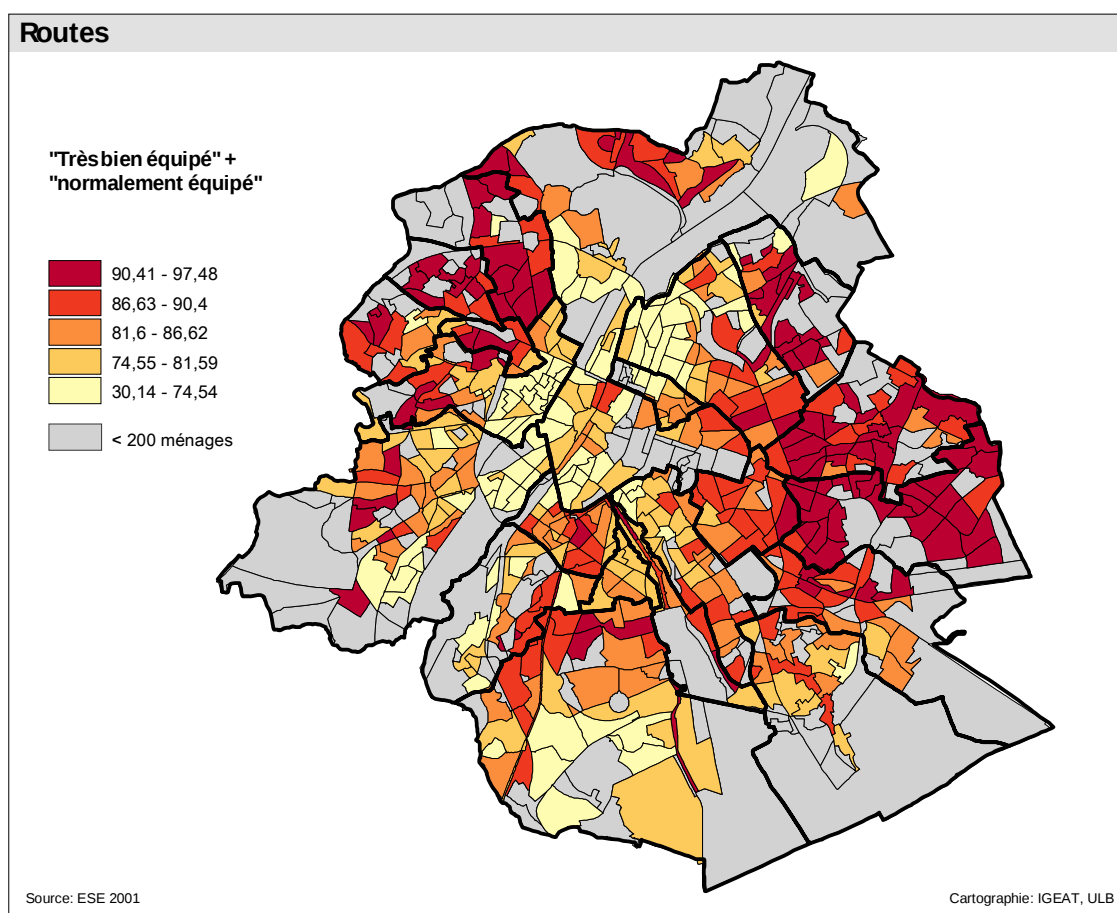
2.8. LES ROUTES

L'appréciation des routes est, à l'échelle régionale, assez peu tranchée. Il y a quasiment autant d'avis négatifs (17%) que d'avis positifs (15%), ce qui induit un indice de satisfaction de 98. Cependant, il y a énormément d'avis correspondant à la modalité centrale du questionnaire (68% de normalement équipé) et leur répartition géographique est plutôt liée à celle des avis franchement positifs (bien équipé).

La carte de la proportion de ménages ayant émis l'avis normalement ou bien équipé présente une image un peu plus complexe que la classique opposition centre-périérie. Le pentagone ainsi que les quartiers de première couronne d'Anderlecht, de Molenbeek, de Schaerbeek et Saint-Josse mais aussi le sud de Uccle ou d'Anderlecht sont jugés moins bien équipés. En première couronne, Saint-Gilles et Etterbeek concentrent les appréciations positives. Globalement, au-delà de l'ancienneté de la voirie, il semble bien que les politiques locales d'entretien et de rénovation modulent fortement les avis des habitants, certaines limites communales ressortant parfois explicitement (Jette/Laeken, Evere/Schaerbeek, Woluwe/Watermael). A nouveau, l'accumulation des spécificités locales rend difficile toute exploitation des corrélations à l'échelle des secteurs statistiques pour dégager des régularités spatiales valables à l'échelle Régionale.

A environnement équivalent, les étrangers hors OCDE sont marginalement moins critiques.

Carte 7: routes, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

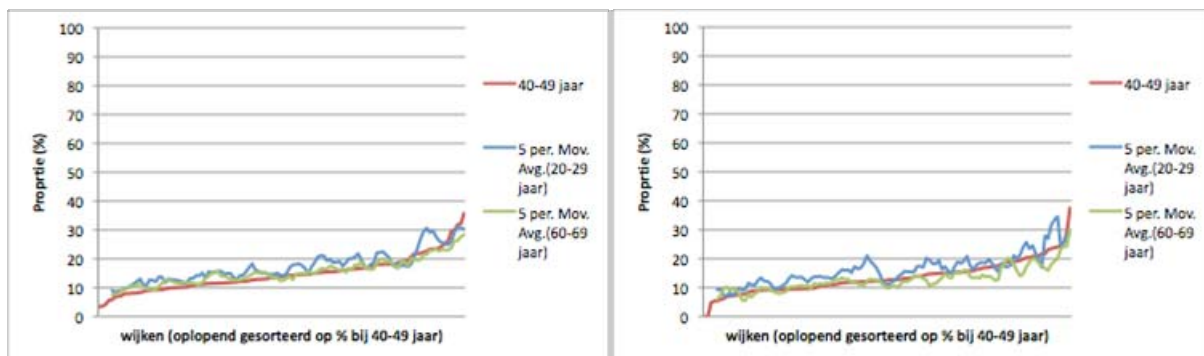

Figuur 13a: de straten: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

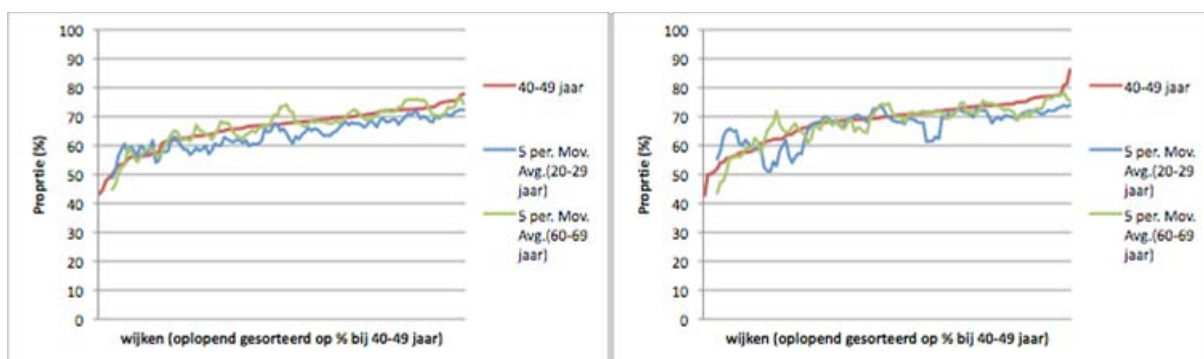
mannen

vrouwen

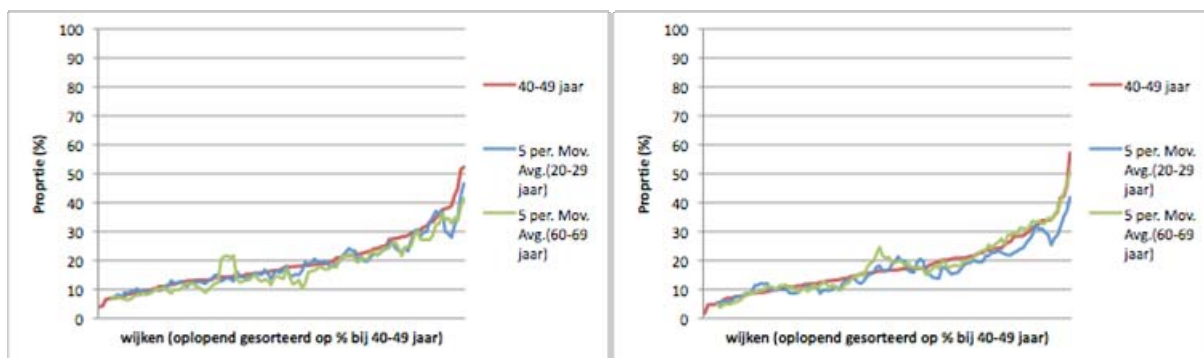
% heel goed voorzien

% normaal voorzien

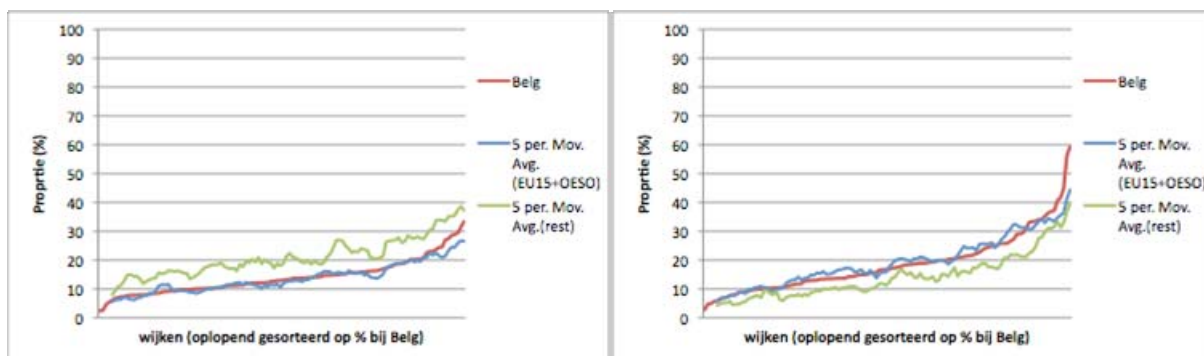
% slecht voorzien

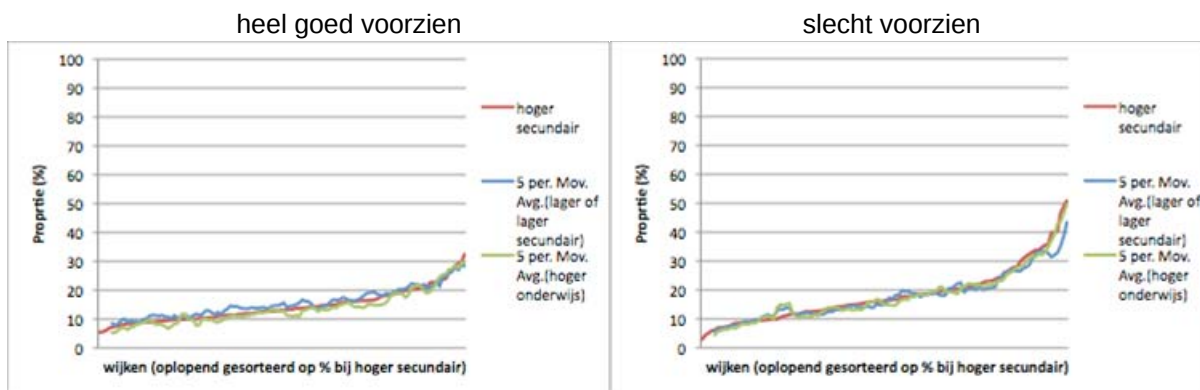
Figuur 13b: de straten: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

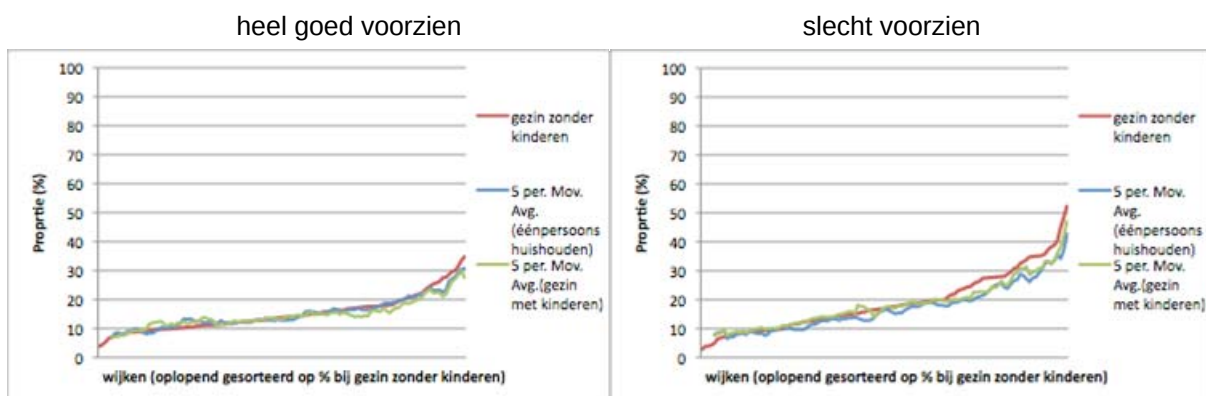
slecht voorzien

Figuur 13c: de straten: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 13d: de straten: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

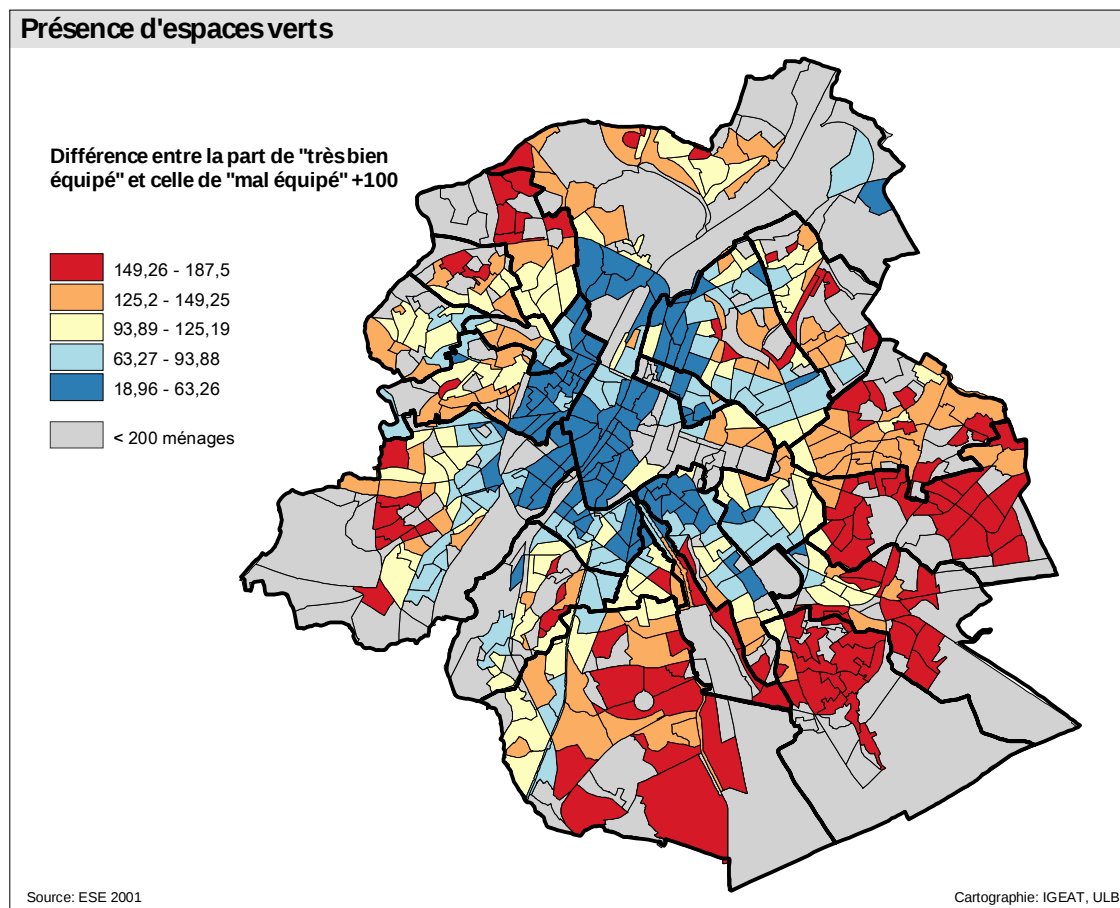
2.9. LA PRESENCE D'ESPACES VERTS

L'appréciation des espaces verts est, à l'échelle régionale, assez positive : l'indice de satisfaction est de 109, 34 % des ménages sont très satisfaits et seulement 25 % mécontents. La carte et la distribution statistique des valeurs montrent toutefois une géographie témoignant d'un important gradient centre-périphérie. L'opposition entre la ville ancienne, densément peuplée, et le reste de la Région bruxelloise est très nette. Les jugements sont très négatifs au centre et dans la première couronne, à l'exception notable du quartier centré sur le square Marie-Louise. Au sud, dans l'axe de la vallée de la Senne, on constate clairement l'effet positif du parc de Forest. Par contre, dans le quartier Marie-Christine, l'appréciation est nettement moins positive malgré la proximité du domaine royal, qui est inaccessible au public. A l'ouest, dès que l'on dépasse la rocade ferroviaire, les appréciations positives dominent, sauf dans le centre historique d'Anderlecht. A l'est, dès que l'on franchit les boulevards de la grande ceinture (Lambermont, Reyers), les appréciations positives sont écrasantes, sauf à Haren, dans le quartier Reyers, dans la partie d'Etterbeek la plus éloignée du parc du cinquantenaire et au sud-ouest d'Uccle. Cette géographie de la satisfaction vis-à-vis de l'offre en espaces verts traduit donc assez fidèlement les inégalités réelles d'accès. C'est en première couronne ouest que les enfants sont les plus nombreux, les jardins privés les plus rares, les logements les plus densément occupés et l'environnement en général le moins apprécié. Dans la seconde couronne ouest par contre, les espaces verts jouent clairement leur rôle social : la part de la population ayant accès à un jardin privatif est plus faible mais la satisfaction vis-à-vis des espaces verts est bonne suite à la présence de nombreux parcs de taille moyenne.

Les corrélations traduisent bien l'opposition centre-périphérie associée à la présence des espaces verts. Les espaces les plus denses (espaces et îlots fortement artificialisés, fortes densités de population) qui correspondent aussi aux quartiers les plus anciens (mauvais état extérieur, présomption d'humidité) sont aussi ceux où les espaces verts sont les moins bien perçus. Les corrélations soulignent aussi le paradoxe qui veut que les quartiers les mieux dotés en jardins privés sont aussi souvent ceux les mieux dotés en espaces verts publics.

Les avis sur les espaces verts sont assez unanimement partagés à environnement constant. Seuls les seniors sont très marginalement moins critiques.

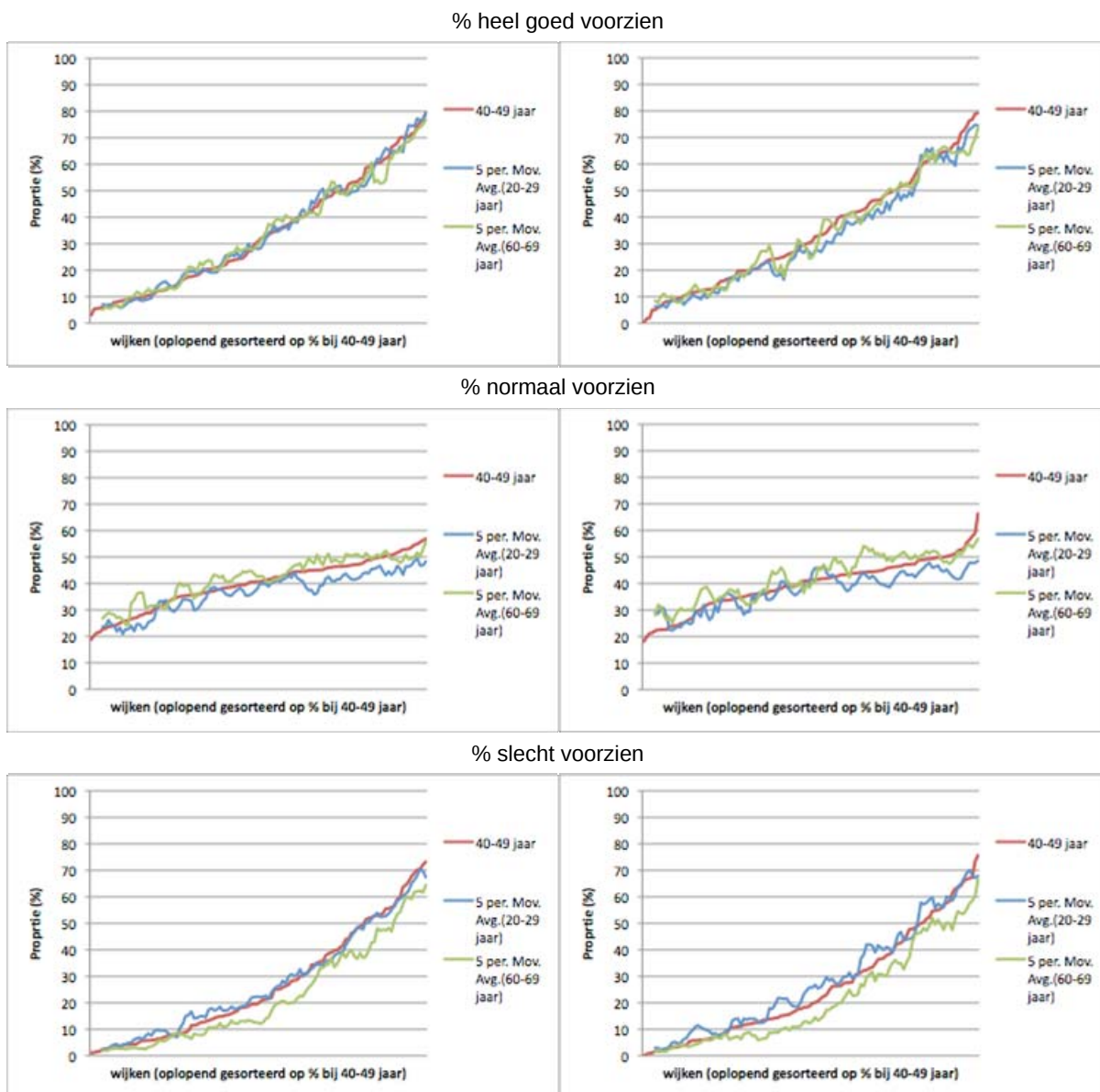
Carte 8: espaces verts, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

Figuur 14a: het groen: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

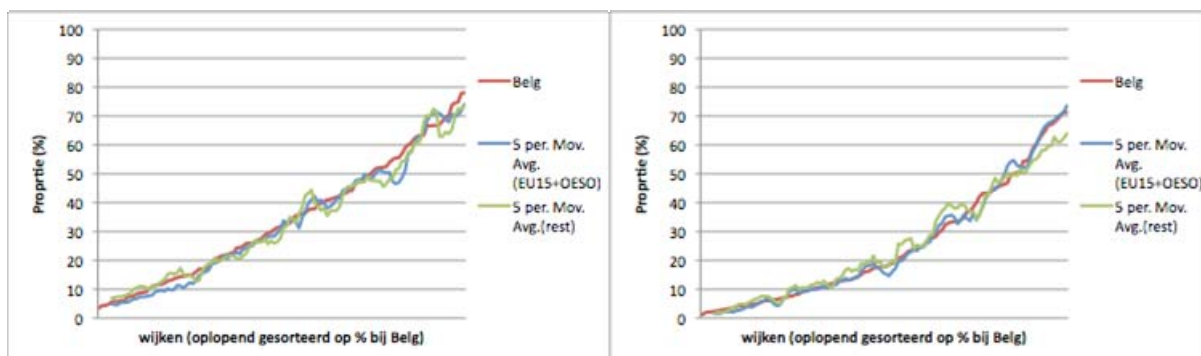
vrouwen

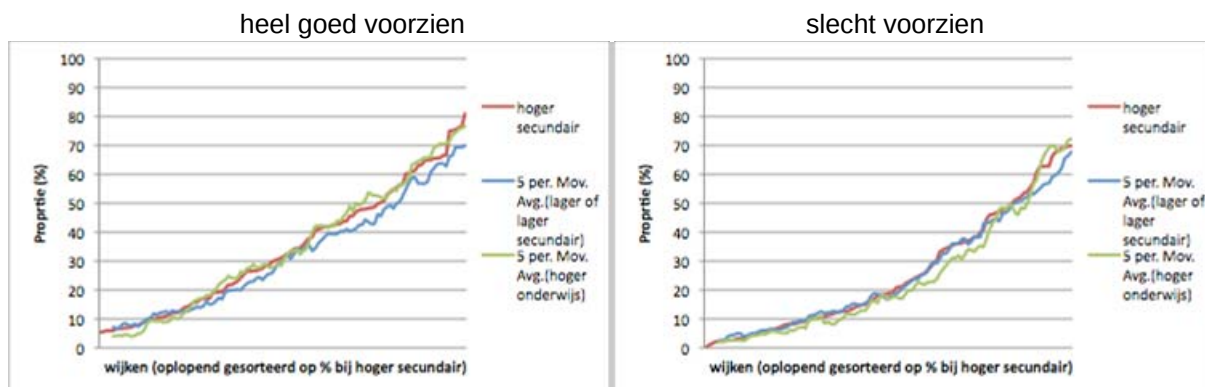
Figuur 14b: het groen: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

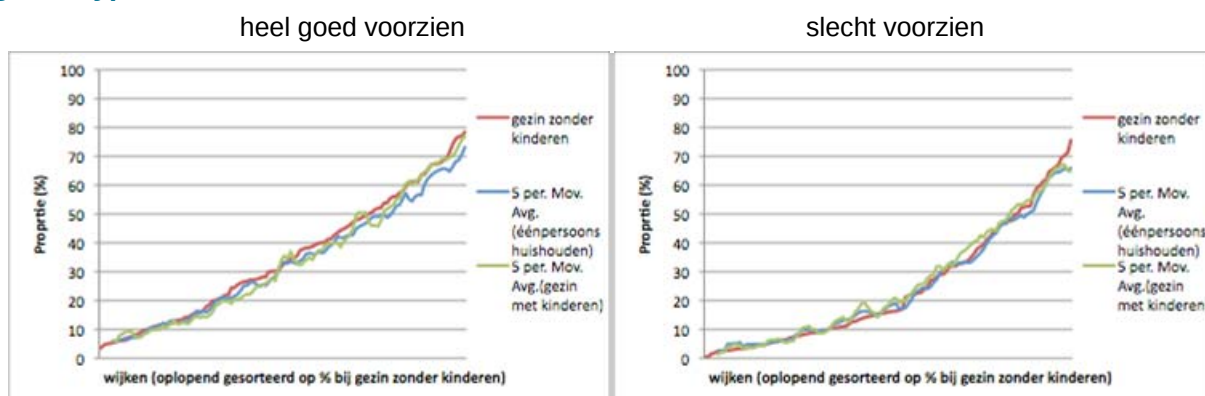
slecht voorzien

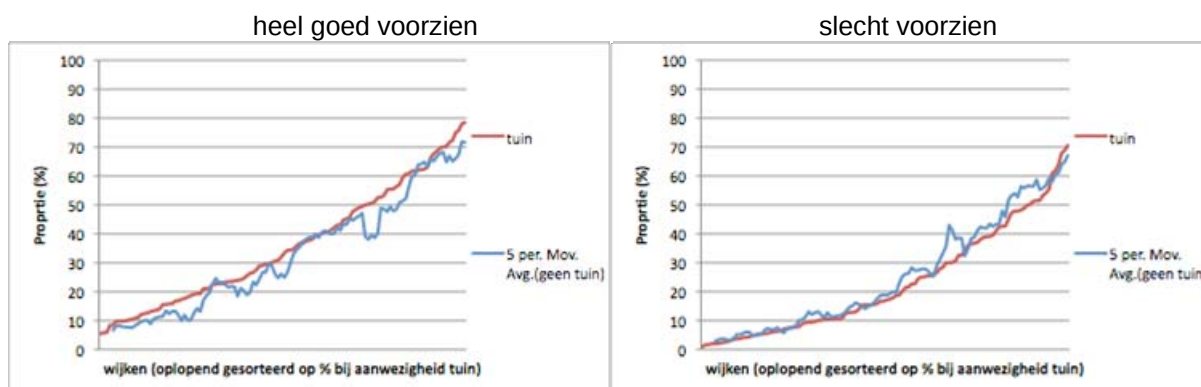
Figuur 14c: het groen: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 14d: het groen: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

Figuur 14e: het groen: heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar aanwezigheid van tuin - ADSEI, SEE 2001

2.10. L'OFFRE DE TRANSPORTS PUBLICS

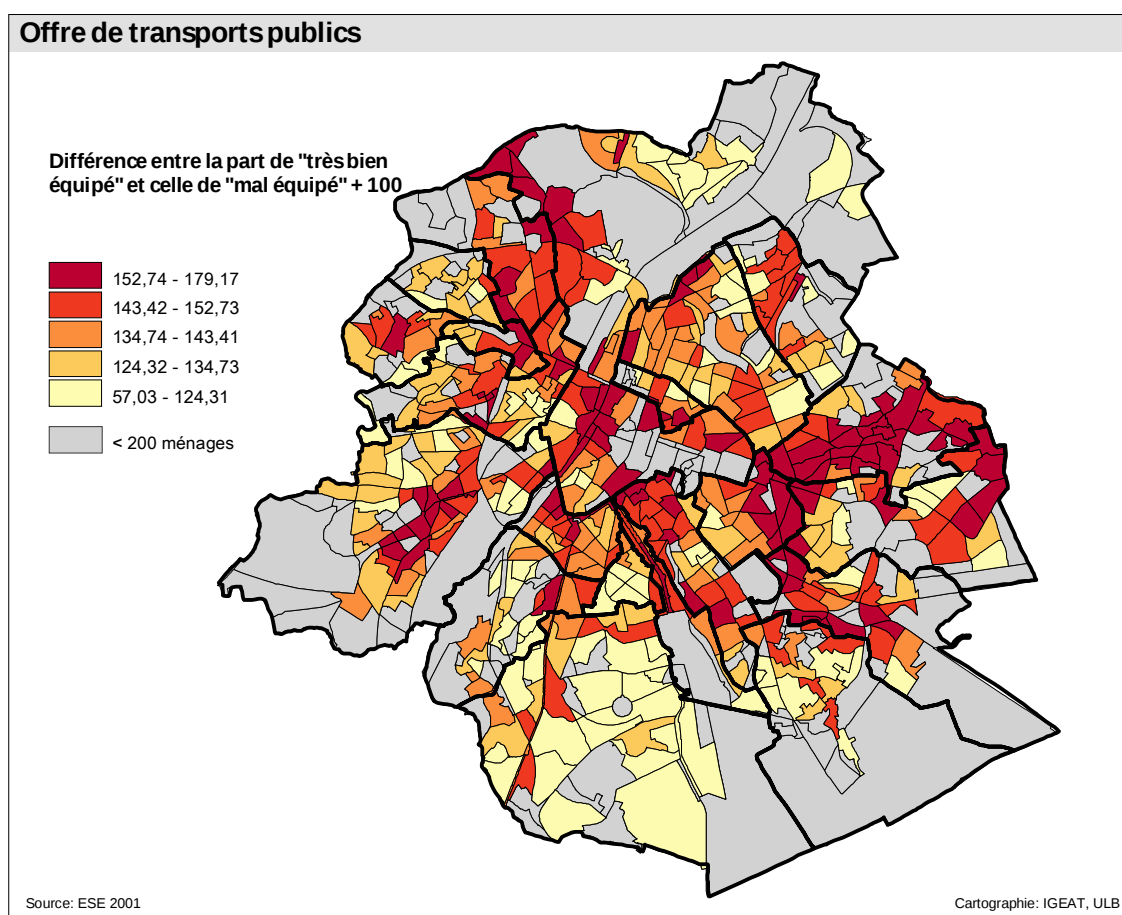
L'indice de satisfaction (139) vis-à-vis de l'offre en transports en commun est excellent. Près de la moitié de ménages (47% sont très satisfaits) et les très insatisfaits sont extrêmement rares (8%).

Pour ce type d'équipement du quartier, la carte ne révèle pas la classique opposition centre-périphérie. Des appréciations moins favorables peuvent s'observer aussi bien dans les quartiers périphériques du sud d'Uccle ou de Haren qu'au cœur de la ville (Marolles). La carte met en évidence les axes de transport lourds (métro et tramway), dont la proximité induit un très haut niveau de satisfaction. Les appréciations moins positives mettent en lumière les quartiers où la desserte se fait exclusivement par bus et/ou dans lesquels il faut parcourir une certaine distance pour atteindre un arrêt. Cette distance n'est pas forcément importante mais il semble qu'elle soit plus critique vis-à-vis d'un bus que d'un tram ou métro. On peut aussi penser qu'à l'écart des principaux axes lourds, l'offre est plus souvent jugée insuffisante en termes de capacité, de régularité ou de confort.

L'indice de satisfaction vis-à-vis de l'offre en transports reproduisant assez fidèlement la desserte, les corrélations générales avec les indicateurs décrivant les grandes oppositions paysagères ne sont pas particulièrement bonnes, même si elles sont généralement cohérentes car attributs de la centralité sont en général associés aux bonnes dessertes de la partie centrale de la ville.

Les avis sur l'offre en transport publics sont assez unanimement partagés. A environnement constant, les seniors sont cependant un peu moins positifs que les jeunes adultes.

Carte 9: offre de transports publics, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

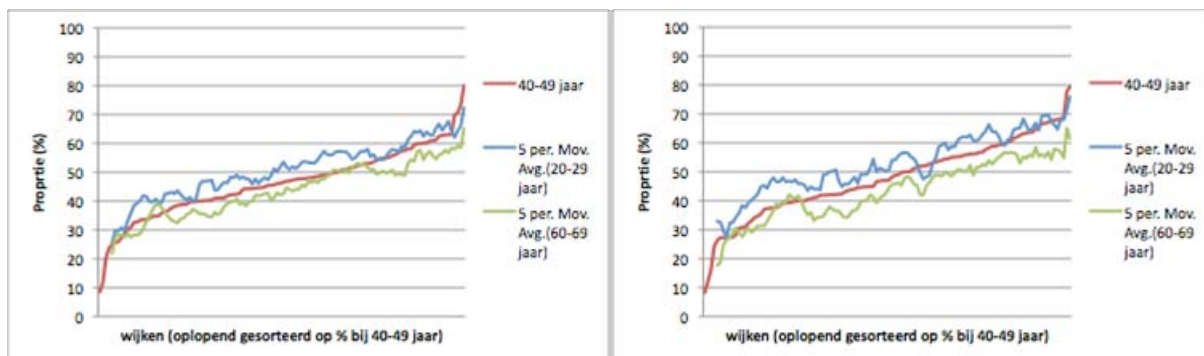

Figuur 15a: het aanbod van openbaar vervoer: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

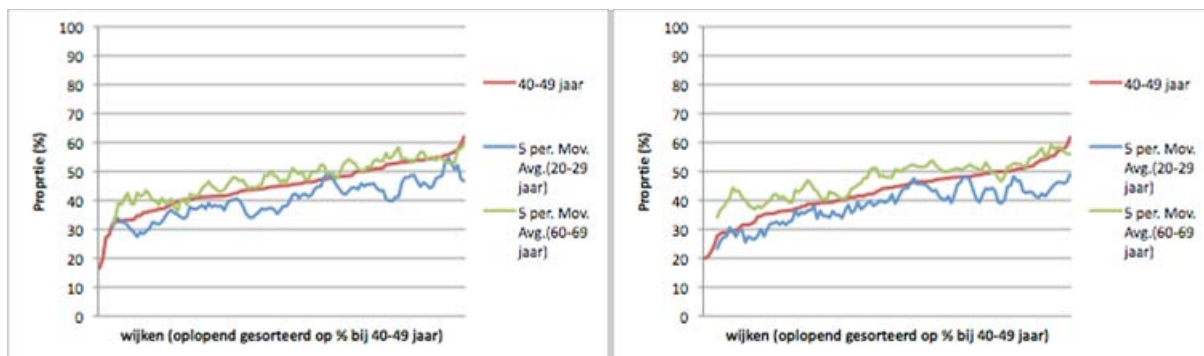
mannen

vrouwen

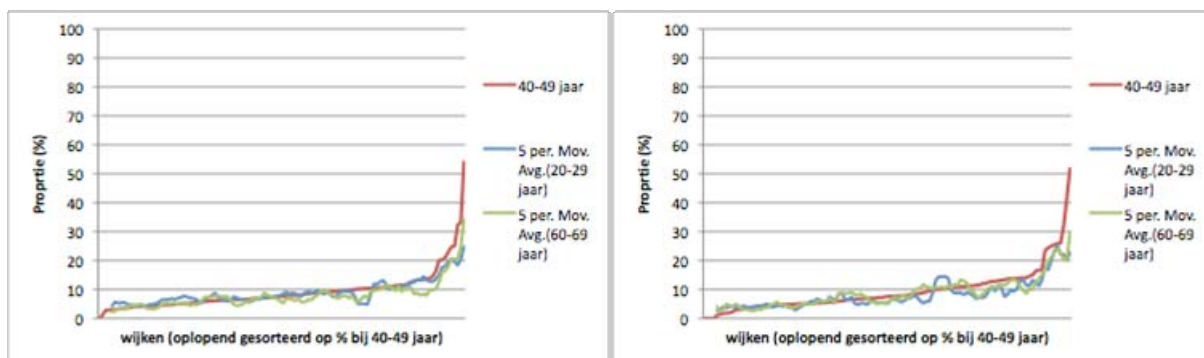
% heel goed voorzien

% normaal voorzien

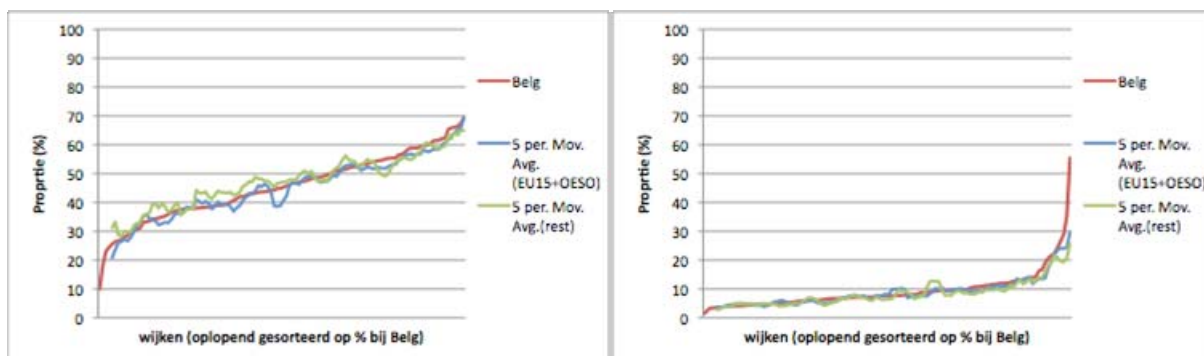
% slecht voorzien

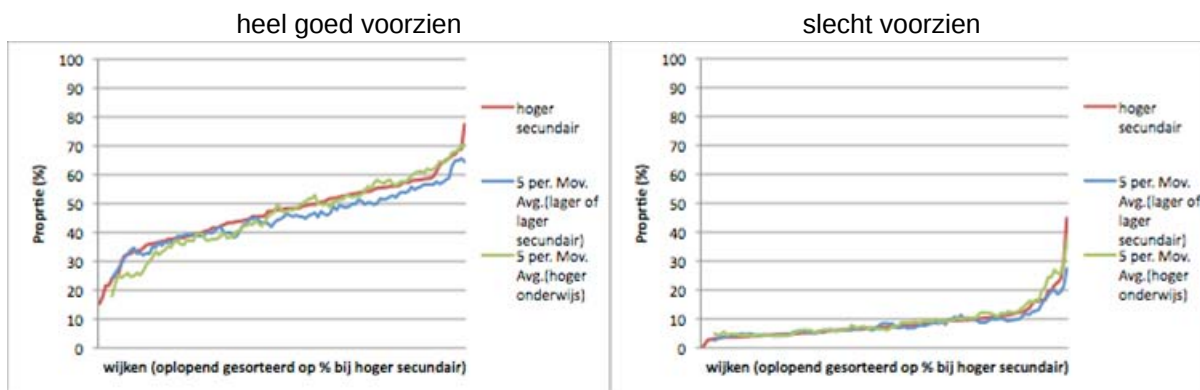
Figuur 15b: het aanbod van openbaar vervoer: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

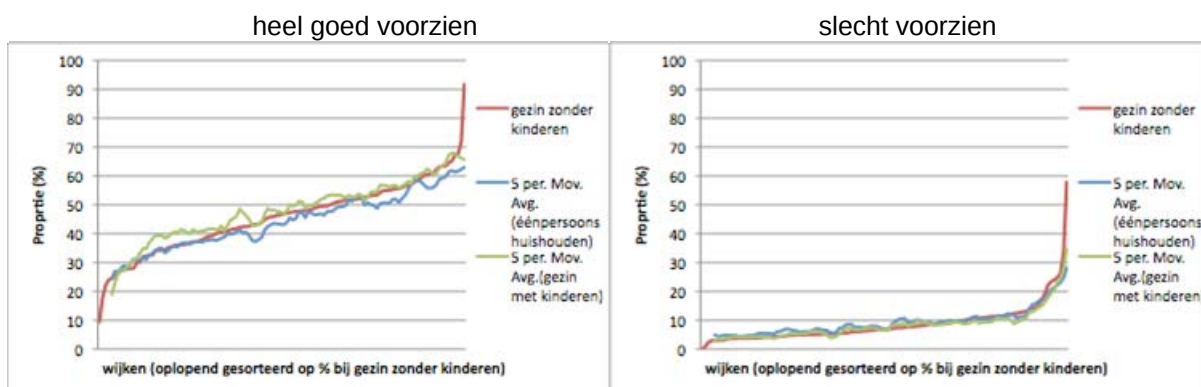
slecht voorzien

Figuur 15c: het aanbod van openbaar vervoer: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 15d: het aanbod van openbaar vervoer: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

2.11. LES FACILITE COMMERCIALES

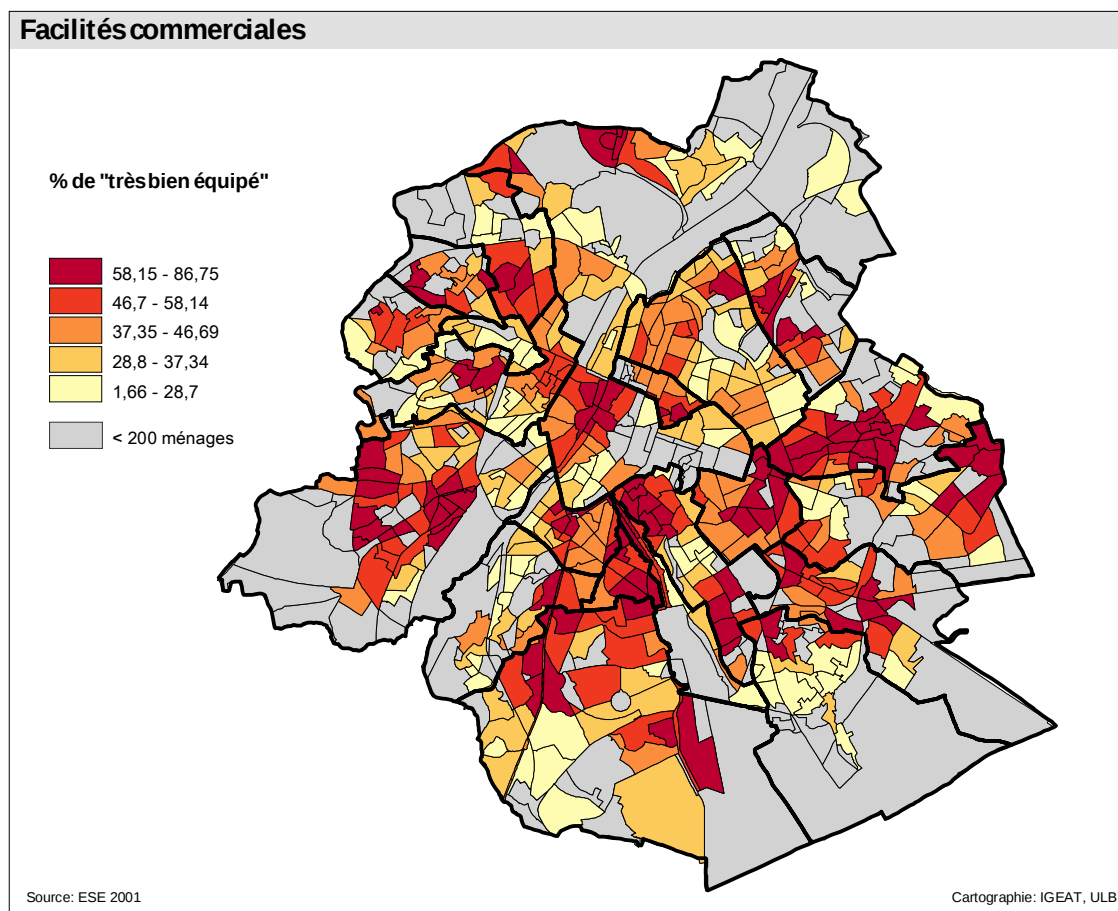
La satisfaction vis-à-vis de l'offre commerciale du quartier est aussi extrêmement élevée en Région bruxelloise. Seulement 12% des ménages jugent leur quartier mal équipé alors que la proportion de jugements « très bien équipé » est de 44%.

Plus qu'une classique opposition centre-périérie, la carte de la proportion de ménages jugeant leur quartier très bien équipé souligne la présence des principaux noyaux commerçants et shopping-centers bruxellois, assurant une offre diversifiée. Certains noyaux importants mais très spécialisés induisent un niveau de satisfaction nettement moins élevé, probablement suite à un décalage vis-à-vis des besoins de la population locale (Sablon-Marolles), voire des nuisances que certains types de commerces peuvent induire envers les habitants (rue d'Aarschot, quartier de l'automobile d'occasion de la porte de Ninove). En seconde couronne, les mauvaises appréciations sont plus directement associées aux distances à parcourir pour accéder au commerce de proximité, parfois inexistant à une distance praticable à pied.

Le cadre des secteurs statistiques étant loin d'être le plus opportun pour recenser la fonction commerciale (de nombreux noyaux commerciaux sont éclatés entre plusieurs secteurs statistiques), il n'est guère étonnant d'obtenir des corrélations somme toute modestes entre l'offre commerciale et satisfaction vis-à-vis de l'offre commerciale. Toutefois, les meilleures corrélations positives sont bien celles avec le taux d'équipement en commerce de proximité et la part du commerce supra-local.

Les avis sur l'offre commerciale sont assez unanimement partagés au sein d'un secteur statistique. A environnement constant, les seniors sont cependant un peu moins positifs que les jeunes adultes et les familles avec enfant.

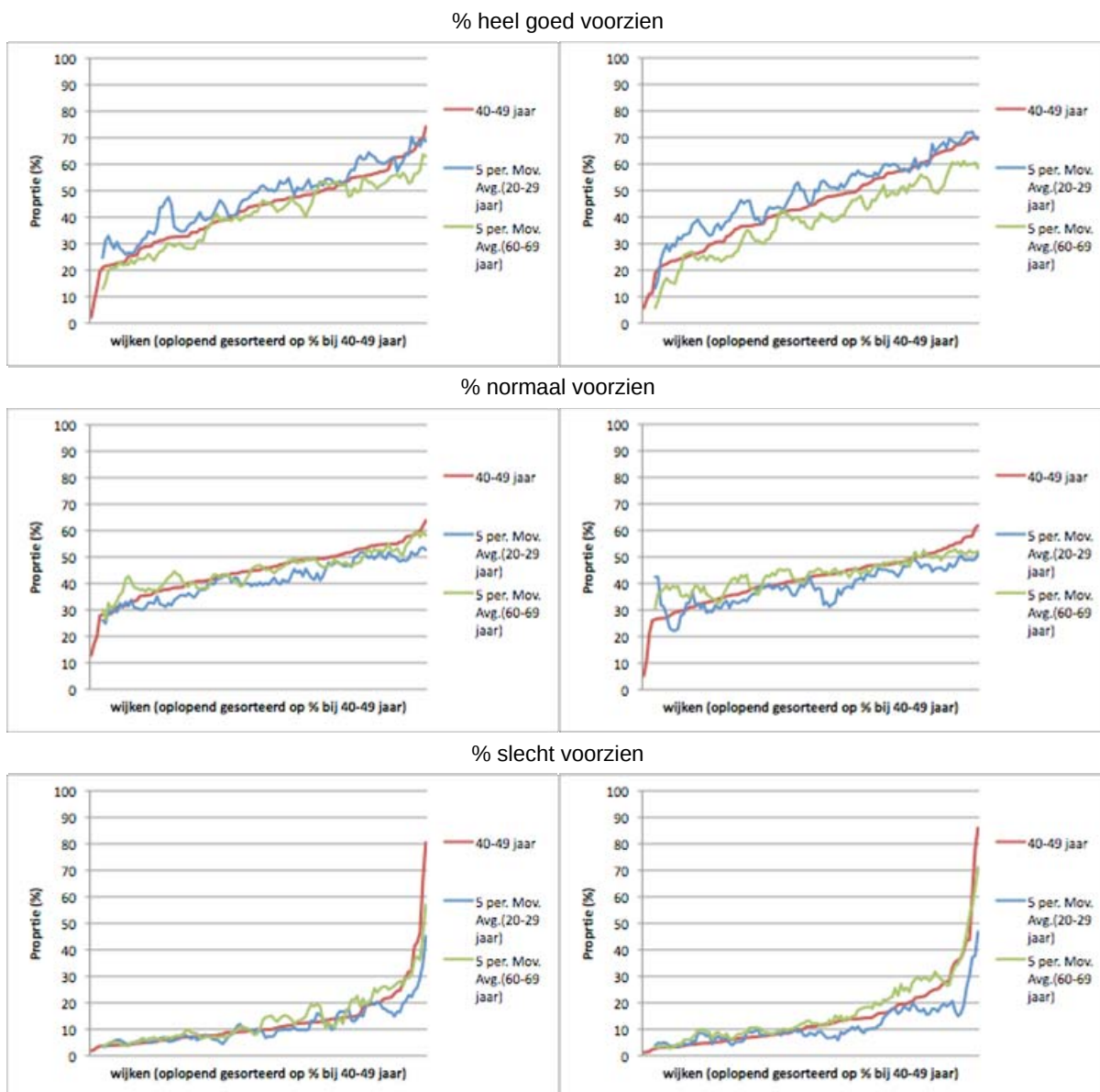
Carte 10: facilités commerciales, indice synthétique par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

Figuur 16a: het winkelaanbod: aandeel heel goed voorzien, aandeel normaal voorzien en aandeel slecht voorzien, naar geslacht en leeftijd - ADSEI, SEE 2001

mannen

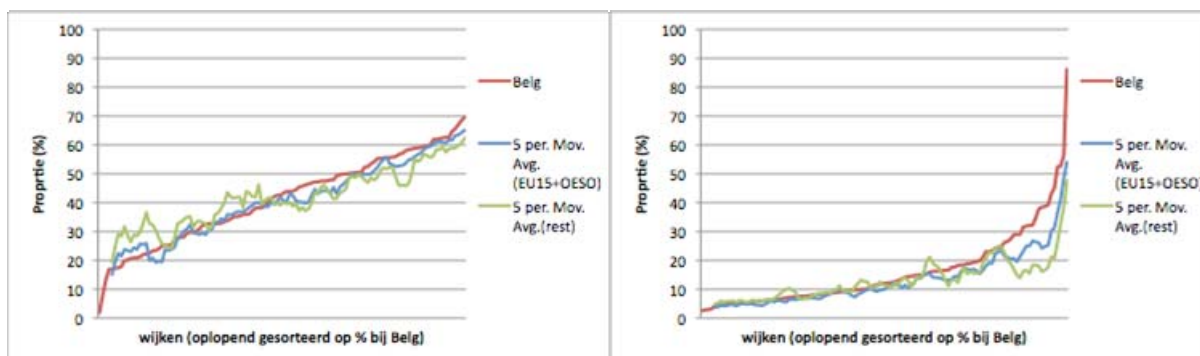
vrouwen

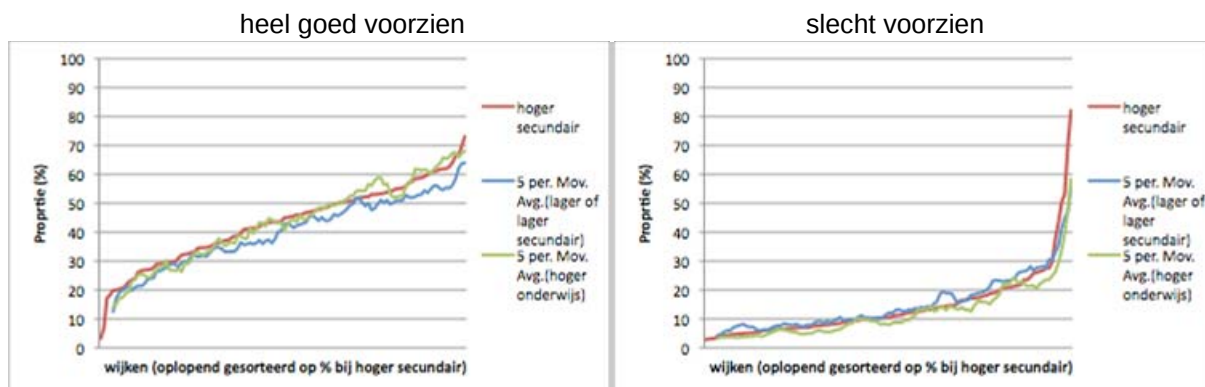
Figuur 16b: het winkelaanbod: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar nationaliteit van oorsprong - ADSEI, SEE 2001

heel goed voorzien

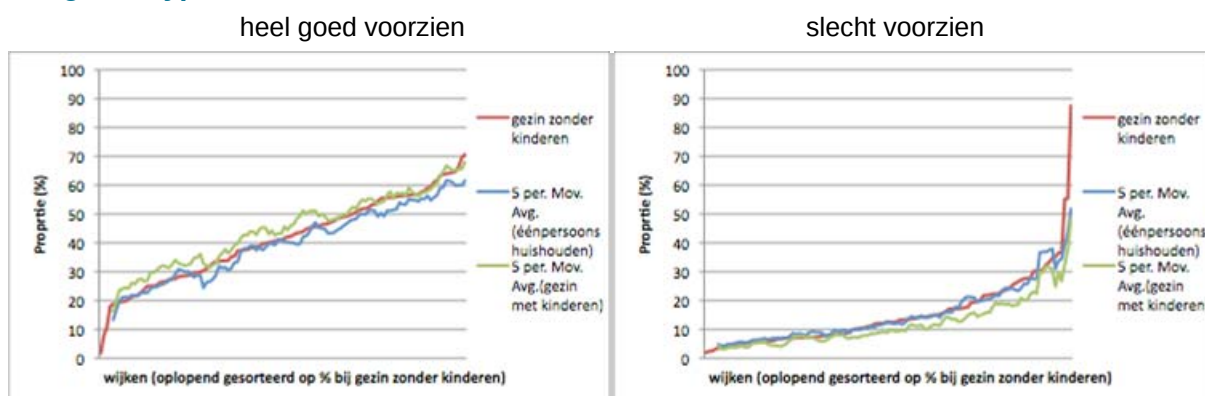
slecht voorzien

Figuur 16c: het winkelaanbod: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar onderwijsniveau - ADSEI, SEE 2001

Figuur 16d: het winkelaanbod: aandeel heel goed voorzien, aandeel slecht voorzien, naar gezinstype - ADSEI, SEE 2001

SYNTHESE ET CONCLUSIONS

Dans le cadre de l'enquête socio-économique 2001 (ESE 2001), il a été demandé aux habitants de porter une appréciation sur l'environnement de leur quartier de résidence. Il s'agit là de données uniques pour une approche territorialisée de l'environnement, ce pour plusieurs raisons:

- c'est la seule enquête comprenant des questions relatives à la perception de l'environnement résidentiel ayant un échantillonnage suffisant (quasi exhaustif) pour travailler de manière statistiquement correcte à l'échelle des quartiers.
- toutes les données sont collectées à une même date
- c'est la seule banque de données fournissant à la fois des données individuelles, relatives au logement et relatives à son environnement, ce avec un lien aux individus et aux ménages non ambigu.

Bien entendu, le fait d'utiliser l'ESE 2001 comme colonne vertébrale des analyses n'exclut pas certains croisements avec des données issues de l'IBGE ou d'autres administrations (espaces verts, morphologie du quartier...). Parmi les 16 questions relatives à l'appréciation du quartier, 10 thématiques touchant directement à l'environnement, à l'aspect "physique" du quartier et aux services quotidiens ont été examinés en détail:

- aspect esthétique des constructions
- propreté
- qualité de l'air (pollution atmosphérique)
- tranquillité (pollution sonore)
- trottoirs
- pistes cyclables
- routes
- présence d'espaces verts
- offre de transports publics
- facilités commerciales

Les investigations visent à s'assurer de la validité et de la fiabilité des données relatives à l'environnement du quartier telle que collectée par l'enquête Socio-économique 2001. Il s'agit respectivement de chercher à comprendre ce que traduit l'appréciation des habitants et quelle est la stabilité des appréciations en fonction du profil des répondants. Trois démarches méthodologiques ont été mises en œuvre:

- la première s'appuie sur la loi des grands nombres et construit des indices synthétiques par quartier, essentiellement pour réduire les aléas et s'assurer ainsi de la fiabilité des réponses.
- la seconde consiste à examiner, à environnement constant, l'effet du profil des répondants sur les appréciations. Il s'agit là à nouveau de tester la fiabilité de manière directe mais aussi indirectement la validité, en s'assurant que les variations observées sont bien le reflet d'un environnement changeant et non pas d'une population à la composition différente.
- la troisième consiste à confronter les appréciations des habitants aux caractéristiques de l'environnement. Il s'agit là non seulement de tester de manière indirecte la validité des réponses mais aussi de s'enquérir de leur sensibilité, de leur sélectivité et de leur interprétabilité.

Sur base de l'analyse de la formulation des questions de l'Enquête Socio-économique, on peut déjà identifier quelques problèmes qui ont une incidence sur la validité et la fiabilité des réponses.

Une question clairement délimitée et non ambiguë a une grande validité à condition que son contenu recouvre bien ce que l'on souhaite mesurer. L'appréciation sur les trottoirs (18a) et les pistes cyclables (18b) en sont un bon exemple.

Certaines questions sont formulées de manière tellement large qu'il est difficile de décrire précisément les concepts qu'elles recouvrent. Aussi bien le répondant que l'analyste peut alors l'interpréter de manière très variable. C'est par exemple le cas pour les questions relatives à l'aspect esthétique (17a) et à la tranquillité (17d). Malgré le caractère large d'une question, on peut cependant percevoir une grande cohérence dans la structure des réponses. Dans ce cas, le caractère large de la question va permettre d'intégrer une large gamme des facteurs positifs ou négatifs au travers de l'expérience des habitants. La validité sera moins élevée du fait qu'il est dans ce cas moins évident de déterminer exactement ce que les gens ont évalué. Dans la mesure où cela porte sur des dimensions importantes pour lesquelles chacun peut prendre en compte des éléments pertinents, ces questions ont encore une grande validité.

Table 5: validité et fiabilité des questions 17 & 18 de l'Enquête Socio-économique, Région bruxelloise, 1/10/2001 – DGSIE, ESE 2001

	validité	fiabilité	
wq17a aspect esthétique	x	xx	formulation large
wq17b propreté	xx	xx	
wq17c qualité de l'air	0	-	pas information adéquate
wq17d tranquillité	x	x	formulation large
wq18a trottoirs	xx	xx	
wq18b pistes cyclables	xx	xx	
wq18c routes	xx	x	
wq18d espaces verts	xx	x	
wq18e transports publics	xx	xx	
wq18f commerce	xx	xx	
wq18g services de santé	x	0	pas information adéquate
wq18h administratif	x	x	formulation large
wq18j professions libérales	0	-	formulation large
wq18k services sociaux et scolaires	0	-	formulation large, 2items
wq18l crèches	xx	x	
wq18m culture et loisirs	0	-	formulation large, 2 items

(xx):très bon, (x) bon, (0): acceptable, (-): insuffisant

En théorie, une question peut n'avoir aucune validité, ne pas mesurer ce que l'on désire, tout en fournissant de mesure parfaitement reproductibles et fiables. En pratique, une validité discutable va souvent de pair avec une faible fiabilité. Des questions problématiques sur le plan de la validité ne seront donc pas retenues en termes de fiabilité.

En théorie, une question peut n'avoir aucune validité, ne pas mesurer ce que l'on désire, tout en fournissant de mesure parfaitement reproductibles et fiables. En pratique, une validité discutable va souvent de pair avec une faible fiabilité. Des questions problématiques sur le plan de la validité ne seront donc pas retenues en termes de fiabilité.

Trois types de problèmes parmi ceux cités distinguent les questions devant être employées avec prudence ou celles qui sont trop vagues pour constituer un indicateur pertinent pur la gestion:

1. La question est trop vague et induit donc plusieurs interprétations. La question relative aux professions libérales (18j) en est un exemple.
2. La question pointe vers deux items qui ne sont pas facilement assimilable, comme par exemple dans le cas de l'appréciation des services sociaux et scolaire (18k) ou des possibilités culturelles et récréatives (18m). Les répondants ont des difficultés à répondre à ce type de question, dont l'un des items peut être perçu positivement et l'autre négativement. L'exploitation des ces réponses est difficile car on ne sait pas exactement sur quoi porte l'appréciation.
3. La question porte sur un item important et clairement défini, est également correctement formulée mais les répondants n'ont pas la possibilité de formuler une réponse pertinente par manque d'information adéquate. La question sur la qualité de l'air (17c) en est un bon exemple. Les répondant n'ont pas de moyen pour évaluer correctement la qualité de l'air et se basent sur des indices visuels de pollution de l'air. On observe une logique similaire pour l'appréciation des services de santé (médecins, infirmières), ou l'effet de la présence de grands hôpitaux dans le quartier semble déterminante.

La partie 1 de ce rapport a illustré le fait que, globalement, à quartier identique, la composition de la population, en termes de sexe, d'âge, d'origine ou de niveau d'éducation, n'a qu'un impact faible sur la manière de répondre aux questions relatives à l'environnement et l'équipement du quartier. Si de légers effets ont pu être mis en lumière, ils sont toujours d'une ampleur limitée et ne concernent qu'un ou deux aspects de l'appréciation. A environnement équivalent, parmi les thématiques analysées en détail :

- la structure d'âge a un effet perceptible sur les appréciations relatives à la propreté, la tranquillité, les trottoirs, l'offre de transports publics et les facilités commerciales. Les personnes âgées sont généralement un peu plus critiques.
- l'origine nationale des répondants a un effet perceptible sur les appréciations relatives à la propreté, la qualité de l'air, la tranquillité, les trottoirs, les pistes cyclables et les routes. Notons que les étrangers non originaires des pays de l'OCDE sont généralement moins critiques.
- le niveau d'éducation a un effet perceptible sur l'appréciation des pistes cyclables.
- le type de ménage a une légère influence sur la perception de la tranquillité et des pistes cyclables.

Ces influences de la composition de la population ne remettent cependant pas en cause les tendances générales. Il s'agit tout au plus de nuances. La fiabilité des réponses aux questions sur l'appréciation de l'environnement du quartier ne peut donc pas fondamentalement être remise en cause en vertu de caractéristiques liées à la composition de la population. Les valeurs à l'échelle des quartiers, pour autant qu'elles portent sur un effectif de répondants suffisant, constituent donc une mesure fiable des différents aspects de l'environnement à l'échelle locale. C'est bien un reflet de l'environnement du quartier et non pas de caractéristiques intrinsèques des habitants car leurs avis convergent.

La partie 2 du rapport, via le commentaire des cartes et les corrélations entre indices de satisfaction et d'autres indicateurs décrivant les secteurs statistiques, a montré les liens qui existent entre la répartition spatiale des appréciations de l'environnement et de l'équipement du quartier et ses caractéristiques urbanistiques ou environnementales. Les corrélations à l'échelle des quartiers permettent d'objectiver un simple relevé des associations spatiales par une mesure de l'association statistique entre appréciations et des caractérisations statistique indépendantes de l'environnement. Elles sont toutefois limitées par les indicateurs disponibles à l'échelle des secteurs statistiques et la nécessité de transposer certaines données d'un canevas spatial à un autre. A ce titre il faut noter la relative inadéquation du découpage en secteurs statistiques à certaines mesures telles que le bruit (forte variabilité interne possible) ou l'offre commerciale (pôles commerciaux éparpillés sur plusieurs secteurs statistiques).

La cartographie permet de classer la répartition des appréciations relatives à l'environnement en trois patrons dominants:

- Un patron reflétant l'opposition entre la ville dense (et anciennement urbanisée) de première couronne et la ville moins dense (et plus récente de seconde couronne). Cette géographie est celle dominante dans la perception de l'aspect esthétique des bâtiments, de la propreté, de la qualité de l'air, de la tranquillité et de la présence d'espaces verts.
- Un patron calquant assez fidèlement des infrastructures disponibles qui ne sont pas exclusivement réparties selon un modèle centre-périphérie. C'est typiquement les cas de l'appréciation de l'offre en transports publics et des facilités commerciales.
- Un patron complexe mêlant une distinction selon la densité et l'ancienneté du bâti à des spécificités locales traduisant parfois l'effet de politiques territoriales différentes et calquant dès lors certaines limites communales. C'est le cas des appréciations des trottoirs, de routes et des pistes cyclables.

Dans tous ces cas cependant, tant la répartition générale que certaines spécificités locales laissent penser que les habitants ont une vision assez objective de leur environnement, produisant ainsi un avis valide. Il est d'ailleurs intéressant de noter, bien que tout un chacun puisse se prononcer sur ces sujets, que ce sont les possesseurs de vélo ou les cyclistes quotidiens qui sont les plus critiques sur les pistes cyclables ou les personnes âgées ou handicapés qui le sont à propos des trottoirs.

On notera également que dans certains cas comme la tranquillité, la perception des habitants est multifactorielle (bruit routier, aérien, industries, voisinage, vie nocturne, ...) constituant en cela une synthèse difficile à atteindre à partir de mesures thématiques dites plus objectives, dont il est toujours délicat de pondérer les poids relatifs dans un indice multifactoriel.

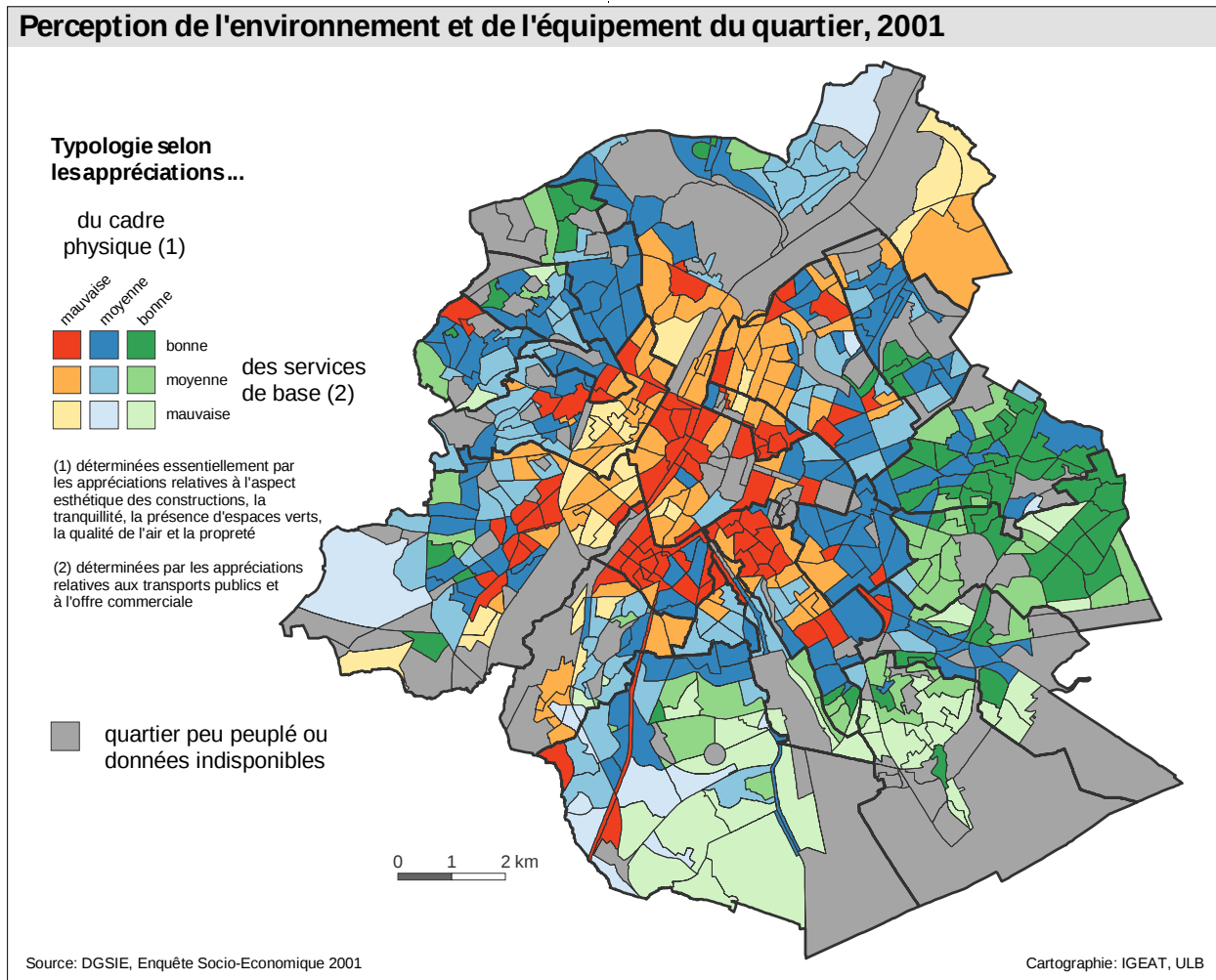
Toutefois, dans le cas de la perception de la qualité de l'air, la validité du jugement des habitants, ou en tous cas sa sélectivité, doit être remise en cause. En effet, il est difficile de porter un jugement purement sensoriel sur la qualité de l'air et la cartographie révèle le poids de facteur visuels (émissions de vapeur, fumée filtrées par exemple) dans cette appréciation. Sans perdre de vue le fait que la perception de l'environnement d'un lieu de vue intègre ces composantes, même irrationnellement, il faut donc utiliser la perception de la qualité de l'air de manière extrêmement prudente. Mais parmi les thématiques analysées en détail, il s'agit de la seule réserve majeure émise.

La diversité des patrons géographiques associés aux différentes thématiques rend complexe la réalisation d'un indicateur synthétique de qualité de l'environnement, ce d'autant plus que les espaces

les mieux perçus sur le plan de l'environnement ne le sont pas forcément sur le plan des équipements de base (par exemple présence d'espaces verts v.s. qualité de la desserte en transports en commun). Une analyse multivariée des indices de satisfaction à l'échelle des quartiers distingue d'ailleurs deux axes de différenciation spatiale¹:

- les indicateurs ayant un patron reflétant l'opposition entre la ville dense et la seconde couronne plus aérée peuvent définir un indice synthétique traduisant le degré d'appréciation du cadre "physique", qui est de mieux en mieux perçu à mesure que l'on s'éloigne du centre (gradient rouge-bleu-vert sur la carte de synthèse).
- l'offre de transports en commune et les facilités commerciales définissent un second indicateur synthétique, associé à une offre de services urbains, à la géographie distincte du premier (gradient clair-moyen-foncé sur la carte de synthèse).

Carte 11: Synthèse de la perception de l'environnement et de l'équipement du quartier, synthèse par secteur statistique - DGSIE, ESE 2001

Le croisement de ces deux indices définit une matrice de situations plus qu'un gradient univoque. Certes, des quartiers bien perçus tant sur le plan physique qu'en terme de services existent dans la Région (à Woluwé ou dans l'ouest de Jette notamment). Il en est de même pour les quartiers unanimement peu appréciés (Porte d'Anderlecht, partie de Molenbeek comprise entre la chaussée de Ninove, la Gare de l'Ouest, Koekelberg et la chaussée de Gand, cité-jardin de la Roue, ...). Mais dans bien des cas, la situation est plus complexe, l'une ou l'autre composante de l'environnement du quartier prenant le pas. Le sud de Uccle est bien perçue pour son environnement physique agréable, mais décriée pour le manque de services. Le centre-ville et les anciens faubourgs du 19ème siècle sont évidemment très appréciés pour leur commerce et leur accessibilité par les transports en commun, mais l'environnement physique n'y est pas très bien perçu. Par de nombreux aspects, les quartiers

¹ Il s'agit respectivement de la première et de la seconde composante d'une analyse en composante principales des indicateurs de perception thématiques calculés à l'échelle du secteur statistique. L'analyse est pondérée par le nombre de questionnaires exploitables. Les 9 classes de la carte sont obtenues en seillant indépendamment chaque composantes selon la méthode de Jenks (3 classes x 3 classes).

intermédiaires, entre première et seconde couronne, et de nombreux anciens noyaux villageois semblent constituer un compromis intéressant en termes de qualité globale de l'environnement du quartier.

Devant la répartition pas forcément spatialement corrélées des différentes qualités perçues des quartiers, il apparaît que les choix opérés par les résidents, évidemment largement contraints financièrement, sont un compromis. Ceux qui n'ont pas les moyens du choix sont contraints à résider dans les quartiers centraux les moins chers, à l'environnement le moins agréable mais, parfois, à l'équipement correct. Ceux qui le peuvent opèrent un compromis, en lien leur profil et leurs moyens.

Du fait du poids des facteurs d'ordre foncier et financier, qui se traduisent dans les structures socio-spatiales de la ville, il est très difficile de se prononcer sur la contribution marginale de la perception de l'environnement du quartier dans les choix résidentiels. A défaut, l'expertise des habitants, agrégée au travers d'indices synthétiques, est par contre un puissant outil d'identification des problèmes environnementaux, guidant potentiellement l'intervention politique en fonction d'une multitude d'experts locaux bien au fait des réalités du terrain et émettant des avis subjectifs qui une fois accumulés donnent une vision somme toute assez objective et nuancée.

Vu les éléments rassemblés soulignant la validité et la fiabilité des données d'appréciation de l'environnement par quartier, il apparaît nécessaire de réitérer chaque fois que faire se peut des enquêtes à l'échantillon suffisamment important, voire quasi exhaustif, si l'on veut avoir une vision claire du point de vue des habitants sur les enjeux environnementaux au sein de l'espace urbain. Les enquêtes au niveau régional, sur base d'un échantillon plus réduit mais d'un jeu de question plus étendu, sont intéressantes car elles peuvent parfois aller plus loin en termes d'identification des attitudes et comportements. Mais, même avec l'appui de modélisations et de l'exploitation des banques de données administratives, les enquêtes non représentatives à l'échelle des quartiers ne pourront apporter une vision nuancée de la diversité des situations qui caractérisent l'espace intra urbain. La poursuite de la collecte de données d'appréciation à l'échelle des quartiers, même au travers d'un nombre limité d'appréciations, est donc un réel enjeu pour le suivi environnemental à Bruxelles, ce d'autant plus qu'aucune enquête similaire par son contenu au volet logement et quartier de l'enquête 2001 n'est programmée au niveau fédéral pour 2011.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In de Algemene Socio-economische Enquête 2001 (SEE 2001) werd aan de inwoners gevraagd om de directe omgeving rond de woning te beoordelen. Voor een ruimtelijke benadering van de woonomgeving zijn dit unieke gegevens, en dat om verschillende redenen:

- het is de enige enquête die vragen bevat over de perceptie van de woonomgeving waarvan de steekproef voldoende groot is (quasi exhaustief) om op het niveau van de wijken op een statistisch correcte manier te kunnen werken.
- alle gegevens zijn verzameld op hetzelfde tijdstip.
- het is de enige databank die tegelijkertijd individuele gegevens, gegevens op het niveau van de woning en gegevens met betrekking tot de leefomgeving bevat, met een directe link naar zowel individuen als huishoudens.

De SEE 2001 vormt de basis voor de analyses. Een koppeling met andere gegevens zoals die van het BIM of andere instellingen (groene ruimten, morfologie van de buurten, ...) blijft evenwel mogelijk. Van de 16 vragen met betrekking tot de appreciatie van de buurt (fysieke kenmerken en de voorzieningen die in de buurt worden aangeboden), werden er 10 in detail bestudeerd:

- het uitzicht van de gebouwen
- de netheid
- de kwaliteit van de lucht (luchtvervuiling)
- de rust (lawaai- of geluidshinder)
- de voetpaden
- de fietspaden
- de straten
- de aanwezigheid van groen
- het aanbod van openbaar vervoer
- het winkelaanbod

Het doel van het onderzoek is het verzekeren van de validiteit (geldigheid) en de betrouwbaarheid van de gegevens met betrekking tot de vragen over de appreciatie van de buurt in de SEE 2001. Enerzijds willen we nagaan hoe de beoordeling van de inwoners moet worden geïnterpreteerd, en anderzijds hoe stabiel de beoordelingen zijn in functie van de kenmerken van de bewoners. In dat opzicht werden drie methodologische stappen ondernomen :

- de eerste stap is gebaseerd op de wet van de grote getallen en stelt synthetische indices op per wijk, voornamelijk om schommelingen te verminderen en op die manier de betrouwbaarheid van de antwoorden te verhogen.
- de tweede stap bestaat erin om het effect van de kenmerken van de inwoners op de beoordelingen te onderzoeken. Hier wordt de betrouwbaarheid opnieuw op een directe manier getest. Ook de validiteit wordt (weliswaar indirect) onderzocht. We willen er immers zeker van zijn dat de waargenomen variaties wel degelijk een weerspiegeling zijn van een veranderende omgeving en niet van een andere samenstelling van de bevolking.
- in de derde stap wordt de beoordeling van de inwoners vergeleken met de omgevingskenmerken. Het gaat er niet alleen om de validiteit van de antwoorden op een indirecte wijze te testen, maar ook om meer te weten te komen over de gevoeligheid, de selectiviteit en de interpretatie van de antwoorden.

Op basis van een analyse van de formulering van de vragen in de Socio-economische Enquête kunnen we reeds een aantal problemen identificeren die een weerslag hebben op de validiteit en betrouwbaarheid van de antwoorden.

Een welomlijnde en niet ambigue vraag heeft een grote validiteit op voorwaarde dat de betekenis van de vraag goed overeenkomt met wat men wil meten. De appreciatie van de voetpaden (18a) en de fietspaden (18b) zijn daar een goed voorbeeld van.

Sommige vragen zijn zodanig algemeen geformuleerd dat het moeilijk is om precies te omschrijven met welke concepten ze overeenkomen. Aldus kunnen zowel de respondent als de onderzoeker de vraag op een zeer verschillend wijze interpreteren. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de vragen over het uitzicht van de gebouwen (17a) en de rust (17d). Ondanks het algemene karakter van een vraag, kan men echter een grote samenhang in de structuur van de antwoorden waarnemen. In dit geval zal het algemene

karakter van de vraag het mogelijk maken om een hele reeks van positieve of negatieve factoren te integreren vanuit de ervaring van de bewoners. De validiteit zal lager liggen doordat het moeilijker is precies te bepalen wat de mensen juist hebben geëvalueerd. Voor zover het gaat over belangrijke dimensies waarvoor iedereen relevante elementen in rekening kan brengen, hebben deze vragen nog een grote validiteit.

Tabel 5: validiteit en betrouwbaarheid van vragen 17 & 18 in de Socio-economische Enquête, Brussels gewest, 1/10/2001 – ADSEI, SEE 2001

	validiteit	betrouw- baarheid	
wq17a uitzicht van de gebouwen	x	xx	algemene formulering
wq17b netheid	xx	xx	
wq17c kwaliteit van de lucht	0	-	niet adequate informatie
wq17d rust	x	x	algemene formulering
wq18a voetpaden	xx	xx	
wq18b fietspaden	xx	xx	
wq18c straten	xx	x	
wq18d groene ruimten	xx	x	
wq18e openbaar vervoer	xx	xx	
wq18f winkelaanbod	xx	xx	
wq18g gezondheidsdiensten	x	0	niet adequate informatie
wq18h administratieve voorzieningen	x	x	algemene formulering
wq18j vrije beroepen	0	-	algemene formulering
wq18k sociale voorzieningen en school	0	-	algemene formulering, 2 items
wq18l kribben en onthaalmoeders	xx	x	
wq18m cultuur- en recreatieaanbod	0	-	algemene formulering, 2 items

(xx): zeer goed, (x) goed, (0): aanvaardbaar, (-): onvoldoende

Een vraag kan in theorie geen enkele validiteit hebben en niet meten wat de bedoeling is om te meten, maar perfect reproduceerbaar en betrouwbaar zijn. In de praktijk gaat een betwistbare validiteit vaak samen met een geringe betrouwbaarheid. Problematische vragen op het gebied van de validiteit zullen dus niet weerhouden worden wat betreft de betrouwbaarheid.

Drie soorten problemen onderscheiden de vragen die met voorzichtigheid moeten gebruikt worden of die te vaag zijn voor het samenstellen van een relevante indicator geschikt voor het beleid:

1. De vraag is te vaag en kan dus aanleiding geven tot verschillende interpretaties. De vraag met betrekking tot de vrije beroepen (18j) is daar een voorbeeld van.
2. De vraag verwijst naar twee items met een andere betekenis, zoals bijvoorbeeld de vraag over de sociale voorzieningen en de schoolvoorzieningen (18k), of het cultuur- en recreatieaanbod (18m). De respondenten kunnen op dit soort vragen moeilijk antwoorden, omdat één van items negatief en de tweede positief kan worden beoordeeld. Het gebruik van deze antwoorden is bijgevolg moeilijk want men weet niet precies waar op de beoordeling betrekking op heeft.
3. De vraag heeft betrekking op een belangrijk, duidelijk omschreven en correct geformuleerd item, maar de respondenten kunnen geen relevant antwoord geven bij gebrek aan adequate informatie. De vraag over de kwaliteit van de lucht (17c) is daar een mooi voorbeeld van. De respondenten hebben niet de mogelijkheid om de kwaliteit van de lucht correct in te schatten en baseren zich op hetgeen ze visueel waarnemen (visuele luchtvervuiling). Hetzelfde geldt voor de beoordeling van de gezondheidsdiensten (artsen, verpleegsters), waar vooral de aanwezigheid van grote ziekenhuizen in de wijk van doorslaggevend belang lijkt.

Uit deel 1 van dit rapport blijkt dat de samenstelling van de bevolking (geslacht, leeftijd, nationaliteit van oorsprong of opleidingsniveau) over het geheel genomen slechts een zeer beperkte impact heeft op de antwoorden op de vragen over de appreciatie van de woonomgeving. En als er toch verschillen worden waargenomen, dan hebben zij altijd een beperkte omvang en hebben slechts betrekking op één of twee aspecten van de beoordeling. Enkele conclusies die kunnen gemaakt worden uit de gedetailleerde analyses :

- de leeftijdsstructuur heeft een waarneembaar effect bij de beoordelingen van de netheid, de rust, de voetpaden, het aanbod van openbaar vervoer en het winkelaanbod. De 65-plussers zijn over het algemeen iets kritischer wat betreft deze vragen.
- de nationaliteit van oorsprong van de respondenten heeft een waarneembaar effect bij de beoordelingen van de netheid, de kwaliteit van de lucht, de rust, de voetpaden, de fietspaden en de straten. De inwoners van niet-westerse afkomst zijn hier over het algemeen minder kritisch.
- het opleidingsniveau heeft een waarneembaar effect bij de beoordeling van de fietspaden.
- het gezinstype heeft een geringe invloed op de beoordeling van de rust en de fietspaden.

Deze effecten van de bevolkingssamenstelling hebben echter geen belangrijke invloed op de algemene trends. Het gaat hoogstens om nuances. De betrouwbaarheid van de antwoorden op de vragen over de beoordeling van de woonomgeving wordt door de bevolkingssamenstelling dus niet fundamenteel gewijzigd. Voor zover ze gebaseerd zijn op een voldoende groot aantal respondenten, zijn de cijfers per wijk dus een betrouwbare maat voor wat de verschillende aspecten van de leefomgeving op buurtniveau betreft. Het is wel degelijk een afspiegeling van de woonomgeving in de wijk en niet van de kenmerken van de bewoners omdat hun meningen samenvallen.

Deel 2 van het verslag omvat een bespreking van de kaarten en een beschrijving van de correlaties tussen de tevredenheidsindex en andere indicatoren op het niveau van de statistische sector. Daaruit blijkt dat er een verband bestaat tussen de ruimtelijke verdeling van de appreciaties van de woonomgeving enerzijds en de uitrusting, de urbanistische kenmerken en de omgevingskenmerken van de buurt anderzijds. De correlaties op buurtniveau zijn een maat voor het statistisch verband tussen de appreciaties over de woonomgeving en de karakteristieken van die woonomgeving, en maken het mogelijk om een eenvoudig overzicht te geven van de ruimtelijke verbanden. Zij zijn echter beperkt door de beschikbare indicatoren op het niveau van de statistische sector, en de noodzaak om bepaalde gegevens over te brengen van het één naar het ander ruimtelijke niveau. Hieromtrent moeten we opmerken dat de indeling in statistische sectoren voor sommige aspecten niet echt toereikend is. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de geluidshinder (zeer grote variaties binnen een statistische sector zijn mogelijk) of voor het winkelaanbod (handelskernen strekken zich soms uit over verschillende statistische sectoren).

De cartografie maakt het mogelijk om de verdeling van de appreciaties van de woonomgeving in een aantal klassen op te delen en ruimtelijk voor te stellen. Hieruit komen drie dominante patronen naar voren:

- Een tweedeling tussen de dichtbebouwde (en reeds vroeg geurbaniseerde) centrumwijken van de eerste kroon, en de minder dichtbebouwde (en recentere) tweede kroon. Deze geografie komt vooral tot uiting bij de vragen over het uitzicht van de gebouwen, de netheid, de luchtkwaliteit, de rust en de aanwezigheid van groen in de buurt.
- Een patroon dat vrij goed de aanwezige infrastructuur (faciliteiten/voorzieningen) volgt, en dus niet steeds aanluit bij het vorige patroon (centrum-periferie). Dit is typisch het geval bij de appreciatie van het aanbod van het openbaar vervoer en het winkelaanbod.
- Een complex patroon waarbij zowel de dichtheid en de ouderdom van de bebouwing kan worden onderscheiden, als meer lokale effecten die soms het gevolg zijn verschillen in beleid tussen de gemeenten. Dat is het geval bij de beoordeling van de voetpaden, de straten en de fietspaden.

In al deze gevallen is de beoordeling valide, omdat bij de globale verdeling en sommige lokale patronen kan worden verondersteld dat de inwoners een vrij objectieve visie van hun woonomgeving hebben. Het is in dit opzicht trouwens interessant om op te merken dat, hoewel iedereen zich over deze onderwerpen kan uitspreken, het de bezitters van een fiets of de dagelijkse fietsgebruikers die het meest kritisch zijn bij de beoordeling van de fietspaden, en de bejaarden of gehandicapten het meest kritisch over de voetpaden.

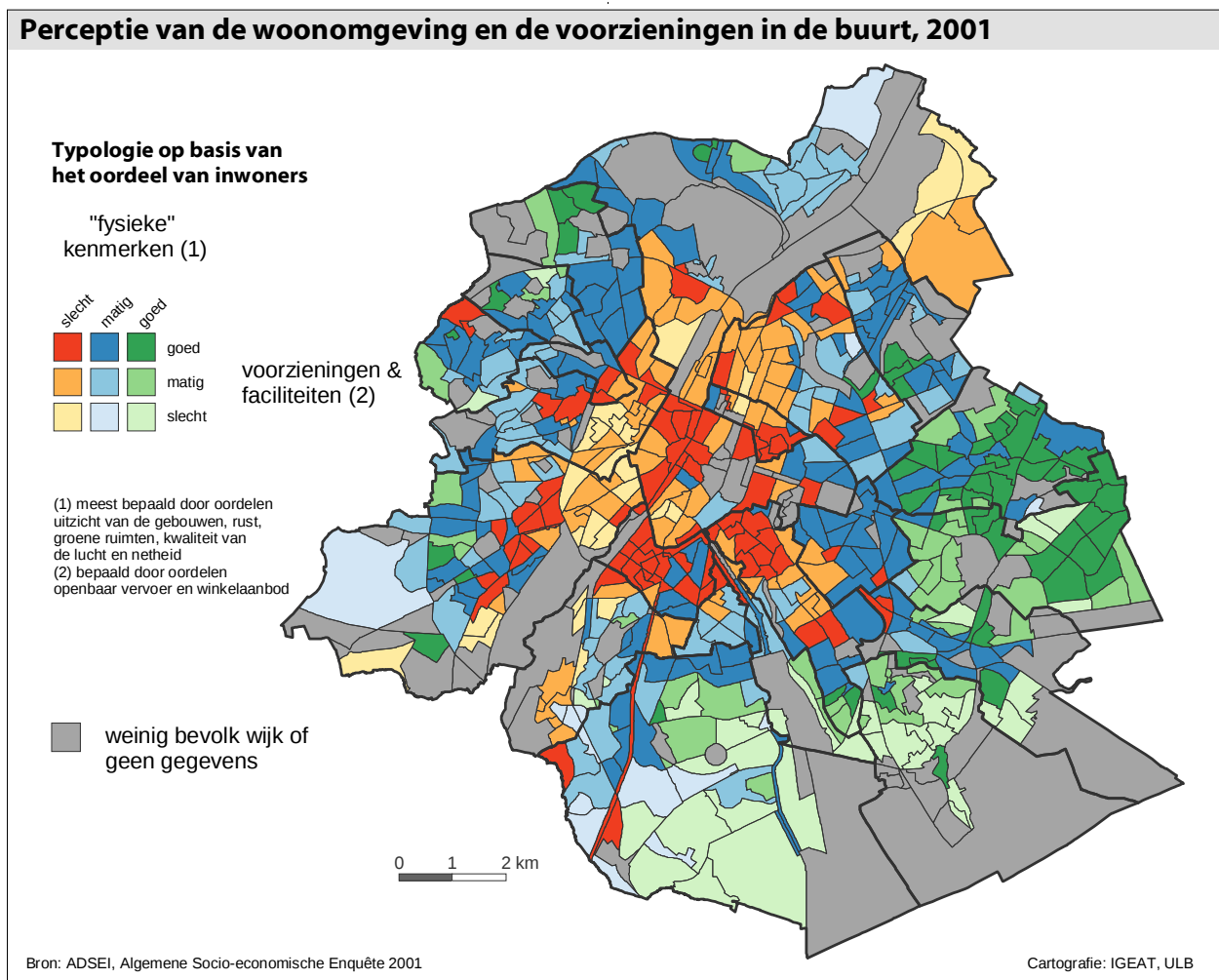
Merk ook op dat de beoordeling van de inwoners bij bepaalde aspecten zoals de rust bepaald wordt door verschillende factoren (lawaaï veroorzaakt door het wegverkeer, door vliegtuigen, door de burens, het uitgaansleven, enz.). Dit bemoeilijkt de analyse, ook omdat het altijd delicaat is om aan elke factor een bepaald gewicht toe te kennen.

Bij de appreciatie van de luchtkwaliteit moet de validiteit van het oordeel van de inwoners, of in ieder geval de selectiviteit, in vraag worden gesteld. Het is immers moeilijk om een oordeel te vellen over de kwaliteit van de lucht indien dat enkel gebaseerd op een zintuiglijke waarneming. De cartografie toont duidelijk het belang van de visuele waarneming op dit vlak (het zien van rookwolken bijvoorbeeld). Met de beoordeling van de luchtkwaliteit moet dus zeer omzichtig worden omgesprongen. Van alle bestudeerde onderwerpen is dit echter de enige belangrijke kanttekening.

De diversiteit van de ruimtelijke patronen met betrekking tot de verschillende aspecten van de woonomgeving bemoeilijkt de constructie van een samenvattende indicator over de omgevingskwaliteit. De plaatsen die het best beoordeeld worden op het vlak van de leefomgeving scoren bijvoorbeeld niet altijd even goed op vlak van de basisvoorzieningen (bv. de aanwezigheid van groene ruimten vs. de toegankelijkheid van het openbaar vervoer). Een multivariate analyse van de tevredenheidsindex op wijkniveau onderscheidt twee specifieke ruimtelijke dimensies¹:

- de “fysieke” kenmerken van de woonomgeving vormen een eerste synthetische indicator en hebben een ruimtelijk patroon dat een duidelijk contrast toont tussen de dichtbebouwde eerste kroon en de meer open bebouwde tweede kroon: hoe verder van het centrum, hoe positiever de beoordeling (gradiënt rood-blauw-groen op de synthesekaart).
- het aanbod van het openbaar vervoer het winkelaanbod bepalen de tweede synthetische indicator (i.e. de stedelijke voorzieningen/faciliteiten in de buurt), met een specifiek ruimtelijk patroon (gradiënt licht-gemiddeld-donker op de synthesekaart)

Kaart 11: Synthese van de perceptie van de woonomgeving en de voorzieningen in de buurt per statische sector - ADSEI, SEE 2001

Het combineren van deze twee indices geeft aanleiding tot een set van verschillende mogelijkheden. Er zijn in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wijken die zowel goed scoren op vlak van de fysieke woonomgeving als op vlak van de stedelijke voorzieningen (meerbepaald in Woluwe of in het westelijk deel van Jette). Er zijn ook unaniem slecht beoordeelde wijken (Anderlechtse Poort, het deel van Molenbeek tussen de Ninoofsesteenweg, Weststation, Koekelberg en de Gentsesteenweg, de tuinwijk Het Rad, ...). Maar in vele gevallen is de situatie meer complex en is de ene component verschillend van de andere. Het zuiden van Ukkel krijgt een goede beoordeling op vlak van de fysieke kwaliteit van de woonomgeving, maar scoort heel slecht op vlak van stedelijke voorzieningen. Het centrum en de

¹ Het gaat respectievelijk om de eerste en de tweede component resulterend uit een principale componentenanalyse van de indicatoren met betrekking tot de appreciatie van de woonomgeving, berekend op het niveau van de statistische sector. De analyse is gewogen door het aantal respondenten die de betreffende vragen hebben ingevuld. De 9 klassen op de kaart werden bekomen door de waarden onafhankelijk van elkaar te klasseren via de methode van Jenks (3 x 3 klassen).

aansluitende uit de 19^e-eeuwse wijken krijgen natuurlijk een zeer goede beoordeling voor hun winkelaanbod en het aanbod van het openbaar vervoer, maar de fysieke kenmerken van de buurt worden er niet goed beoordeeld. De wijken die gelegen zijn tussen de eerste en de tweede kroon en verschillende oude dorpskernen lijken voor veel aspecten een interessant compromis te vormen met betrekking tot de algemene kwaliteit van de woonomgeving in de buurt.

Uit de niet steeds ruimtelijk gecorreleerde beoordelingen van de woonomgeving blijkt dat de keuzen die door de respondenten worden gemaakt een compromis zijn, die natuurlijk voor een groot deel bepaald zijn door hun financiële draagkracht. Diegenen die niet de middelen hebben om te verhuizen zijn verplicht om te blijven wonen in de goedkoopste en minst aangename (maar wel soms goed uitgeruste) centrale wijken. Zij die het kunnen, werken een compromis uit dat aansluit bij hun profiel en hun middelen.

Gezien het grote gewicht van de financiële kenmerken en de prijs van de woningmarkt (die zich vertalen in de socio-economische ruimtelijke structuur van de stad) is het zeer moeilijk om een uitspraak te doen over de mate waarin de perceptie van de woningomgeving een rol speelt in de keuze van vestiging in een bepaalde wijk. De expertise van de inwoners die in de synthetische index is samengevat, is daarentegen een krachtig instrument om eventuele problemen met betrekking tot de leefomgeving te identificeren. In combinatie met de subjectieve en genuanceerde meningen van verschillende deskundigen die uitstekend op de hoogte zijn van de situatie op het terrein, kan dit leiden naar een gepaste interventie van de overheid.

Gezien de geldigheid en de betrouwbaarheid van de gegevens met betrekking tot de appreciatie van de woonomgeving belangrijk zijn, zijn voldoende grote steekproeven (zelfs bijna exhaustief) noodzakelijk indien men een duidelijke zicht (vanuit het oogpunt van de bewoners) wil hebben over het leefmilieu in de stad. Enquêtes op regionaal niveau op basis van een kleinere steekproef maar met een meer uitgebreide vraagstelling, zijn interessant omdat zij meer informatie kunnen verzamelen over de houdingen en het gedrag van de bevolking. Maar zelfs met de hulp van modelleringen en administratieve databanken, zullen niet-representatieve enquêtes op buurtniveau geen genuanceerde visie kunnen geven van de verscheidenheid aan situaties die stedelijk milieu kenmerken. De voortzetting van het verzamelen van gegevens met betrekking tot de beoordeling van (een beperkt aantal kenmerken van) de omgeving op buurtniveau, is dus belangrijk voor het opvolgen van het milieu in Brussel, en zeker omdat er tijdens de volgende census van 2011 geen vragen omtrent de appreciatie van de woonomgeving meer zullen worden gesteld.